

**Polityka wpływu w stosunkach międzynarodowych
Polsko – ukraińskie dysputy studenckie**

**Політика впливу у міжнародних відносинах
Польсько-українські студентські дебати**

**Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. Szymona Szymonowica w Zamościu**

Uniwersytet Narodowy „Akademia Ostrogska” w Ostrogu

Polityka wpływu w stosunkach międzynarodowych

Polsko – ukraińskie dysputy studenckie

Redakcja
Łukasz Potocki
Andrij Rybak

Zamość 2015

**Державна професійна вища школа
ім. Шимона Шимоновича м. Замосць**

Національний університет «Острозька академія» м. Острог

Політика впливу у міжнародних відносинах

Польсько-українські студентські дебати

Редакція:
Лукаш Потоцкі
Андрій Рибак

Zamość 2015

SERIA WYDAWNICZA
MONOGRAFIE I OPRACOWANIA
NR 27

Recenzja: prof. dr hab. Konrad Zieliński
prof. dr hab. Ivan Pankevych

© Copyright by Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. Szymona Szymonowica w Zamościu.

Wydawnictwo Officina Simonidis.

All rights reserved
Wszystkie prawa zastrzeżone

Wydanie I

Zamość 2015

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymonowica w Zamościu
Wydawnictwo Officina Simonides.
ul. Pereca 2, 22-400 Zamość
tel./fax +48 84 638 35 00,
e-mail: rektorat@pwszzamosc.pl

Nakład: 200 egz.

ISBN: 978-83-61893-45-5

Skład i druk:
Drukarnia Cyfrowa TRIADA - Jan Ciesielski
22-400 Zamość, ul. Lwowska 22D
tel./fax 84 639 10 90
www.triada.org.pl

Spis treści

Wstęp	11
Aneta Romanowska Partnerstwo Wschodnie a polityka Federacji Rosyjskiej	13
Denis Vylekozhon Państwa Partnerstwa Wschodniego jako obszar wpływów międzynarodowych.....	31
Jewgienij Lenik Polityka gospodarcza Federacji Rosyjskiej a europejski wybór Ukrainy	45
Aneta Romanowska Region Kaukazu jako obszar wpływów międzynarodowych	53
Taras Pavshuk Surowce energetyczne jako instrument polityki wpływu Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych.....	69
Andrij Homeniuk Umowa o stowarzyszeniu Ukraina – Unia Europejska a relacje pomiędzy Ukrainą, Unią Europejską i Federacją Rosyjską	83
Marta Zwolan Cywilizacja europejska a tożsamość europejska Federacji Rosyjskiej	95
Angelika Dąbrowska Współczesne ruchy społeczne jako element wpływu w stosunkach międzynarodowych	111
Damian Kokoć Bałkany Zachodnie jako obszar wpływów Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej	129
Oleksandr Kaszinskij Radikalizacja polityczna czy prawicowy populizm? Sytuacja polityczna na Węgrzech i w Bułgarii.	143

Зміст

Вступ	11
Анета Романовська Східне Партнерство та політика Російської Федерації.....	13
Денис Великожон Держави Східного Партнерства як простір міжнародних впливів.....	31
Євгеній Леник Економічна політика Російської Федерації та європейський вибір України.....	45
Анета Романовська Кавказький регіон як простір міжнародних впливів.....	53
Тарас Павшук Енергетичні ресурси як інструмент політики впливу Європейського Союзу та США.....	69
Андрій Гоменюк Угода про асоціацію Україна – Європейський Союз та стосунки між Україною, Європейським Союзом і Російською Федерацією.....	83
Марта Зволян Європейська цивілізація та європейська ідентичність Російської Федерації.....	95
Ангеліка Домбровська Сучасні суспільні рухи як елемент впливу у міжнародних відносинах.....	111
Даміан Кокоць Західні Балкани як арена впливів Європейського Союзу та Російської Федерації.....	129
Олександр Кашинський Політична радикалізація чи правий популізм? Політична ситуація в Угорщині та Болгарії.....	143

Wstęp

Polityka wpływu w stosunkach międzynarodowych jest przedmiotem kolejnego tomu polsko - ukraińskich dysput studenckich, będących efektem wspólnych prac studentów dwóch uczelni: Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Szymona Szymonowica w Zamościu i Uniwersytetu Narodowego „Akademia Ostrogska”. Dotychczas ukazały się wydania poświęcone dylematom współczesnych stosunków międzynarodowych, współczesnym problemom funkcjonowania społeczeństw, państw i organizacji międzynarodowych oraz transformacji systemowej i procesom integracji we współczesnej Europie Środkowo – Wschodniej. Niniejsza publikacja, jak i wcześniejsze, to wynik analiz i wspólnych badań studentów zrzeszonych w Studenckim Kole Stosunków Międzynarodowych a także Kole Analizy Politycznej „Polis”. Współpraca studentów obu uczelni została zainicjowana już w 2009 r. i owocuje wspólnymi debatami, dyskusjami i wymianą zdań oraz przemyśleń przede wszystkim na temat aktualnych zdarzeń w środowisku międzynarodowym i zmieniającej się sytuacji na świecie. Jednym z ostatnich zagadnień poruszanych przez studentów podczas wspólnych debat naukowych, była problematyka wpływu w stosunkach międzynarodowych. Wnioski z obopólnych przemyśleń są zawarte w niniejszej publikacji.

Zagadnienie wpływu w stosunkach międzynarodowych stało się kwestią niezwykle aktualną w ostatnim czasie, zwłaszcza w kontekście ewolucji ładu międzynarodowego na obszarze poradzieckim i dokonującej się geopolitycznej zmiany w warunkach powrotu Federacji Rosyjskiej do polityki mocarstwowości. Współczesne stosunki międzynarodowe charakteryzują się dużą dynamiką i zmiennością przemian jakie zachodzą w środowisku międzynarodowym. Zmiany te wydają się być tam bardziej intensywne w ostatnim czasie, przyczyniając się modyfikacji konstelacji sił na arenie międzynarodowej. Nowy ład warunkowany procesami globalizacji charakteryzuje się w coraz większym stopniu nieprzewidywalnością zachowań głównych aktorów i podmiotów mających wpływ na jego kształt. I to właśnie główni aktorzy tworzą konstrukcję każdego układu sił w stosunkach międzynarodowych swoją potęgą, zasięgiem i siłą starając się wpływać na zachowania innych podmiotów. Swoista gra mocarstw to próba kształtowania w jak największym stopniu rzeczywistości międzynarodowej. Każdy z liczących się podmiotów dysponuje potencjałem, który pozwala na realizację własnych interesów i stanowi asumpt do dokonywania zmian w środowisku i wpływania na zachowania innych podmiotów. Przy

czym należy pamiętać, że potencjał państwa czy organizacji międzynarodowej może być elementem wymiernym i mierzalnym ale wiele atrybutów siły danego podmiotu to kwestie niewymierne i niezwykle trudne do określenia. Obecna zmiana i ewolucja ładu międzynarodowego to pewnego rodzaju gra pomiędzy mocarstwami o wpływy na arenie międzynarodowej i tworzenie własnych stref wpływów. Najbardziej widoczna rywalizacji toczy się pomiędzy Federacją Rosyjską, Stanami Zjednoczonymi i Unią Europejską.

Praca zawiera w głównej mierze przemyślenia na temat zachowań głównych aktorów stosunków międzynarodowych, realizacji przez nich polityki zewnętrznej i analizę dążeń do tworzenia stref wpływów. Poruszane zagadnienia dotyczą przede wszystkim zachowań takich podmiotów jak Unia Europejska i Federacja Rosyjska co wydaje się potwierdzeniem ich roli i znaczenia we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Analizowane są więc między innymi kwestie polityki Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej w obszarze bliskiej zagranicy Rosji, gospodarcza zależność Ukrainy od Rosji, tożsamość cywilizacyjna Federacji Rosyjskiej jako asumpt i wyznacznik jej działań na arenie międzynarodowej, jak również obszar Bałkanów Zachodnich będący potencjalnym przedmiotem interesów mocarstw. Warte uwagi jest również zagadnienie współczesnych ruchów społecznych, które swą dynamiką, potencjałem i możliwością działania nabierają coraz większego znaczenia i stają się podmiotem kształtującym system międzynarodowy.

Studenci jak i redaktorzy publikacji mają nadzieję, że kolejne wydanie dysput polsko – ukraińskich w pełni przyczyni się do lepszego wyjaśnienia i zrozumienia kwestii polityki wpływu w stosunkach międzynarodowych.

Aneta Romanowska
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. Szymona Szymonowica w Zamościu

Partnerstwo Wschodnie a polityka Federacji Rosyjskiej

Uwagi wstępne

Partnerstwo Wschodnie jako inicjatywa Polski i Szwecji skierowana do krajów poradzieckich, w początkowym okresie swojego funkcjonowania budziła duże zainteresowanie, zarówno w strukturach Unii Europejskiej, jak i w państwach objętych programem. Z czasem zainteresowanie inicjatywą uległo osłabieniu, głównie na rzecz regionu śródziemnomorskiego, jednak ponownie powróciło przy okazji konfliktu na Ukrainie. Z kolei w Federacji Rosyjskiej, program od początku został dość chłodno przyjęty przez elity rządzące. Ma to bezpośredni związek z polityką Rosji i jej dążeniami do zachowania pozycji dominującej w regionie kaukaskim i Europie Wschodniej. Zarówno Unii Europejskiej jak i Federacji Rosyjskiej zależy na tym, aby państwa rosyjskiej „bliskiej zagranicy” i unijnego „partnerstwa wschodniego”, dokonały wyboru modelu rozwoju cywilizacyjnego, odpowiednio zachodnio lub rosyjsko centrycznego. Oba te podmioty prezentują odmienne polityki w stosunku do tych państw. W konsekwencji na tym obszarze dochodzi do ścierania się polityki unijnej i rosyjskiej, oraz ciągłych zmian w relacjach Unia Europejska- Rosja.

Geneza Partnerstwa Wschodniego

Od podpisania traktatu z Maastricht, Unię Europejską interesowało pogłębianie współpracy ze swoimi sąsiadami. Początkowo UE zorientowana była na zacieśnianie współpracy z państwami basenu Morza Śródziemnego. Już od 1995 roku rozpoczęła z nimi współpracę w ramach procesu barcelońskiego¹, a z cza-

¹ Platforma współpracy państw członkowskich Unii Europejskiej oraz 12 państw basenu Morza Śródziemnego (Maroko, Algieria, Tunezja, Egipt, Izrael, Autonomia Palestyńska, Liban, Jordania, Syria, Turcja), obejmująca trzy dziedziny: kwestie polityczne i bezpieczeństwo, gospodarkę i finanse, partnerstwo społeczne, kulturalne i humanitarne.

sem rozwinięto szereg innych inicjatyw w tym regionie². Kolejne lata przyniosły reorientację polityki zagranicznej UE w kierunku wschodnim i południowym. Perspektywa zbliżającego się rozszerzenia w 2004 r. stwarzała konieczność nawiązania bliższej współpracy Unii Europejskiej z nowymi państwami sąsiadującymi, gdyż miał się rozszerzyć zakres spraw, które będą podejmowane w relacjach z tymi państwami.

Unia Europejska prowadziła intensywne prace mające na celu wypracowanie strategii współdziałania już poszerzonej UE z państwami na Wschodzie, także z Federacją Rosyjską. Pierwszy istotny głos w dyskusji odnośnie wschodnich sąsiadów dotyczył sformułowania *Inicjatywy dla Nowego Sąsiedztwa*³. 18 listopada 2002 r. na posiedzeniu Rady ds. Stosunków Zewnętrznych zaprezentowano konkretne propozycje w ramach tego pomysłu, miały one jednak bardzo ogólnikowy charakter i zawierały tylko wstępne deklaracje na temat tworzenia nowej polityki wobec przyszłych sąsiadów UE: Ukrainy, Białorusi i Mołdawii⁴. O tym jak istotną kwestią jest sąsiedztwo Unii i że należy bezsprzecznie uwzględnić je w formułowaniu zasad polityki UE, stale podkreślano na wyższym poziomie. Na szczycie w Brukseli w grudniu 2003 r. przyjęto Europejską Strategię Bezpieczeństwa, w której zadeklarowano, że „budowanie bezpieczeństwa u naszych sąsiadów” jest jednym z celów strategicznych Unii Europejskiej⁵. Warto wspomnieć, że Rosję wyróżniono z innych państw wschodnich jako „kluczowego wymiaru w bezpieczeństwie i rozwoju Unii Europejskiej”. Na podstawie tych projektów, Komisja oraz Wysoki Przedstawiciel ds. WPZiB przedstawili bardziej szczegółowe opracowanie wskazujące dalsze kierunki rozwoju tej inicjatywy. W rezultacie powstała koncepcja tzw. Szerszej Europy (Wider Europe) opracowana przez Komisję Europejską na zlecenie Rady Europejskiej. Ostateczny komunikat dla Rady UE i Parlamentu Europejskiego został przedstawiony przez Komisję 11 marca 2003 r. i nosił tytuł: *Wider Europe- Neighbourhood: a New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*⁶. Koncepcja jako pierwsza prezentowała całościową wizję polityki unijnej wobec jej najbliższych sąsiadów, dlatego też warto poświęcić jej więcej uwagi. Pierwotnie określono ramy polityki wobec całego sąsiedztwa- śródziemnomorskiego jak i wschodniego, wobec które-

² A. Barabaszy, M. Piechocki, *Partnerstwo Wschodnie jako instrument polityki wschodniej UE?*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2012 nr 6, s. 259.

³ B. Piskorska, *Wymiar wschodni polityki Unii Europejskiej*, Toruń 2008, s. 114.

⁴ Tamże

⁵ Tamże

⁶ Ł. Potocki, *Od szerszej Europy do Partnerstwa Wschodniego*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej*, red. M. Pietraś, K. Stachurska- Szczesiak, J. Misiągiewicz, Lublin 2012, s. 54.

go UE nie miała planów integracyjnych, jednak 14 marca 2003 r. zaproponowano podział państw sąsiedzkich Unii na trzy grupy: Rosję, nowych wschodnich sąsiadów (Ukrainę, Białoruś, Mołdawię) oraz państwa regionu Morza Śródziemnego (Algierię, Egipt, Izrael, Jordanię, Liban, Libię, Maroko, Syrię, Tunezję)⁷. Warto zwrócić uwagę na to, że podział ten podkreślał konieczność szczególnego traktowania Rosji we wzajemnych stosunkach. Jak wskazuje Ł. Potocki, koncepcja miała na celu rozwój współpracy z tymi państwami oraz umożliwienie im udziału w niektórych etapach integracji gospodarczej, co ma się przyczynić do rozwoju gospodarczego oraz reform politycznych opartych na wartościach demokratycznych⁸. Istnieją dwa główne powody dla których inicjatywa „Wider Europe” była rozwijana. Pierwszym powodem było przyjmowanie przez Unię cech federacji, co stwarzało ryzyko pozostawienia sąsiadów unii poza procesem jednoczenia Europy, co z kolei może doprowadzić do ich destabilizacji z niebezpiecznymi dla UE konsekwencjami. Zapobiec temu miało wzmocnienie współpracy Unii z sąsiadami, w tym także umożliwienie tym państwom udziału w procesie integracji. Wzmocniona współpraca miała też przeciwdziałać nowej linii podziału rysującej się na kontynencie europejskim. Drugim powodem była konieczność reakcji na postulaty dotyczące większego zaangażowania Unii na rzecz stabilizacji politycznej w jej najbliższym sąsiedztwie, oraz zmiany mało efektywnej polityki wobec państw Europy Wschodniej i basenu Morza Śródziemnego- odpowiedzią na te postulaty była właśnie koncepcja „Wider Europe”. W konkluzjach Rady z 16 czerwca 2003 r. na temat Szerszej Europy i nowego sąsiedztwa, wyrażono chęć rozwijania szerszego zakresu polityki wobec swych sąsiadów i równocześnie umacniania partnerstwa strategicznego z Rosją⁹. Zostały one zatwierdzone przez szefów państw lub rządów na szczycie w Salonikach 19 - 20 czerwca 2003 r. który zakończył pierwszy, polityczno - strategiczny etap formułowania nowej polityki UE wobec wschodnich sąsiadów¹⁰. 1 lipca 2003 r. Komisja przedstawiła Komunikat na temat zasad przygotowania Instrumentu Nowego Sąsiedztwa (Paving the Way for a New Neighbourhood Instrument)¹¹. Promowano w nim współpracę transgraniczną i subregionalną, także na wschodniej granicy UE¹². Założeniem dokumentu było utworzenie po 2006 r. nowego programu, który miałby zastąpić dotychczasowe.

⁷ B. Piskorska, *Wymiar wschodni...*, s. 115.

⁸ Ł. Potocki, *Od szerszej Europy do Partnerstwa Wschodniego, [w:] Europejska Polityka Sąsiedztwa...*, s. 54.

⁹ B. Piskorska, *Wymiar wschodni...*, s. 116.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

Po dyskusjach na temat polityki sąsiedzkiej prowadzonej przez Unię Europejską uznano, że dotychczas podejmowane działania są ciągle niewystarczające. Zespół ekspertów i urzędników podległych komisarzowi ds. rozszerzenia Günterowi Verheugenowi, po intensywnych pracach nad prezentowanymi propozycjami, 12 maja 2004 r. opublikował *European Neighbourhood Policy - Strategy Paper*, czyli tzw. Europejską Politykę Sąsiedztwa¹³. Inicjatywa miała dwa podstawowe cele: wzmocnienie stabilności, bezpieczeństwa, dobrych relacji pomiędzy państwami członkowskimi UE a państwami sąsiadującymi oraz przeciwdziałanie powstawaniu nowych linii podziału pomiędzy poszerzoną Unią Europejską a jej sąsiadami¹⁴. W oparciu o przedstawione główne założenia, Unia Europejska miała realizować cele szczegółowe, takie jak:

- poszanowanie praw człowieka, demokracji i rządów prawa, dialog polityczny, możliwość uczestnictwa w WPZiB oraz EPBiO, zarządzanie kryzysami, zapobieganie konfliktom,
- realizację reform ekonomicznych, dostosowanie ustawodawstwa do norm unijnych, możliwość stworzenia preferencyjnych relacji handlowych, zwiększanie dostępu państw sąsiedzkich do rynku wewnętrznego UE,
- efektywne zarządzanie w obszarze sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, uelastycznienie reżimu wizowego, efektywne zarządzanie granicami i stworzenie specjalnych możliwości dla lokalnego ruchu granicznego,
- współpraca w zakresie energetyki, transportu, ochrony środowiska, nauki i oświaty, budowa społeczeństwa informacyjnego, badania i innowacje, kontakty międzyludzkie, współpraca regionalna¹⁵.

Nowa koncepcja nie miała charakteru rewolucyjnego i oparta była na dotychczas prowadzonej polityce. Zakładane cele miały być realizowane głównie w oparciu o już istniejące porozumienia. Podstawą prawną współpracy były Umowy o Współpracy, natomiast instrumentami współpracy były szczyty pomiędzy UE a poszczególnymi państwami oraz Rady Współpracy¹⁶. Dodatko-

¹³ Tamże.

¹⁴ Ł. Potocki, *Od szerszej Europy do Partnerstwa Wschodniego*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa...*, s. 57.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 58.

wym instrumentem były Plany Działania (Action Plan)¹⁷, przygotowywane oddzielnie dla każdego państwa¹⁸. Od momentu zainauguowania Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, znacznie bardziej zauważalne stało się wydzielenie w polityce unijnej państw wschodnich oraz państw z obszaru kaukaskiego, będących obszarem wpływów poradzieckich, natomiast całkowicie odrębną strategię polityczną zaczęto stosować wobec Federacji Rosyjskiej¹⁹. Rozwiązania zawarte w European Neighbourhood Policy - Strategy Paper cechowały się dużą ostrożnością. Unia Europejska nie odnosiła się do kwestii członkostwa państw Europy Wschodniej - nie zakładała takiej możliwości, ale też jej nie wykluczała. W oparciu o dokument, zainicjowano m. in. utworzenie strefy wolnego handlu z Ukrainą oraz budowę centrum wizowego Unii Europejskiej w Mołdawii²⁰.

Nową formą współpracy Unii i jej wschodnich sąsiadów, która bezpośrednio wywodzi się z Europejskiej Polityki Sąsiedztwa jest Partnerstwo Wschodnie. Pierwszy, założycielski szczyt odbył się 7 maja 2009 r. w Pradze. Warto wspomnieć, że podczas unijnej debaty nad kierunkami rozwoju polityki zewnętrznej UE, w opozycji do Partnerstwa Wschodniego, Francja wysunęła propozycję ożywienia pierwotnego kierunku polityki zagranicznej UE w postaci projektu Unia dla Śródziemnomorza, ostatecznie jednak przeforsowano projekt Partnerstwa i wprowadzono go w życie. Idea zaproponowana w maju 2008 r. przez Polskę i Szwecję, skierowana jest do Ukrainy, Białorusi, Armenii, Gruzji, Mołdawii, Azerbejdżanu i ma na celu zbliżenie wschodnich sąsiadów do Unii Europejskiej²¹. Jest to swoisty plan rozwoju relacji pomiędzy Unią Europejską a państwami Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego, który daje tym państwom możliwość stopniowego włączania się do polityk i programów unijnych oraz integracji ze wspólnym rynkiem²². Współpraca w ramach tego projektu ma prowadzić do przekazywania dobrych unijnych praktyk w dziedzinie polityki, gospodarki i handlu, jednak tempo rozwoju tej współpracy uzależnione jest w dużej mierze od zmian zachodzących w tych państwach. Partnerstwo Wschodnie zyskiwało początkowo duże poparcie głównie ze względu na zmieniające się uwarunkowania w otoczeniu Unii Europejskiej.

¹⁷ Przygotowywane na okres od 3 do 5 lat, zawierały spis konkretnych działań podejmowanych przez UE we współpracy z sąsiadami, głównie w zakresie dialogu politycznego, handlu i środków przygotowujących partnerów do uzyskiwania udziału w rynku wewnętrznym Unii, wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, energii, transportu, społeczeństwa informacyjnego, środowiska naturalnego, badań i innowacyjności, polityki społecznej.

¹⁸ Ł. Potocki, *Od szerszej Europy do Partnerstwa Wschodniego*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa...*, s. 58.

¹⁹ Tamże.

²⁰ A. Barabaszy, M. Piechocki, *Partnerstwo Wschodnie...*, s. 259.

²¹ Ł. Potocki, *Od szerszej Europy do Partnerstwa Wschodniego*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa...*, s. 59

²² Tamże.

Zacząto dostrzegać nowe wyzwania i zagrożenia na terenie wschodnich sąsiadów, które mogły w dużym stopniu wpływać na funkcjonowanie samej UE. Nie przypadkowo też prace nad Partnerstwem Wschodnim nabrały szybszego tempa po wojnie rosyjsko - gruzińskiej z 2008 r.²³ Podczas prac nad Partnerstwem Wschodnim ujawniło się kilka kwestii spornych. Pierwszą z nich było finansowanie programu i kwestia przeznaczenia na program dodatkowych środków. Państwa członkowskie Unii, opowiadające się za rozwojem kierunku południowego, sprzeciwiały się zwiększeniu środków na program Partnerstwa. Drugą kwestią sporną było oddzielenie działań podejmowanych w ramach Partnerstwa Wschodniego od działań prowadzonych na rzecz Synergii Czarnomorskiej²⁴, w której uczestniczyły państwa objęte programem Partnerstwa. Kolejną kwestią dyskusyjną był fakt wkraczania UE na terytorium poradzieckich wpływów- większość państw stała na stanowisku że program Partnerstwa Wschodniego nie może prowadzić do rywalizacji między UE a Federacją Rosyjską. Przestrzegano, aby nie zepsuć relacji z Rosją, ale pojawiały się też głosy m. in. z Polski, opowiadające się za tym, że idea programu nie powinna być postrzegana przez pryzmat interesów Rosji, a Unia powinna realizować zarówno program Partnerstwa jak i założenia polityki zagranicznej względem Rosji tak jak było to wcześniej ustalone²⁵.

Realizacja Partnerstwa Wschodniego (2009- 2014)

Aby idea Partnerstwa stała się jak najbardziej efektywna i państwa do których skierowany jest projekt chciały nawiązać współpracę w ramach tej inicjatywy, Unia Europejska musiała uczynić projekt jak najbardziej atrakcyjnym. Warto więc prześledzić, co proponuje program Partnerstwa Wschodniego swoim adresatom. Partnerstwo Wschodnie oferuje potencjalne korzyści tym państwom partnerskim, które wykazują jak największe zaangażowanie w reformowaniu swoich instytucji i prawodawstwa w oparciu o europejskie normy, wartości i standardy. Korzyścią ma być ściślejsza integracja z unijnymi strukturami. Dla państw najbardziej zaangażowanych, przewiduje się m. in. przygotowanie umów stowarzyszeniowych, prowadzących nie tylko do zacieśnienia więzów politycznych z państwami unijnymi, ale również wprowadza-

²³ Tamże.

²⁴ Program współpracy między Unią Europejską a państwami obszaru Morza Czarnego, obejmujący zagadnienia takie jak: rozwiązywanie konfliktów w regionie, transport, energetyka, ochrona środowiska, gospodarka morską, rybołówstwo, migracje, walka przeciwko zorganizowanej przestępczości, społeczeństwo informacyjne, współpraca kulturalna i wsparcie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

²⁵ Ł. Potocki, *Od szerszej Europy do Partnerstwa Wschodniego*, [w:] *Europejska Polityka Sąsiedztwa...*, s. 60.

jących szereg ułatwień w sferze gospodarczej i obszarze wizowym. Partnerstwo Wschodnie jest to zatem cała gama konkretnych programów i przedsięwzięć, zarówno w płaszczyźnie politycznej, gospodarczej jak i społecznej, mających „przyciągnąć” państwa wschodnie i państwa Kaukazu Południowego do Unii Europejskiej.

Biorąc pod uwagę płaszczyznę polityczną, jak już wcześniej wspominałam, Unia Europejska przewiduje podpisanie umów stowarzyszeniowych z państwami najbardziej zaangażowanymi w reformy. Tak też się stało w przypadku Ukrainy, Mołdawii i Gruzji. 27 czerwca 2014 r. UE podpisała umowy stowarzyszeniowe z Mołdawią i Gruzją, a z Ukrainą drugą jej część dotyczącą głównie wolnego handlu (polityczną część umowy Ukraina podpisała w marcu tego roku)²⁶. O tym, jak ważnym krokiem w relacjach Unii z tymi państwami było podpisanie umów, podkreślił przewodniczący Komisji, Herman von Rompuy podczas uroczystości: „To nie są umowy, jak każda inna. To kroki milowe w historii naszych relacji i historii całej Europy”²⁷. Umowy stowarzyszeniowe są uważane za swego rodzaju program reform, jakie kraje stowarzyszone powinny przeprowadzić, aby zbliżyć swoje standardy do tych obowiązujących w UE. Najważniejsze części umów stowarzyszeniowych to porozumienia o utworzeniu strefy wolnego handlu, zakładające stopniowe znoszenie ceł i innych barier handlowych, oraz harmonizację norm i przepisów. Porozumienia przewidują, że już jesienią tego roku rozpocznie się wdrażanie części zapisów, dotyczących m.in. wolnego handlu, bez czekania na zakończenie ratyfikacji w całej UE. Gruzja i Mołdawia parafowały umowy stowarzyszeniowe z UE 29 listopada 2013 roku na szczycie Partnerstwa Wschodniego w Wilnie²⁸. Początkowo planowano, że dokumenty zostaną podpisane do końca 2014 roku, ale w obliczu polityki Rosji, która próbowała nie dopuścić do zbliżenia z Unią, przyspieszono ten termin na czerwiec. Z kolei Ukraina parafowała swoją umowę z UE już w marcu 2012 roku i miała ją podpisać na ubiegłorocznym szczycie w Wilnie. Jednak na kilka dni przed szczytem Partnerstwa Wschodniego, ówczesny rząd Ukrainy ogłosił, że wstrzymuje przygotowania do stowarzyszenia z UE, po czym prezydent Wiktor Janukowycz zawarł umowę z prezydentem Rosji Władimirem Putinem, przewidującą udzielenie Ukrainie kredytu i obniżenie cen gazu.

W ramach realizacji Partnerstwa Wschodniego w płaszczyźnie gospo-

²⁶ www.wpolityce.pl/swiat/202627-gruzja-ukraina-i-moldawia-blizej-europejskiej-integracji-przywodcy-tych-panstw-podpisali-umowy-stowarzyszeniowe-z-unia-europejska.

²⁷ Tamże.

²⁸ Tamże.

darczej, Unia Europejska podjęła działania mające prowadzić do stopniowej liberalizacji systemu wizowego, a nawet do ruchu bezwizowego między UE a krajami objętymi Partnerstwem. Osiągnięcie tych celów byłoby znacznym ułatwieniem w implementacji poszczególnych programów, oraz pozwoliłoby obywatelom państw partnerskich bardziej odczuć korzyści płynące z programów kierowanych w ramach inicjatywy Partnerstwa Wschodniego. Do tej pory takie umowy udało się wypracować z Ukrainą, Mołdawią i Gruzją. Jednocześnie trwają rozmowy nad wynegocjowaniem korzystnych porozumień dotyczących umów o ułatwieniach wizowych z Armenią i Azerbejdżanem. Ułatwienia wizowe dla obywateli Armenii i Azerbejdżanu miałyby polegać m. in. na uproszczeniu dokumentacji niezbędnej do uzyskania wize, możliwości wydawania długoterminowych wiz wielokrotnego wjazdu, zmniejszeniu albo zniesieniu opłat dla niektórych kategorii podróżujących, wyznaczeniu terminów rozpatrzenia wniosków wizowych, a także możliwości zniesienia wiz dla dyplomatów. Nie wyklucza się również podpisania umowy o ułatwieniach wizowych z Białorusią. Nie podaje się jednak konkretnego terminu, a jedynie termin orientacyjny, którym na dzień dzisiejszy jest data szczytu Partnerstwa Wschodniego w Rydze, pod koniec 2015 r.

Unia Europejska prowadzi również działania mające na celu pomoc w sektorze przedsiębiorstw. W ramach prac nad programem wspierania małej i średniej przedsiębiorczości, na który w latach 2010 - 2013 przeznaczono 57 mln euro, uruchomiono projekt East Invest w celu poprawienia możliwości inwestycyjnych w państwach partnerskich, oraz stworzenia sieci kontaktów biznesowych pomiędzy Unią Europejską a jej wschodnimi sąsiadami²⁹. Program ma pomagać w rozwijaniu sieci współpracy między przedsiębiorstwami, a także ułatwiać wymianę doświadczeń między sektorami prywatnym i publicznym krajów Unii Europejskiej i Partnerstwa Wschodniego. Realizacji celów miało służyć wspieranie dialogu publiczno - prywatnego i zwiększanie udziału sektora prywatnego w procesie decyzyjnym, ułatwianie wymiany najlepszych praktyk i wspieranie partnerstwa pomiędzy przedsiębiorstwami z UE i obszaru Partnerstwa Wschodniego³⁰.

Na pewno dość istotną kwestią dla państw objętych partnerstwem są finanse. Również w tej płaszczyźnie Unia Europejska stara się wspierać kraje partnerskie. W ramach perspektywy budżetowej 2007 - 2013 fundusze pomocowe dla krajów Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego pochodziły przede wszystkim z Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa, który po-

²⁹ www.iei.org.pl/Partnerstwo-Wschodnie,unia-europejska,3.html.

³⁰ www.ec.europa.eu/polska/news/110401_east-invest_dla_partnerstwa_wschodniego_pl.htm.

dzielony był na część przeznaczoną dla sąsiedztwa wschodniego i południowego oraz na część ponadregionalną³¹. Państwa wschodnie z pierwszej puli finansowały projekty bilateralne, regionalne oraz transgraniczne, natomiast z drugiego koszyka czerpały fundusze na programy takie jak m.in. TAIEKX (Instrument Pomocy Technicznej i Wymiany Informacji), Twinning i SIGMA (programy nastawione na budowanie nowoczesnej administracji państwowej)³². Dostępne były również pieniądze w ramach ENPI Governance Facility, przeznaczone na wspieranie dobrego zarządzania u najbardziej zaawansowanych partnerów, oraz z Neighbourhood Investment Facility (Instrument Inwestycyjny na Rzecz Sąsiedztwa) dostarczającego środki na stymulację i przygotowanie inwestycji³³. Powołując się na zobowiązania szczytu założycielskiego Partnerstwa Wschodniego w Pradze, Europejski Bank Inwestycyjny stworzył instrument finansowania projektów w ramach PW (1,5 mld euro), przeznaczony na inwestycje w krajach partnerskich i uzupełniający dotychczasowy mandat banku na inwestycje w regionie Europy Wschodniej³⁴. Dla państw Europy Wschodniej dostępne są też kredyty z Europejskiego Banku Inwestycyjnego. W ramach EBI, fundusze pożyczkowe w latach 2007 - 2013 wyniosły około 3,7 mld, z kolei ENPI w tym samym okresie, dla sześciu krajów wschodniego kierunku EPS oraz Rosji, przeznaczył około 4 mld euro³⁵. Unia Europejska ma też możliwość „nagradzania” czy reagowania kryzysowego, poprzez przyznawanie dodatkowych środków na pomoc makroekonomiczną lub udzielania specjalnych pakietów pomocowych. Tak stało się chociażby w przypadku Mołdawii w 2010 r., której przyznano dodatkowe środki w kwocie 90 mln, oraz w przypadku Gruzji, której w ramach specjalnego pakietu pomocowego udzielono 500 mln euro na odbudowę po wojnie³⁶. W ramach obecnego budżetu unijnego (2014 - 2020), państwa partnerskie będą mogły korzystać ze środków ulokowanych w programach takich jak np.: European neighbourhood Instrument (15 432, 63 mln euro), z którego środki przekazywane są na działania promujące wzmocnienie współpracy politycznej i stopniowej integracji gospodarczej między UE a państwami sąsiadującymi, Partnership Instrument (954,76 mln euro), którego głównym celem jest postęp i promowanie wartości UE poprzez wspieranie zewnętrznej polityki UE i rozwiązywanie najważniejszych problemów globalnych, czy European Territorial cooperation (10 228, 81 mln euro),

³¹ K. Pełczyńska-Nałęcz, *Integracja czy imitacja? UE wobec wschodnich sąsiadów*, „Prace OSW”, 2011 nr 36, s. 44.

³² Tamże.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże, s. 43.

³⁵ Tamże, s. 47.

³⁶ Tamże.

gdzie środki przeznaczone są na wspieranie w zawiązywaniu partnerstwa pomiędzy podmiotami z całej Europy³⁷.

Przy realizacji programu w płaszczyźnie społecznej, Unia Europejska wskazuje na potrzebę rozwijania współpracy na poziomie społeczeństw oraz budowanie powiązań między obywatelami UE i krajów partnerskich, dlatego też kieruje szereg propozycji z tego zakresu skierowanych do swoich sąsiadów. Mowa tu m. in. o programie Młodzież w działaniu oraz programie Erasmus Mundus³⁸. Program Młodzież w działaniu realizowany był w latach 2007 - 2013 i był skierowany do osób w wieku od 13 do 30 lat, osób pracujących z młodzieżą oraz organizacji działających na rzecz młodzieży. Program miał na celu finansowanie projektów młodych ludzi, zwalczanie barier, uprzedzeń i stereotypów wśród młodych ludzi i zastępowanie ich poczuciem solidarności i tolerancji, przygotowanie młodzieży do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym państw europejskich, rozwijanie osobowości młodych ludzi i zwiększenie udziału w życiu społecznym młodzieży z mniejszymi szansami³⁹. Założenia programowe są realizowane m. in. poprzez wymiany młodzieżowe, formy wolontariatu europejskiego, finansowanie inicjatyw młodzieżowych oraz organizowanie przedsięwzięć zachęcających młodzież z krajów Partnerstwa Wschodniego do aktywizacji. Erasmus Mundus jest programem współpracy w dziedzinie szkolnictwa wyższego, który ma na celu podniesienie jakości kształcenia w europejskim szkolnictwie wyższym oraz promowanie dialogu i zrozumienia między ludźmi z różnych kręgów kulturowych poprzez współpracę z krajami trzecimi. Ponadto przyczynia się do rozwoju zasobów ludzkich oraz możliwości współpracy międzynarodowej uczelni z krajów trzecich poprzez zwiększenie mobilności między Unią Europejską a tymi krajami. Program ma na celu również promować UE jako centrum doskonałości w zakresie nauczania, oraz wspierać współpracę z krajami trzecimi i rozwój tych państw w dziedzinie szkolnictwa wyższego⁴⁰. Formą realizacji celów tego programu są przede wszystkim atrakcyjne stypendia.

Unia Europejska za ważny cel stawia sobie też wzmocnienie współpracy z organizacjami obywatelskimi z krajów członkowskich UE i Europy Wschodniej. Realizuje go poprzez włączanie NGO-sów z krajów partnerskich do prac koncepcyjnych i ewaluacji polityk unijnych z zakresu regionalnego. Ponadto Unia przeznaczyła środki finansowe na realizację projektów wysuwanych przez

³⁷ www.ec.europa.eu/budget/mff/programmes/index_en.cfm#cosme.

³⁸ K. Pełczyńska-Nałęcz, *Integracja czy imitacja?*..., s. 44.

³⁹ www.mlodziw.org.pl/program/o-programie.

⁴⁰ www.eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/programme/about_erasmus_mundus_en.php

te organizacje. Większość rozdzielanych pieniędzy na działania obywatelskie pochodzi z Europejskiego Instrumentu na rzecz Demokracji i Praw Człowieka (EDHiR).⁴¹ W 2009 r. zainicjowano Forum Społeczeństwa Obywatelskiego Partnerstwa Wschodniego i już w ciągu pierwszego roku funkcjonowania udało się doprowadzić do jego instytucjonalizacji⁴². Forum wspiera rozwój trzeciego sektora w krajach Partnerstwa Wschodniego i angażuje się w zwiększanie współpracy pomiędzy organizacjami pozarządowymi z państw partnerskich i Unii Europejskiej. W grudniu 2009 r. odbyło się pierwsze posiedzenie, na którym udało się powołać Komitet Sterujący, mający za zadanie koordynację działań organizacji pozarządowych z Unii Europejskiej i krajów objętych Partnerstwem Wschodnim⁴³.

Współpraca i rywalizacja UE i Rosji w obszarze Partnerstwa Wschodniego

Stosunki Unii Europejskiej z Rosją od początku określano mianem strategicznych. Przekonanie o ich wyjątkowości podkreśla zarówno Unia Europejska jak i sama Rosja, bez względu na zdarzające się we wzajemnych relacjach napięcia i zgrzyty. Kluczowy wpływ na stosunki między tymi dwoma podmiotami ma otoczenie każdego z nich, w ramach którego realizują założenia swojej polityki zagranicznej. Istotnym elementem otoczenia, zarówno Rosji jak i UE, są państwa należące do Wspólnoty Niepodległych Państw. Dla Federacji Rosyjskiej, państwa należące do WNP zajmują też swoje miejsce w koncepcji tzw. „bliskiej zagranicy”, w ramach której Rosja nieoficjalnie zastrzega sobie prawo do wyznaczania kierunków polityki zagranicznej i wewnętrznej tych państw zgodnie ze swoją racją stanu, oraz dąży do zachowania kontroli i możliwości oddziaływania na sytuację w regionie jako siła dominująca. Z kolei dla Unii Europejskiej, kraje poradzieckie stały się ważnymi podmiotami polityki zagranicznej po rozszerzeniu z 2004 r., kiedy to znalazły się one w bezpośrednim sąsiedztwie z Unią Europejską. Z racji sąsiedztwa, UE dąży do zapewnienia stabilności i bezpieczeństwa, gdyż każde zawirowania u państw sąsiednich mogłyby negatywnie wpłynąć na sytuację w samej UE. Dzieje się to poprzez prowadzenie działań na rzecz dobrobytu, promowanie wartości takich jak demokracja, rządy prawa, poszanowanie praw człowieka i podejmowanie prób zacieśnienia współpracy z tymi państwami, chociażby w ramach Partnerstwa Wschodniego.

⁴¹ K. Pełczyńska-Nałęcz, *Integracja czy imitacja?...*, s. 43.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże.

Kraje należące do WNP i jednocześnie objęte unijną inicjatywą Partnerstwa, stały się obszarem rywalizacji między Federacją Rosyjską a Unią Europejską. Zainteresowanie Unii tymi terenami budzi rosyjską nieufność i niepokój. Rosja postrzega dążenia Unii do demokratyzacji tych państw jako zagrożenie dla swoich interesów w tym regionie. Z tego też rodzi się postrzeganie UE jako podmiotu, który poprzez swoje działania, próbuje ingerować w sferę leżącą w bezpośrednim oddziaływaniu Rosji⁴⁴. Z kolei UE postrzega demokratyzację jako warunek udzielania różnorodnego wsparcia i współpracy z tymi państwami. Unia Europejska na każdym kroku podkreśla, że Partnerstwo Wschodnie nie jest skierowane przeciwko Federacji Rosyjskiej, mimo to Rosja od początku odbiera inicjatywę jako zagrożenie dla swoich interesów w krajach objętych programem. Program Partnerstwa został nazwany przez Ministra Spraw Zagranicznych Rosji Siergieja Ławrowa „próbą stworzenia unijnej strefy wpływów na Wschodzie”, z kolei prezydent Dmitrij Miedwiediew zaznaczył, że „ze strony niektórych państw podejmowane są próby wykorzystania tej struktury jako partnerstwa przeciwko Rosji”⁴⁵. Przykładem, który doskonale ilustruje takie postrzeganie Unii i jej inicjatyw kierowanych do państw wschodnich są chociażby kolorowe rewolucje. Unia Europejska wspierając demokratyczne przemiany na Ukrainie czy w Gruzji, miała na celu dążenie do poszerzania obszaru stabilności i bezpieczeństwa. Wiązało się to jednak z reorientacją polityki zagranicznej tych państw (przynajmniej początkowo), przez co Rosja zaczęła postrzegać działania i zaangażowanie UE za próbę wzmocnienia swojej pozycji w przestrzeni poradzieckiej, a same kolorowe rewolucje interpretowała jako wydarzenia destabilizujące, narzucone i finansowane przez państwa zachodnie, w tym głównie przez organizacje pozarządowe sponsorowane przez Amerykanów⁴⁶.

Polityka zewnętrzna Federacji Rosyjskiej i Unii Europejskiej, skierowana do państw Europy Wschodniej, ma na celu „przyciągnięcie” tych państw odpowiednio do Rosji lub do UE. Różnica tkwi jednak w sposobach osiągnięcia założonego celu. Unia realizuje swoje założenie kierując do państw konkretne przedsięwzięcia i programy mające zachęcić je do przyjęcia unijnych wzorców, systemu wartości i bliższej współpracy. Z kolei Rosja w rywalizacji o wpływy na obszarze państw poradzieckich prezentuje podejście, w którym nagradza kraje lojalne, przyjazne swojej polityce, a w stosunku do krajów nieprzychylnych,

⁴⁴ S. Kardaś, *Współpraca i rywalizacja Rosji oraz Unii Europejskiej w przestrzeni poradzieckiej*, [w:] *Stosunki Rosji z Unią Europejską*, red. S. Bieleń, K. Chudoliej, Warszawa 2009, s. 239.

⁴⁵ www.eastbook.eu/faq-o-partnerstwie-wschodnim/.

⁴⁶ S. Kardaś, *Współpraca i rywalizacja Rosji oraz Unii Europejskiej w przestrzeni poradzieckiej*, [w:] *Stosunki Rosji ...*, s. 239.

prowadzących politykę sprzeczną z interesami rosyjskimi, stosuje instrumenty nacisku. Widoczne to było chociażby przed szczytem Partnerstwa Wschodniego w Wilnie, podczas którego planowano parafowanie umów stowarzyszeniowych z Mołdawią, Armenią i Gruzją, oraz podpisanie umowy stowarzyszeniowej z Ukrainą⁴⁷. Jako że Ukraina była najbardziej zaawansowana w negocjacjach z UE, stała się „głównym celem działań Rosji”, która starając się odciągnąć ją od pogłębiania współpracy z Unią, zastosowała blokadę ukraińskich towarów na rosyjskiej granicy w dniach 14 –20 sierpnia. Rosja zagroziła też Ukrainie zerwaniem porozumienia o strefie wolnego handlu w ramach WNP jeśli podpisze ona umowę stowarzyszeniową z UE oraz zapowiedziała możliwość zerwania współpracy z ukraińskim przemysłem lotniczym. Strona rosyjska odniosła się również do kwestii pobieranych przez Ukrainę ceł od dostaw z Rosji dla stacjonującej tam rosyjskiej Floty Czarnomorskiej, oświadczając, że zamierza niesłusznie jej zdaniem pobrane opłaty uznać za dług państwowy Ukrainy. Ponadto 10 września 2013 r. Moskwa ogłosiła, że od 2014 roku rezygnuje z użytkowania ukraińskiego poligonu NITKA, za co w 2012 roku Ukraina dostała prawie 1,4 mln dolarów⁴⁸. Jednocześnie strona rosyjska roztaczała przed Ukrainą perspektywę korzyści, jakie odniosłaby ona włączając się w proces proponowanej przez Rosję integracji euroazjatyckiej. Zapewniała, że w ramach struktur integracyjnych, cena gazu dla Ukrainy kształtowałaby się na tym samym poziomie co cena dla Białorusi, a więc byłaby nawet do trzech razy niższa niż obecnie⁴⁹. W konsekwencji zaostrożenia rosyjskiej polityki doszło do zapaści ukraińskiego eksportu, a sama Ukraina znalazła się w poważnych kłopotach finansowych i gospodarczych. Wtedy też ówczesny rząd Ukrainy podjął decyzję o wstrzymaniu przygotowań do stowarzyszenia z UE i zawarciu umowy z Rosją, przewidującej udzielenie Ukrainie kredytu i obniżenie cen gazu⁵⁰. Ta decyzja wywołała protesty, a potem zamieszki w Kijowie i innych miastach, które zakończyły się obaleniem prezydentury Janukowycza i powołaniem proeuropejskiego rządu Arsenija Jaceniuka. Na taki zwrot wydarzeń Rosja zareagowała gwałtownie i bardzo ostro - na terytorium Ukrainy pojawiły się „zielone ludziki”⁵¹, niedługo potem doszło do aneksji Krymu, a we wschodnich regionach Ukrainy prorosyjscy separatyści wszczęli rebelie przeciwko władzom w Kijowie.

⁴⁷ www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-10-01/rosyjska-ofensywa-przed-wilenskim-szczytem-partnerstwa.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ www.wpolityce.pl/swiat/202627-gruzja-ukraina-i-moldawia-blizej-europejskiej-integracji-przywody-tych-panstw-podpisali-umowy-stowarzyszeniowe-z-unia-europejska.

⁵¹ Wyspecjalizowane, dobrze uzbrojone oddziały rosyjskich żołnierzy.

W walce o Ukrainę nie obeszło się też bez reakcji UE na poczynania Rosji wobec tego państwa. Nie była to jednak reakcja adekwatna do działań prowadzonych przez Rosję, która mogłaby zmusić ją do ustępstw. Początkowo Unia Europejska wyraziła jedynie swoje „zaniepokojenie” eskalacją napięcia na Ukrainie i decyzją parlamentu rosyjskiego, który wyraził zgodę na użycie rosyjskich wojsk na terenie Ukrainy. Ta sytuacja pokazuje, że UE nie była przygotowana na taki rozwój sytuacji i była kompletnie zaskoczona poczynaniami Rosji. Kiedy deklaracje słowne nie przynosiły żadnego rezultatu, Europa wraz z USA zaczęły podejmować bardziej konkretne działania mające ustabilizować sytuację na Ukrainie i zmusić Rosję do wycofania wojsk. Pierwszym krokiem było nałożenie sankcji gospodarczych na Rosję, oraz sankcji wizowych na bliskich współpracowników prezydenta Władimira Putina i ludzi z którymi miał on przyjacielskie powiązania. Sankcje wizowe połączono z zamrożeniem aktywów wybranych osób. Jednocześnie podkreślano, że jeżeli obecne sankcje nie przyniosą skutków, będą nakładane kolejne. Kolejnym krokiem była też oficjalna decyzja ogłoszona 24 marca 2014 r. o zawieszeniu udziału Rosji w obradach Grupy G-8⁵², które miały odbyć się w czerwcu 2014 r.⁵³ Warto wspomnieć, że Rosja miała być gospodarzem czerwcowego szczytu. Z tego powodu spotkanie grupy w czerwcu 2014 r., odbyło się już nie w Soczi, jak planowano, lecz w Brukseli i bez udziału Rosji, a samo spotkanie nazwano szczytem G-7⁵⁴. Na terytorium Ukrainy zostali też wysłani obserwatorzy OBWE, którzy jednak już po niedługim czasie zostali uprowadzeni przez separatystów w Słowiańsku i uwolnieni dopiero po około miesiącu przetrzymywania. Po tym epizodzie OBWE wycofała się z terytorium Ukrainy zapewniając, że powróci, gdy tylko sytuacja w tym kraju ustabilizuje się i pozwoli na normalną pracę przedstawicielom organizacji.

Rosja starała się także wpłynąć na pozostałe państwa szycujące się do parafowania porozumień stowarzyszeniowych z UE. Rosyjski urząd sanitarny wprowadził 11 września 2013 r. embargo na mołdawskie wyroby alkoholowe. Wicepremier i specjalny przedstawiciel ds. Naddniestrza Dmitrij Rogozin ostrzegł wcześniej, że podpisanie przez Mołdawię umowy stowarzyszeniowej z UE doprowadzi do rewizji umów Mołdawii z Rosją, utrudni eksport mołdawskich towarów, może też skutkować problemami z dostawami gazu oraz spowodować ograniczenia dla mołdawskich

⁵² Grupa ośmiu najbogatszych państw świata, nieformalnie przewodzących gospodarce światowej (USA, Kanada, Japonia, Niemcy, Francja, Wielka Brytania, Włochy, Rosja).

⁵³ www.rmfm24.pl/raport-ukraina/fakty/news-zamiast-g8-w-soczi-w-czerwcu-szczyt-g7-w-brukseli,nId,1363347

⁵⁴ www.niezalezna.pl/53276-koniec-grupy-g8.

imigrantów zarobkowych⁵⁵. Z kolei w relacjach z Armenią, Federacja Rosyjska zajmująca dotąd stanowisko proarmeńskie w konflikcie Armenii z Azerbejdżanem o Górski Karabach, zaczęła podejmować działania sugerujące możliwość zmiany polityki w tej kwestii. Ponadto w lipcu 2013 r. Gazprom, kontrolujący armeńską spółkę gazową ArmRosGazprom, podwyższył ceny dla odbiorców indywidualnych w Armenii o 50%, a następnie strona rosyjska zasugerowała, że w przypadku przystąpienia Armenii do Unii Celnej, możliwe będzie ponowne obniżenie cen gazu⁵⁶. W konsekwencji tych działań, zaproszony do Moskwy 3 września 2013 r. prezydent Armenii, po spotkaniu z prezydentem Władimirem Putinem, podjął decyzję o wstąpieniu Armenii do Unii Celnej Rosji, Białorusi i Kazachstanu, oraz zadeklarował chęć współtworzenia Unii Eurazjatyckiej⁵⁷.

Odnosząc się do kwestii współpracy między dwoma istotnymi aktorami sceny międzynarodowej, jakimi niewątpliwie są Unia Europejska i Rosja, trudno jest wskazać obszary realnej współpracy. Jedną z możliwych płaszczyzn współdziałania mogłaby być sfera dotycząca bezpieczeństwa. W tym zakresie istotna byłaby współpraca chociażby w kwestii nierozwiązanych konfliktów w Mołdawii i na Kaukazie Południowym. Rosja, będąc kluczowym graczem w regionie, jest traktowana przez UE jako państwo, które mogłoby razem z nią uczestniczyć w mechanizmach „zarządzania kryzysami”⁵⁸. Istnieje jednak prawdopodobieństwo, że Rosja może dążyć do ograniczania i kontrolowania ewentualnych działań UE w regionach uważanych za swoją strefę wpływów. Rosja deklaruje gotowość do współpracy z krajami unijnymi w dziedzinie bezpieczeństwa, jednak na ten moment pozostaje to ciągle w sferze deklaracji i widocznych efektów tej współpracy nie ma. Warto też wskazać, że Unia nie będzie w stanie zapewnić bezpieczeństwa wokół swoich granic bez udziału Rosji. Jeśli stworzony mechanizm ma być mechanizmem efektywnym, musi być on tworzony przy współpracy UE zarówno z państwami sąsiedzkimi, jak i z Federacją Rosyjską. Wśród innych punktów stycznych, gdzie możliwa byłaby współpraca między tymi dwoma podmiotami, można wskazać również walkę z terroryzmem czy różnego rodzaju zorganizowaną przestępczością. Rosja jest inicjatorką wielu interesujących pomysłów w dziedzinie walki z globalnym terroryzmem. Wraz z państwami bliskiego sąsiedztwa zainicjowała utworze-

⁵⁵ www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-10-01/rosyjska-ofensywa-przed-wilenskim-szczytem-partnerstwa.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ S. Kardaś, *Rosji oraz Unii Europejskiej w przestrzeni poradzieckiej*, [w:] *Stosunki Rosji...*, s. 240.

nie m. in. Centrum Antyterrorystycznego Wspólnoty Niepodległych Państw⁵⁹. W zwalczaniu terroryzmu Rosja, jako niezbędne ogniwo, współpracuje także z Unią Europejską. Jednym z ostatnich przejawów tej współpracy było przyjęcie 28 stycznia 2014 r. na szczycie UE - Rosja w Brukseli, wspólnej deklaracji w sprawie walki z terroryzmem⁶⁰. Zapadła też decyzja o dalszym rozwijaniu strategicznego partnerstwa w zakresie zapobiegania i zwalczania terroryzmu⁶¹. Wspólne porozumienia UE i Rosji świadczą o tym, że oba te podmioty poważnie traktują kwestie dotyczące terroryzmu i dostrzegają potrzebę jednoczenia się w walce z tym zagrożeniem. Napawa to pewnym optymizmem, jednak należy pamiętać, że do walki ze zjawiskiem terroryzmu potrzeba realnych, zdecydowanych i skoordynowanych działań, a „symboliczne” deklaracje powinny zejść na drugi plan.

Uwagi końcowe

Partnerstwo Wschodnie to inicjatywa, która doprowadziła do wyodrębnienia Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego z polityki zewnętrznej UE, jako regionów o specyficznych potrzebach, problemach i zagrożeniach. Była również odpowiedzią na konieczność prowadzenia zindywidualizowanej polityki wobec państw z tych terenów. Program Partnerstwa ma na celu przede wszystkim zachęcić byłe republiki radzieckie do przyjęcia unijnego modelu rozwoju cywilizacyjnego, unijnych zasad i systemu wartości, oraz skłonić je do bliskiej współpracy z UE. Realizacji założeń programu nie ułatwia Federacja Rosyjska, która również prowadzi aktywną politykę wobec tych państw. Rosja, będąca głównym oponentem programu Partnerstwa, posiada silne instrumenty politycznego i gospodarczego nacisku, których nie waha się używać w rywalizacji z Unią o te obszary. To sprawia, że dla państw będących przedmiotem rywalizacji tych dwóch mocarstw, wybór pomiędzy Unią Europejską a Rosją wcale nie jest łatwy, a samo Partnerstwo Wschodnie, w zestawieniu z perspektywą strat i problemów jakie może przysporzyć Rosja jeśli państwa zdecydują się na ściślejszą współpracę z UE, nie wypada już tak korzystnie.

Aby program Partnerstwa Wschodniego był programem efektywnym, konieczne jest zwiększenie nakładów na wymiar wschodni EPS, oraz w związku

⁵⁹ P. Tyrała, *Europejskie i globalne czynniki bezpieczeństwa Polski*, [w:] „Wschód i zachód w wymiarze globalnym. Doświadczenia z przeszłości a perspektywy na przyszłość”, red. M. Milek, G. Wilk- Jakubowski, R. Brzoza, Kielce 2012, s. 48.

⁶⁰ www.european-council.europa.eu/home-page/highlights/eu-russia-summit-focuses-on-eastern-partnership-and-combatting-terrorism?lang=pl.

⁶¹ Tamże.

z problemami niektórych państw partnerskich z korupcją, zapewnienie skutecznych mechanizmów kontroli wydatkowania funduszy unijnych przez te państwa. Jednocześnie większe środki powinny być przekazywane państwom rzeczywiście zainteresowanym integracją z Unią, co mogłoby utwierdzić te państwa w słuszności obranego kierunku i być motorem napędowym do prowadzenia dalszych reform. Propozycje UE wysuwane do adresatów Partnerstwa powinny być innowacyjne i stanowić swego rodzaju zachęty do nawiązania ściślejszej współpracy z Unią. Sam wachlarz potencjalnych zachęt powinien zostać poszerzony o działania, które stanowiłyby rzeczywistą przeciwwagę dla ewentualnego zbliżenia tych państw z Rosją. Na pewno oprócz UE, ważną rolę do odegrania mają sami adresaci programu, gdyż to w dużej mierze od ich zaangażowania i woli współpracy zależy realizacja programu i tym samym jego powodzenie.

Denis Vylekozhon
Uniwersytet Narodowy
„Akademia Ostrogska” w Ostrogu

Держави Східного Партнерства як простір міжнародних впливів

Тривалий час термін “зовнішній вплив” в політології пов’язувався з економічними санкціями. Увага науковців була зосереджена на питанні, чи здатні санкції призводити до зміни політики країни, до якої застосовуються санкції, чи до зміни влади в ній? Від початку Холодної війни, створення ООН й розширення застосування санкцій міжнародними гравцями, не було створено чітких теорій, які б пояснювали, в якому випадку санкції призведуть до бажаного результату, а коли ні. Однак робота американських вчених С.Левіцкі та Л.Вея дала новий поштовх дискусіям про зовнішній вплив та його здатність до зміни політики окремих держав¹. Підхід С.Левіцкі, Л.Вея пояснює зміни політичного режиму під впливом зовнішніх чинників - суспільних зв’язків із Заходом, західного тиску. Однак, відомо, що ряд країн може переживати не лише західний, демократичний вплив, а й недемократичний. Авторитарні лідери зацікавлені у виживанні сусідніх недемократичних режимів задля легітимізації влади. Країни Східної Європи мають не тільки підтримку демократії із Заходу, а й перебувають в безпосередній сфері впливу недемократичної Росії. Відтак виникає потреба аналізу й вимірювання недемократичного тиску.

В 2009 році датський дослідник Дж.Толстрап запропонував схему, за якою можна описувати й характеризувати недемократичний вплив². Для більш точного аналізу автор поділяє політику Росії на стабілізаційну (спрямовану на виживання режиму) та дестабілізаційну (спрямовану на розхитування стабільності режиму).

Стабілізаційна політика застосовується до недемократичних режимів (Вірменія, Білорусія, Україна до 2004 року), дестабілізаційна - до більш демократичних країн (Естонія, Латвія, Литва та Україна після 2004 року).

¹ S. Levitsky *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War* / Levitsky S, Way L. // *Problem of International Politics*. - Cambridge. Cambridge University Press, 2011. - 536p

² J. Tolstrup, “*Studying a Negative External Actors: Russia’s Management of Stability and Instability in the ‘Near-Abroad’.*” *Democratization* 16.5 (2010) 922 - 944.

Методи здійснення політики Дж. Толстрап пропонує поділяти на прямі та непрямі. Прямим методом є легітимізація недемократичних виборів (у випадку стабілізаційної політики), основним інструментом тут виступає Комітет з моніторингу за виборами Міжпарламентської Асамблеї СНД. Комітет визнавав чесними і справедливими парламентські вибори в Узбекистані та Таджикистані в 2005 р. та президентські вибори в Киргизстані 2005 р. і Білорусі 2006 р., тоді як офіційні наглядачі від ОБСЄ відверто заявляли про нечесний та неконкурентний характер виборів. В той же час, Комітет відзначав масові порушення і фальсифікації на виборах, які спостерігачами від ОБСЄ визнавались як справедливі і прозорі (Грузія 2008 р.). До непрямих методів стабілізаційної чи дестабілізаційної політики відносяться військовий та економічний тиск. Військова присутність в грузинських провінціях Південна Осетія та Абхазія дестабілізували ситуацію в Грузії, що проводила демократично-ліберальні реформи, які завершилось військовим конфліктом і окупацією частини території країни. В іншому випадку, значна військова присутність в Білорусі стабілізує автократичний режим в країні. Основним економічним чинником тиску Росії на сусідні країни є ціна на газ, різниця в ціні для різних країн-сусідів сягає 4 разів. На демократичні уряди чиниться тиск високою ціною, натомість життєздатність недемократичних урядів підвищується дешевим газом.

Використовуючи показники, виокремлені Дж.Толстрапом, російський недемократичний вплив можна оцінювати за наявністю в країні чітких інституційних ознак впливу. До таких ознак належать:

- Російська військова база на території країни;
- Територія, що не контролюється центральною владою;
- Залежність від постачання російського газу;
- Членство в Митному Союзі;
- Борг / дотації / торговельні санкції з боку Російської Федерації;
- Політичний вплив;
- Легітимаційний вплив через вибори.

За наявність однієї з ознак країна отримує один бал. Таким чином Вплив Російської Федерації на країни буде визначено в межах від 0 до 7, де 6 та 7 - високий вплив, 3, 4, 5 - середній вплив та 1, 2 - низький вплив.

Детально розглянемо кожен із запропонованих показників. Для аналізу оберемо країни, що є учасниками політики Європейського Союзу “Східне партнерство”, оскільки вони залучені до різноманітних програм розвитку демократії і всіляко “штовхаються” до західних демократичних практик. Тобто перебувають під впливом *democrasypromotion*. Але, знаходячись в безпосередній близькості до Російської Федерації, не можуть не відчувати на собі впливів *autocrasypromotion*. Оцінити та порівняти недемократичний вплив є метою даної роботи.

Вимірювання зовнішнього недемократичного впливу на Україну (станом на 2013 рік)

Україна не є членом Митного Союзу, ОДКБ або ж ЄврАзЕс. Одним з ключових засобів впливу Російської Федерації на Україну є російський газ. За 2012 рік Україна спожила біля 50 млрд. куб. м. газу³, майже 30 з них імпортовано з Російської Федерації. 27 млрд. куб. м. споживається населенням та бюджетною сферою (державні та комунальні підприємства, інфраструктура), решта - приватною промисловістю. Потреби держави й населення майже повністю могли б покриватись дешевим газом власного видобутку (21 млрд. куб.м. на рік⁴), однак це нівелюється у зв'язку з інтегрованістю газотранспортних систем та відсутністю ретельного обліку споживання газу. Постачання власного й імпортованого газу ніяким чином не розподілене й уніфіковане за цінами як для населення, так і для промисловості. Російський вплив на українську економіку та соціальну сферу посилювався ще й тим, що газова сфера в Україні є дотаційною, населення й промисловий сектор купує газ за третину від його реальної вартості, решта видатків приходиться на державний бюджет. В результаті маніпулювання Росії ціною на газ є критично важливим для стабільності будь-якої влади в Україні.

Станом на 2013 рік в Україні не було територій, які б не перебували під контролем центральної влади. Але на території країни розміщені війська Чорноморського флоту Російської Федерації. Чисельність російських військових, що постійно перебувають в місті Севастополь сягала 13 тис.

³ У 2013 році Україна скоротила імпорт і споживання газу, збільшила експорт електроенергії [Електронний ресурс]. - Уніан. - Режим доступу: www.unian.ua/society/846338-u-2013-rotsi-ukrajina-skorotila-import-i-spojivannya-gazu-zbilshila-eksport-elektroenergiji.html

⁴ Видобуток та споживання газу в Україні у 2012–2013 роках (млрд кубічних метрів). [Електронний ресурс]. - Урядовий кур'єр. - Режим доступу: www.ukurier.gov.ua/uk/articles/vidobutok-ta-spojivannya-gazu-v-ukrayini-u-201220/

Згідно з угодою, підписаною в 2010 році, Чорноморський флот мав би базуватись в Севастополі до 2040 року.

Ще один з інструментів впливу Росії на Україну - це так звані «торговельні війни». В різні роки російські контролюючі та атестаційні органи забороняли експорт до Росії окремі види українських товарів. В 2012 році це «сирна війна»⁵, в 2013 році - «шоколадна війна»⁶, а в серпні 2013 року українсько-російський кордон фактично був закритий в односторонньому порядку. Офіційними причинами обмежень для українських товарів були невиконання санітарних норм або ж впровадження нових правил пропуску товарів на кордоні.

Політичний вплив Росії на Україну проявляється в парламентській фракції «Комуністична партія України», що декларує співпрацю з Росією та відновлення економічних зв'язків втрачених з розпадом Радянського Союзу як одну з ключових цілей своєї програми. Також партія відкрито виступає за приєднання України до Митного Союзу і наполягає на проведенні референдуму щодо євроінтеграції України та потенційного вступу до НАТО.

Місія спостерігачів ОБСЄ мала суттєві зауваження до парламентських виборів в Україні 28 жовтня 2012 року. Хоч вибори пройшли мирно і в спокійній атмосфері, загалом був зазначений суттєвий крок назад в розвитку демократичних інститутів в країні. Основними недоліками було названо повсюдне використання адміністративного ресурсу, обмеження медіа простору та відсутність прозорості під час агітації. Також суттєвими недоліками було вказане ув'язнення двох опозиційних лідерів, що могли мати суттєве значення для волевиявлення громадян.⁷

Спостерігачі від комітету країн СНД з виборів суттєвих зауважень до виборчого процесу не мали, констатували, що грубих порушень, котрі могли б вплинути на результат волевиявлення, помічено не було.⁸ Таким чином, визнаючи вибори за чесні та демократичні Росія мала легітимізаційний вплив на українську владу.

⁵ Россия нашланы нарушения на двухукраинских сырьевых заводах [Электронный ресурс]. - 2013. - Режим доступа: www.podrobnosti.ua/economy/2012/06/11/841132.html

⁶ Росія заборонила ввозити на свою територію цукерки Порошенка [Электронный ресурс]. - 2013. - Режим доступа: www.tyzhden.ua/News/85685

⁷ Україна. Вибори до Верховної Ради. 28 жовтня 2012 року. Остаточний звіт Місії зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДПІЛ [Электронный ресурс]. - 2012. - Режим доступа: www.osce.org/uk/odihr/elections/98746?download=true

⁸ Заявление Миссии наблюдателей от Содружества Независимых Государств по результатам наблюдения за подготовкой и проведением выборов народных депутатов Украины [Электронный ресурс]. - 2013. - Режим доступа: www.e-cis.info/page.php?id=23178

Вимірювання зовнішнього недемократичного впливу на Молдову

Молдова не є членом Митного Союзу, на території країни немає військових баз Російської Федерації. Останніми роками країна розширює співпрацю з країнами НАТО⁹ та отримує фінансову та військову допомогу від США для розвитку власної обороноздатності¹⁰.

На території країни знаходиться невизнана самопроголошена Придністровська Молдавська Республіка. Міжнародною спільнотою територія визнається як частина Молдови, але фактичного контролю над республікою Молдова не має. На референдумі в 2006 році 97,2% жителів Придністров'я проголосували за приєднання до Росії, але рішення так і не було прийняте. В березні 2014 року уряд ПМР звернувся до голови Держдуми РФ з проханням передбачити можливість приєднання ПМР до Російської Федерації¹¹. Кордон між ПМР та Молдовою не є чітко визначеним, в односторонньому порядку ПМР назвала своєю територією міста Бендери та Дубоссари, що контролюються Молдовою. Влада ПМР заявляє про готовність введення в ці міста «миротворців», або ж міліцейських загонів для охорони громадян ПМР, подібні настрої всіяко підтримуються Російською Федерацією, що зацікавлена в дестабілізації регіону¹².

Молдова залежить від постачання російських вуглеводнів. Національна газова компанія Молдови знаходиться у власності Газпрому. Будівництво газопроводу «Ясси-Унгени» дозволить лише частково диверсифікувати надходження газу до країни.

З 2013 року заборонений експорт молдавських ковбас та вин до Російської Федерації. Але дана заборона не розповсюджується на товари із Гагаузії – регіону, в якому переважають проросійські настрої та бажання приєднатись до Митного Союзу¹³. 800 тис. громадян Молдови працюють в Росії та витрачають зароблене в Молдові, однак в 2013 році

⁹ “Нейтральная” Молдавия и член НАТО Литва подписали соглашение о военном сотрудничестве [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: www.regnum.ru/news/1406126.html

¹⁰ США выделят Молдавии \$1,6 млн на модернизацию армии [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: www.regnum.ru/news/1577041.html

¹¹ Придністров'я проситься в Росію [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/news/2014/03/18/7019364/?attempt=1

¹² Молдова: кризь терни до ЄС [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: www.bintel.com.ua/uk/analytics/moldova-cherez-ternii-k-es/

¹³ Між молотом та ковадлом: чи спіткає Молдову український сценарій? [Електронний ресурс]. - DeutscheWelle – 2013. – Режим доступа: www.bit.ly/1fb8lvO.

Російська Федерація жорстко обмежила можливості для робітників з Молдови¹⁴.

Політичний вплив РФ на Молдову проявляється в потужній опозиційній Комуністичній Партії Молдовської Республіки. Під час перебування комуністів при владі в риторичі переважили проєвропейські настрої, що також передбачено в статуті партії. Та після переходу в опозицію і втрати реальної влади риторика партії змінилась на проросійську. Колишній президент країни та лідер КППМР Володимир Воронін став активно просувати необхідність вступу Молдови до Митного Союзу. Проросійські мітинги за вступ до Митного Союзу також проходять під прапорами КППМР.

Попередні парламентські вибори в Молдові 2010¹⁵ та 2009¹⁶ років отримували схвальні характеристики від спостерігачів ОБСЄ і були визнані демократичними, вільними і об'єктивними. Демократичними і вільними вибори також визнавав виборчий комітет країн СНД, тому говорити про легітимізаційний вплив Росії на Молдову через вибори немає підстав¹⁷¹⁸.

Вимірювання зовнішнього недемократичного впливу на Грузію

Грузія не є членом Митного Союзу. До Російсько-Грузинської війни 2008 року на території країни знаходився миротворчий контингент російських військ, після війни в Південній Осетії та Абхазії були проголошені незалежні республіки, до сьогодні Грузія не має контролю над власними територіями. Окрім Росії та кількох карликових країн, незалежність республіки світова спільнота не визнала.

Грузія, на відміну від Молдови, України та Білорусії, не залежить

¹⁴ Схід чи Захід: що обере Молдова? [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: www.ua.euronews.com/2014/02/07/moldovan-wine-ban-by-russia-is-a-symptom-of-a-wider-divide/

¹⁵ Республіка Молдова. Досрочные парламентские выборы. 28 ноября 2010 г. Заключительный отчет Миссии по наблюдению за выборами БДИПЧ ОБСЕ [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступа: www.osce.org/ru/odihr/75566?download=true

¹⁶ Republic of Moldova. Early Parliamentary Elections. 29 July 2009. OSCE/ODIHR Election Observation Mission-Final Report [Electronic source]. – Accessed: www.osce.org/odihr/elections/moldova/39799?download=true.

¹⁷ Заявление Миссии наблюдателей от Содружества Независимых Государств по результатам наблюдения за подготовкой и проведением досрочных выборов в Парламент Республики Молдова (28 ноября 2010 года) [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступа: www.e-cis.info/page.php?id=18728

¹⁸ Заявление Миссии наблюдателей от Содружества Независимых Государств по результатам наблюдения за подготовкой и проведением досрочных выборов в Парламент Республики Молдова (29 июля 2009 года) [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступа: www.e-cis.info/page.php?id=14456

від російських поставок вуглеводів. По-перше, через близькість до каспійського ринку нафти, по-друге, через малий розмір економіки країни з населенням 4 млн. людей та слабкий розвиток важкої промисловості. Крім того, маючи вихід до Чорного моря та порти, Грузія є державою -транзитером нафти до Європи.

В 2006 році Росія заборонила імпорт грузинських вин та мінеральної води «Боржомі» до Росії. Заборона з незначними перервами проіснувала до середини 2013 року, коли була скасована після приходу до влади опозиційних сил в Грузії. Але, незважаючи на торговельні обмеження, російський бізнес щороку збільшував власні інвестиції в грузинську економіку. 53,6% всіх фінансових надходжень до Грузії за 2013 рік відбувались з Росії¹⁹. Пов'язано це в першу чергу зі значною грузинською діаспорою в російському бізнесі і, відповідно, значних важелів впливу на економічні відносини з Грузією Росія не має.

Правляча політична сила «Грузинская мечта – Демократическая Грузия», що має 85 місць зі 150 в парламенті заснована колишнім російським бізнесменом Бідзоною Іванішвілі. Партія не позиціонує себе як проросійська, не виступає за приєднання Грузії до Митного Союзу. Однак, як зазначають експерти, покинути російський бізнес без втрат і суперечок з владою, як це зробив Б.Іванішвілі перед своєю політичною кар'єрою в Грузії, не видається можливим²⁰. Також, швидке вирішення питання щодо обмеження грузинського експорту до Росії одразу після перемоги на парламентських виборах також свідчить про приховані відносини чи домовленості з керівництвом Російської Федерації. Отже, можна робити висновок про наявні політичні важелі впливу Росії на Грузію.

Грузія не зазнає легітимізаційного впливу Росії, оскільки останні вибори в країні отримували схвальні відгуки від західних міжнародних спостерігачів, а спостерігачі від виборчого комітету країн СНД не запрошувались до моніторингу виборів з політичних міркувань з 2008 року.

¹⁹ За январь-июнь с помощью электронных систем денежных переводов в Грузию поступило 669 млн. долларов [Электронный ресурс]. – FreedomSquare. - 2013. – Режим доступа: www.bit.ly/1p2lhae

²⁰ NoAmerica in the Caucasus [Electronic source]. – 2013. – Accessed: www.foreignaffairs.com/articles/138491/thomas-de-waal/no-america-in-the-caucasus

Вимірювання зовнішнього недемократичного впливу на Азербайджан

Багаторічний президент Азербайджану Ільхам Алієв провадить багатовекторну міжнародну політику. З одного боку, відбуваються загравання із Заходом, декларуються євроінтеграційні прагнення, з іншого боку, країна має тісні зв'язки з Росією, розірвати які не наважиться за жодних обставин²¹. Азербайджан не визнав незалежність Південної Осетії та Абхазії в 2008 році, підтримав територіальну цілісність України в 2014 р. Але разом з тим, відносини з Росією ніколи не мали суттєвої напруженості, як у випадку торговельних війн Грузії та Молдови.

Основний стримуючий козир Росії щодо Азербайджану - це Нагорний Карабах. Спірна територія Азербайджану і Вірменії, що знаходиться на території останньої, але населена етнічними азербайджанцями, є стримуючим фактором у відносинах з Росією одразу для двох країн. Як Баку, так і Єреван сподіваються залучитись реальною російською підтримкою у вирішенні проблеми, відтак не можуть суттєво заперечувати Москві.

Однак, що цікаво, частковим заручником проблеми Нагорного Карабаху є і сама Москва. Відверта підтримка однієї із сторін викличе невідворотну негативну реакцію другої сторони і суттєво відштовхне партнерські відносини. Після грузинської війни 2008 року Росія фактично втратила одного з трьох партнерів в Закавказькому регіоні, втрата ще одного з партнерів суттєво обмежить російський вплив в регіоні²².

Азербайджан не є членом Митного Союзу, на території країни не має російських військових. В 2012 році була закрита російська радіо-локаційна станція, яка і до того не несла жодної бойової загрози.

Крім того, російський вплив на Азербайджан стримується тим, що Баку чи не найтісніше з пострадянських країн співпрацює з НАТО. Альянс зацікавлений в розміщенні власних баз на території країни для стримування ворожого Ірану. Азербайджан же в свою чергу співпрацею з НАТО намагається стримувати вплив Росії та відповідає на озброєння

²¹ Россиятеряетвлияние в Азербайджане. Лаборатория общественно-политического развития стран ближнего зарубежья [Электронный ресурс]. - 2013. – Режим доступа www.ia-centr.ru/expert/2359/

²² КакРоссиявлияет на Азербайджан [Электронный ресурс]. - 2013. – Режим доступа: www.radioazadlyg.org/content/article/24493955.html

сусідніх Туркменістану та Вірменії²³.

Азербайджан є важливим експортером нафти і газу на ринки ЄС, відповідно, не має залежності від російських паливних ресурсів. За рахунок експорту енергоносіїв економіка з 1995 року ВВП країни збільшився у 8,4 рази і сягнув 10 тис. долл. на душу населення у 2012 році. Торговельних конфліктів з Росією, фінансових заборгованостей не має.

Політична залежність Азербайджану проявляється в необхідності легітимізувати владу на недемократичних виборах. ОБСЄ не визнавало останні вибори в країні за демократичні і відзначало ряд політичних утисків.

У звіті місії спостерігачів ОБСЄ зазначено, що вибори президента Азербайджану 9 жовтня 2013 року проходили при обмеженні вираження думки громадян та свободи об'єднання, що не забезпечило рівних можливостей для всіх кандидатів. Значущі проблеми були відмічені на кожному з етапів проведення виборів, що вплинуло на їх кінцевий результат²⁴.

На парламентських виборах 7 листопада 2010 року місія ОБСЄ звітувала, що були суттєво обмежені фундаментальні політичні і громадянські права, практично унеможливлена діяльність ЗМІ²⁵. Підстав констатувати прогрес у розвитку демократичних інститутів не було.

Натомість місія спостерігачів від країн СНД визнавала парламентські вибори 2010²⁶ року та президентські 2013²⁷ року такими, що пройшли без суттєвих порушень, відповідно до законодавства країни та міжнародних демократичних норм.

²³ НАТО ведет переговоры с Азербайджаном для создания перевалочной базы, куда будут выведены войска блока из Афганистана. Информационно-аналитический портал [Электронный ресурс]. - 2013. - Режим доступа: www.gulustan.info/2013/02/nato-3/.

²⁴ Republic of Azerbaijan. Presidential Election. 9 October 2013. OSCE/ODIHR Election Observation Mission. Final Report [Electronic source]. - 2013. - Accessed: www.osce.org/institutions/110015?download=true

²⁵ Republic of Azerbaijan. Parliamentary Election. 7 November 2010. OSCE/ODIHR Election Observation Mission. Final Report [Electronic source]. - 2010. - Accessed: www.osce.org/odihr/75073?download=true

²⁶ Заявление Миссии наблюдателей от Содружества Независимых Государств по результатам наблюдения за подготовкой и проведением выборов в Милли Меджлис Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. - 2010. - Режим доступа: www.cis.minsk.by/page.php?id=18748

²⁷ Заявление Миссии наблюдателей от Содружества Независимых Государств по результатам наблюдения за подготовкой и проведением выборов Президента Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. - 2010. - Режим доступа: www.e-cis.info/page.php?id=23719.

Вимірювання зовнішнього недемократичного впливу у Вірменії

На території Вірменії розташовані дві військові бази російських збройних сил. Одна знаходиться з 1995 року і її перебування в 2011 році пролонговано до 2044 року, інша тимчасово перенесена з території Грузії в 2006 році²⁸. Бази знаходяться на території країни на безоплатній основі і відповідно до договору «забезпечують безпеку на території всієї Вірменії». Також з часів Карабахської війни 1993 р. російські прикордонники охороняють і контролюють вірмено-іранський та вірмено-турецький кордони²⁹.

Також Вірменія єдина з країн політики Східного партнерства, що входить до ОДКБ (Організація Договору про Колективну Безпеку), військово-політичного блоку створеного в 1992 році від патронатом Москви.

На території країни знаходиться вже вище згадана неконтрольована центральною владою республіка Нагорний Карабах. Росія виступає активним медіатором у переговорах Єревана та Баку щодо спірної території і від її позиції багато в чому залежить рішення проблеми.

Вірменія не видобуває власних енергоносіїв і повністю залежна від російських поставок транзитом через Грузію. Вірменська національна газотранспортна компанія в повному обсязі належить російському «Газпрому», в обмін на що Вірменія отримала російський газ за зниженими цінами. Частина акцій вірменської компанії перейшла у власність «Газпрому» в якості списання боргу за газ³⁰. Постачання із сусіднього Азербайджану неможливі через напруженні стосунки та економічну блокаду Азербайджану і Туреччини, що триває від війни в Нагорному Карабаху 1993 року. Лише в 2008 році Вірменія частково диверсифікувала постачання газу налагодивши транзит з Ірану³¹.

Влада Вірменії не залежить від визнання виборів в країні виборчим комітетом країн СНД, оскільки ОБСЄ відзначала позитивні моменти та

²⁸ Парламент Армении оставил российскую военную базу в Гюмрише на 33 года [Электронный ресурс]. - 2012. - Режим доступа: www.lenta.ru/news/2011/04/12/baza/

²⁹ Оппозиционер предлагает разместить российских пограничников на армяно-азербайджанской границе [Электронный ресурс]. - 2013. - Режим доступа: www.regnum.ru/news/fd-abroad/armenia/1769632.html

³⁰ Армения покрывает долг перед РФ в \$300 млн и сохранила цену на газ за счет продажи акций в \$155 млн [Электронный ресурс]. - 2011. - Режим доступа: www.regnum.ru/news/polit/1746330.html

³¹ В Армению начал поступать иранский газ: открыт газопровод Иран-Армения [Электронный ресурс]. - 2014. - Режим доступа: www.regnum.ru/news/798280.html

демократичний прогрес під час останніх виборів в країні.

Президентські вибори 18 лютого 2013 року були добре адміністровані і відзначались повагою до фундаментальних прав і свобод. Кандидати мали можливість вільного доступу до вільного здійснення виборчої кампанії, медіа виконували власний обов'язок по відкритому висвітленні виборчого процесу. Основними недоліками були названі використання адміністративного ресурсу кандидатами та владне втручання у виборчий процес³². Спостерігачі від СНД констатували, що вибори відповідали міжнародним демократичним нормам та законодавству країни³³.

Парламентські вибори у Вірменії 2012 року також отримали схвальні відгуки від місії спостерігачів ОБСЄ, та був відзначений прогрес у виборчому законодавстві³⁴. Комітет країн СНД визнав вибори такими, що відповідали демократичним нормам³⁵.

Вимірювання зовнішнього недемократичного впливу в Білорусі

Білорусь з досліджуваних країн перебуває під найбільшим впливом Російської Федерації. Країна є членом Митного Союзу, формально на договірній основі утворюють з Росією Союзу Державу Росії та Білорусі, що передбачає інтеграцію в політичній, економічній, фінансовій, гуманітарній та військовій сферах.

Оборонна сфера Білорусі тісно інтегрована з російською. На території країни розміщені дві військові бази, що перебувають у власності Збройних Сил Російської Федерації³⁶. На західних кордонах Білорусі базуються дивізіони зенітно-ракетних систем С-300. В 2013 році на військовій базі в м. Лида, що на сході країни, були розміщені російські

³² RepublicofArmenia. PresidentialElections. 18 February 2013. OSCE/ODIHR ElectionObservationMission. FinalReport [Electronic source]. - 2013. - Accessed: www.osce.org/odihr/elections/101314?download=true

³³ ЗаявлениеМиссиинаблюдателей от СодружестваНезависимыхГосударств по результатам наблюдения за подготовкой и проведениемвыборов Президента РеспубликиАрмения (18 февраля 2013 года) [Электронный ресурс]. - 2013. - Режим доступа: www.e-cis.info/page.php?id=23350

³⁴ Armenia, ParliamentaryElections, 6 May 2012: FinalReport [Electronic source]. - 2012. - Accessed: www.osce.org/odihr/91643

³⁵ ЗаявлениеМиссиинаблюдателей от СодружестваНезависимыхГосударств по результатам наблюдения за подготовкой и проведениемвыборовдепутатовНациональногоСобранияРеспубликиАрмения [Электронный ресурс]. - 2012. - Режим доступа: www.e-cis.info/page.php?id=20103

³⁶ Лукашенко: Россиябесплатноарендуетдвоевоенныебазы в Беларуси [Электронный ресурс]. - 2013. - Режим доступа: newsland.com/news/detail/id/493962/

винищувачі Су-27³⁷.

Відповідно до Договору про Колективну Безпеку, учасником якого є Білорусія, білоруські офіцери проходять навчання в російських військових навчальних закладах³⁸. Це безпосередньо створює залежність збройних сил від Російської Федерації.

Білорусь отримує російський газ за найнижчими на пострадянському просторі цінами, в 2014 році це 160,5\$ за 1 тис. куб.м., для прикладу, ціна для України - 414\$ за 1 тис. куб.м³⁹. Також враховуючи, що нафта і газ постачається з Росії без сплати мита, бюджет країни додатково заощаджує ще 10млрд. долл. Власником всієї білоруської газотранспортної системи і монопольної компанії «Белтрансгаз» є «Газпром».

Крім того, Білорусь отримує іншу фінансову допомогу, у вигляді кредитів від ЄврАзЕс, дотацій окремим галузям або ж відкриваючи ринки для білоруських товарів. Вигоди отримані таким чином від Російської Федерації витрачаються не для розвитку економіки, а задля забезпечення стабільності соціальних виплат та підтримки низьких цін на ключові для населення продукти. Таким чином Росія купує соціальний спокій і політичну лояльність сусідньої країни⁴⁰.

Також Білорусь перебуває під впливом легітимізації влади з боку Російської Федерації. Місія спостерігачів ОБСЄ відзначала суттєві проблеми з виборами в Білорусії, тоді як спостерігачі від виборчого комітету країн СНД визнавали вибори чесними і такими, що відповідають демократичним нормам.

Під час парламентських виборів 23 вересня 2012 року місія ОБСЄ констатувала, що права на вільне об'єднання та право бути обраним не були дотриманими. Не всі кандидати були допущені до виборів, підрахунок голосів на значній кількості дільниць мав низькі оцінки, прозорість підрахунку була дуже низькою⁴¹. В той же час спостерігачі від СНД відзначило, що вибори пройшли в спокійній атмосфері, влада забезпечила вільне волевиявлення всіх громадян, а сам процес

³⁷ Rosyjskie myśliwce bojowe blisko polskiej granicy [Electronic source]. – 2013. – Accessed: www.kresy24.pl/37799/rosyjskie-mysliwce-bojowe-blisko-polskiej-granicy/

³⁸ Учиться военному делу в Беларуси [Электронный ресурс]. - 2013. – Режим доступа: www.vsr.mil.by/2012/07/17/uchitsya-voennomu-delu-v-belarusi/

³⁹ Стоимость газа для Беларуси - \$160,5 за тысячу кубометров. Семашко потребовала эффективно использовать "газовую паузу" [Электронный ресурс]. - 2013. – Режим доступа: www.news.tut.by/economics/333850.html

⁴⁰ Эксперты: Без российских субсидий Беларусь вернется на Запад. Deutsche Welle www.bit.ly/1u3F7TC

⁴¹ Республика Беларусь. Парламентские выборы. 23 Сентября 2012. Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами. БДИПЧ/ОБСЕ [Электронный ресурс]. - 2012. – Режим доступа: www.osce.org/ru/odihr/elections/98395?download=true

виборів відповідав законодавству країни та міжнародно визнаним демократичним нормам.

Президентські вибори 19 грудня 2010 року місія ОБСЄ відзначила відсутністю неупередженості з боку виборчих органів, рівності кандидатів та констатувало серйозні обмеження можливостей ЗМІ, а також систематичну відсутність прозорості на всіх етапах виборчого процесу⁴². Спостерігачі від СНД зробили висновок, що вибори були вільними і забезпечили справедливе волевиявлення громадян Білорусі⁴³.

Результати вимірювання впливу Російської Федерації на обрані країни можна навести в таблиці 1.

Таблиця 1. Вимірювання зовнішнього недемократичного впливу на країни Східного партнерства та Білорусь.

	Військова база	Неконтрольована територія	Газ	Митний Союз	Борг/Дотації/Торговельні санкції	Політичний вплив	Вплив на вибори	Оцінка
Україна	+	-	+	-	+	+	+	5
Молдова	-	+	+	-	+	+	-	4
Грузія	-	+	-	-	-	+	-	2
Азербайджан	-	+	-	-	-	-	+	1
Вірменія	+	+	+	-	+	-	-	4
Білорусь	+	-	+	+	+	+	+	6

Як бачимо, найбільш залежною від Росії є Білорусь, країна, що була виключена з європейської політики Східного партнерства. Білорусь відчуває всі способи впливу Росії, окрім наявності на своїй території неконтрольованих анклавів.

Грузія та Азербайджан зазнають низького впливу Росії. Як наслідок, Грузія йде шляхом євроінтеграції, а Азербайджан, хоч і не поспішає

⁴² Республика Беларусь. Президентские выборы. 19 Декабря 2010. Итоговый отчет Миссии по наблюдению за выборами. БДИПЧ/ОБСЕ [Электронный ресурс]. - 2010. - Режим доступа: www.osce.org/ru/odihr/76092?download=true

⁴³ Заявление Миссии наблюдателей от Содружества Независимых Государств по результатам наблюдения за подготовкой и проведением выборов Президента Республики Беларусь [Электронный ресурс]. - 2012. - Режим доступа: www.e-cis.info/page.php?id=18724

підписувати угоду про асоціацію, провадить досить самостійну зовнішню політику і мова про приєднання до проросійського Митного Союзу не йде.

Молдова та Вірменія мають середній рівень впливу Росії. Однак політичні наслідки цього впливу є різними. Молдова є зразком для країн Східної Європи у впровадженні реформ, необхідних для євроінтеграції країни, як результат, в 2014 році Молдова отримала безвізовий режим з країнами Євросоюзу та підписала угоду про асоціацію. Вірменія ж пішла іншим шляхом, країна відмовилась від євроінтеграції та розпочала здійснювати заходи необхідні для вступу до Митного Союзу.

Україна на середину 2013 року також мала середній рівень впливу Росії. Янукович був змушений відмовитись від євроінтеграції і поглибити економічну залежність від Росії. Але подальші драматичні дії в країні змінили сценарій і продемонстрували, яким чином Росія може конвертувати свій вплив у реальні результати. Анексія Криму силами військової присутності в країні, розпалювання конфлікту шляхом медійного й політичного впливу та стримування країни від жорсткої відповіді економічним та військовим шантажем.

Як бачимо, немає єдиного фактору чи інструменту, що проявляється в усіх випадках досліджуваних країн. Кожна з країн має власну, унікальну залежність від Російської Федерації. Характерною особливістю можна зазначити те, що Грузія та Азербайджан (країни, що мають низький вплив) не залежні від російського газу та не зазнають торговельних санкцій, не мають боргів перед Росією. Натомість решта чотири країни (що мають вищий вплив) залежні від газу і відчують торговельні обмеження або ж боргові зобов'язання перед Росією.

Методологія узагальнює деякі країни, що демонструють відмінні траєкторії свого розвитку і повною мірою не відображає різний ступінь впливу Російської Федерації, відтак потребує доопрацювання. В першу чергу, шляхом пошуку додаткових вимірjувальних показників, що дозволяли б оцінити зовнішній вплив.

Jewgienij Lenik
Uniwersytet Narodowy
„Akademia Ostrogska” w Ostrogu

Економічна політика Російської Федерації та європейський вибір України

У статті аналізується економічний вплив Російської Федерації на євроінтеграційний шлях розвитку України. Розкриваються проблеми набуття Асоціації про зону вільної торгівлі між ЄС та Україною. Розглянуто переваги та недоліки євроінтеграції для України в контексті економічного впливу РФ.

Ключові слова: євроінтеграція, торгівельні війни, політичний вплив, економічний вплив, газова залежність.

Зовнішньополітична і внутрішньополітична стратегія України законодавчим чином закріплює євроінтеграційний шлях розвитку України, з подальшим набуттям асоційованого статусу а згодом повноправного статусу члена ЄС.¹

Російська Федерація завжди намагалась тримати Україну якомога більш прив'язаною до себе, зокрема економічними чинниками. Починаючи регулюванням ціни на газ (зменшуючи її коли політика української влади заодольняє владу РФ та збільшуючи ціну на газ коли політика України не співпадає з очікуваннями та бажаннями російської влади), та так званими «торгівельними війнами», накладанням санкцій та обмежень на товари українських виробників, основним ринком яких є саме Росія. Особливо ситуація в економічних стосунках загострилася після парафування Україною 30 березня 2012 року Угоди про Асоціацію з ЄС. Відтоді Росія ще активніше почала застосовувати усі свої « важелі впливу» на Україну та її владу. Ми ж розглянемо лише економічний тиск з боку РФ на Україну та її владу.

Як сильно Україна залежить від Російської Федерації? Яким чином Росія протидіє і тисне на Україну на її шляху до демократичних та про європейських зрушень ?

¹ Закон України «про засади внутрішньої і зовнішньої політики»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17

В нашій статті ми не будемо торкатись переваг та недоліків євроінтеґрації для України, не будемо порівнювати євроінтеґраційний шлях з інтеґрацією до Митного Союзу (Росія, Білорусія, Казахстан). Ми розглянемо лише один з факторів, під дією яких, країна формує власну внутрішню та зовнішню політику. Мова буде йти про економічний зовнішній тиск.

В даній статті ми послуговувались методами: спостереження (тобто безпосереднього спостереження за нижчеописаними подіями тиску економічного тиску РФ на Україну); порівняння (використано в порівнянні зміни ціни на газ для України в різні роки); історичний метод (при розгляді в хронологічній послідовності «торгівельних війн» між Україною та Росією). Структурно дана стаття поділятиметься так: спочатку ми розглянемо історичний розвиток Україно-Російських економічних відносин, (торгівельні зміни); потім ми розглянемо безпосередньо приклади економічного тиску російської Федерації (так звані «торгівельні війни»); потім порівняємо та розглянемо динаміку зміни ціни на газ для України та спробуємо надати цьому пояснення; завершить дану роботу загальний висновок та можливі тенденції розвитку економічних відносин між цими країнами.

Історично склалося, що Росія і Україна дуже тривалий період часу перебували в тісних стосунках, не лише економічних але й політичних і навіть культурних.

Проте після розпаду радянського союзу і утворення незалежних держав, стосунки між Російською Федерацією та Україною, зокрема і економічні стосунки, значно змінили свій формат.

За роки незалежності частка Росії в зовнішньому товарообороті України скоротилася з 39,2% у 1995 році, коли інтеґраційні процеси між цими країнами були на найвищому рівні, до 29,3% у 2012 році. Проте відповідна ситуація спостерігається і в Росії, де частка України в товарообороті скоротилася з 11,0% у 1995 році до 5,4% у 2012 році. Тобто після розпаду СРСР інтеґраційні процеси та взаємозалежність економік цих двох країн суттєво скоротилась. При тому спостерігається таке явище, що Росія значно швидше віддаляється від України, ніж Україна від Росії.

При цьому Росія регулярно застосовує обмежувальні санкції щодо українських товарів, найвідоміші з яких це:

2006 - заборона на поставку з України продуктів тваринництва.²

2010 - заборона на поставку м'яса, молока та курятини.³

2011 - підвищення мит на цукор, картоплю та капусту.⁴

2012 - часткова заборона на ввезення м'яса, заборона ввезення сирів та молочної продукції.⁵

2013 - заборона на ввезення продукції «ROSHEN» та обмеження всіх товарів українського експорту.⁶

Особливого резонансу набули санкції застосовані Росією проти України в 2013 році в період активного впровадження Україною « про європейської» політики:⁷

16 липня – Росія вирішила не продовжувати квоти на безмитну поставку українських труб;

29 липня – Росспоживнагляд ввів заборону на поставку на територію Російської Федерації продукції компанії «Roshen» ;

14 серпня – Федеральна митна служба РФ включила в перелік «ризикованих» усіх без винятку українських експортерів;

4 жовтня – Россільхознагляд обмежив поставку продукції виробника ковбасних виробів «Конотопмясо». Продукцію виробника м'яса Тавр-Плюс піддали посиленому контролю;

29 жовтня – ДП Регістр сертифікації на залізничному транспорті призупинив дію сертифікатів на поставку в РФ вагонів Азовзагальмаша, Дніпровагонмаша, Крюківського вагонного заводу та стаханівського вагонного заводу;

30 жовтня – Россільхознагляд обмежив поставки в РФ продукції двох м'ясопереробних компаній ТОВ ПКП Прилуки-Агропереробка та ТОВ Тавр-Плюс.

Не заперечує Російська Федерація, що дані економічні і митні заходи були спричинені майбутнім, на той момент, підписанням Україною Асоціації з ЄС. Зокрема про це повідомив радник президента РФ Сергій Глазьев.

² Матвієнко О.: «Вибір: Між Європою та Азією»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.i-visti.com/news/ukraine/5182/

³ Матвієнко О.: «Вибір: Між Європою та Азією»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.i-visti.com/news/ukraine/5182/

⁴ Матвієнко О.: «Вибір: Між Європою та Азією»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.i-visti.com/news/ukraine/5182/

⁵ Матвієнко О.: «Вибір: Між Європою та Азією»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.i-visti.com/news/ukraine/5182/

⁶ Матвієнко О.: «Вибір: Між Європою та Азією»: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.i-visti.com/news/ukraine/5182/

⁷ Инфографика. Дружба народов. Пять торговых ударов России по Украине: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.liga.net/infografica/148789_druzhba-narodov-pyat-torgovykh-udarov-rossii-po-ukraine.htm

Він пояснив це таким чином: “На українському ринку з’явиться величезна кількість європейських, турецьких та інших товарів, які потім будуть перетікати до нас. Тому ми в першу чергу побоюємося реімпорту”.⁸

Також радник президента РФ зазначив, що в Росії вже було зафіксовано значну кількість м’ясних та молочних продуктів неукраїнського походження, які проходять через кордон.⁹

В 2012 році Росія обмежувальних заходів відносно українського експорту застосувала на 1,2 млрд. доларів, що становить близько 14% експорту української продукції, тоді як Україна застосувала обмежувальних заходів щодо російського імпорту лише на 124 млн. доларів, що є менше 1% від загального імпорту з Росії.

Ціни на газ. З 2004 року до 2013 року зросли з 50 до 407 дол. за 1000 м куб.

Ціна виросла у 8 разів. Плюс - постійні погрози штрафами та судами за не докуплений газ дестабілізують економічну ситуацію в Україні.¹⁰¹¹¹²

⁸ Росія готує реакцію на “самовбивчу” асоціацію України з ЄС // Українська правда: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.pravda.com.ua/news/2013/08/18/6996231/

⁹ Росія готує реакцію на “самовбивчу” асоціацію України з ЄС // Українська правда : [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.pravda.com.ua/news/2013/08/18/6996231/

¹⁰ Що таке енергозалежність та чому зростають тарифи : [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ecosys.com.ua/press/library/energonezalezhnist.pdf

¹¹ Держстат: Україна до 2011 р. збільшила імпорт газу на 22,43% // РБК Україна : [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.rbc.ua/ukr/top/show/gosstat-ukraina-v-2011-g-uvelichila-import-gaza-na-22-43--21022012183700

¹² Ціна на газ для України в І кварталі 2013 р. складе близько 432 дол., - Міненерговугілля // РБК Україна: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.rbc.ua/ukr/top/show/tsena-na-gaz-dlya-ukrainy-v-i-kvartale-2013-g-sostavit-okolo-11102012130100/

Рис. 1 Ріст цін на газ для України протягом 2005-2013 рр.

Проте ситуація значно змінилась після не підписання Президентом України Віктором Януковичем Угоди про Асоціацію з ЄС, після чого Російська Федерація знизила ціни на газ до 268,5 дол. За 1000 м. куб. та Уряд Росії прийняв рішення розмістити в цінних паперах українського Уряду частину своїх резервів з Фонду національного добробуту обсягом 15 млрд дол.¹³

Як бачимо Росія активно тиснула на Україну, так званим «газовим питанням», і починаючи з 2005 року, коли Україна перейшла в стадію активних євроінтеграційних змін, ціни на газ постійно збільшувались, і навіть попри підписані в 2010 році «Харківські Угоди», за якими для України надавалась 100 дол. знижка на кожні 1000 куб. м., ціна так і продовжувала невпинно рости.

І все це відбувалось до того часу поки не було провалено Вільнюський саміт та Україною не було підписано Угоди про Асоціацію. Проте й тут для населення України вигод з цих домовленостей практично немає, бо зменшилась лише закупівельна ціна газу в РФ і було зменшено ціну для підприємств бюджетної сфери та промисловості, а не для населення.¹⁴

¹³ Янукович В.Ф.: Газові домовленості є результатом спільної роботи України та Росії // Прес-служба Президента України Віктора Януковича: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.president.gov.ua/news/29788.html

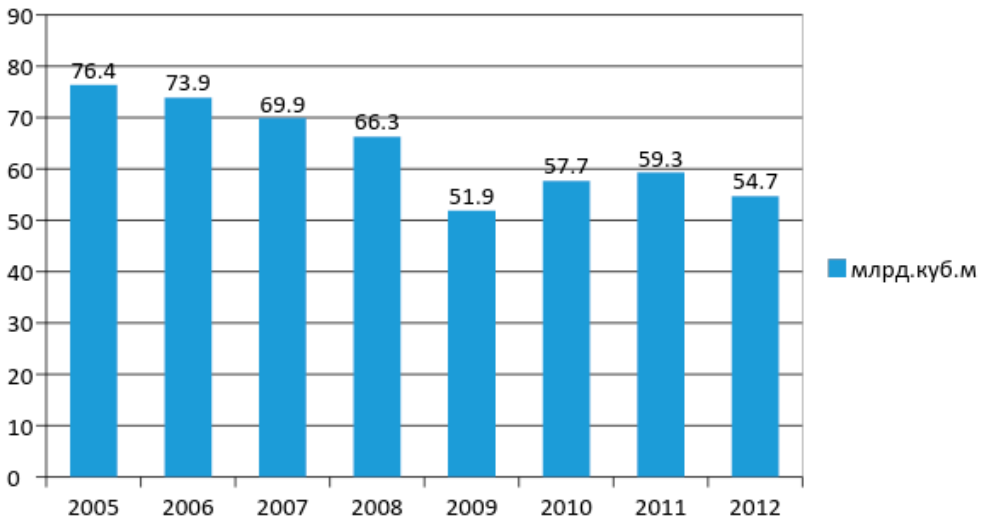
¹⁴ З 2014 року для населення не знизять ціну на газ – Вілкул// Коментарі: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.portal.lviv.ua/news/2013/12/26/191900.html

За останні роки Україна значно скоротила споживання російського газу. Наприклад у 2011 році було використано понад 60 млрд. куб. м газу, у 2012 році трохи більше 55 млрд. куб. м. газу, а в 2013 Україна виходить на рівень 50 млрд. куб. м. газу.¹⁵¹⁶¹⁷ (рис. 2)

Рис. 2 Динаміка споживання природнього газу в Україні в період 2005-2012 рр.

Тоді ж РФ змогла і надати дуже щедрий кредит в 15 млрд. дол. в якості

Динаміка споживання природнього газу в Україні в період 2005-2012 рр.

допомоги для України. Також дуже активно було підписано ще ряд угод в сфері економічної співпраці, зокрема і в галузі літакобудування. Вже 20 грудня Росія зняла всі обмеження для Крюківського вагонобудівного заводу.¹⁸ Як бачимо і тут спостерігається явний фальш в діях Росії і економічний тиск, який переріс від періоду економічних санкцій та заборон в період «братських» домовленостей, поступок та допомоги.

¹⁵ Україна скоротила споживання газу на 8,3% // zaxid.net : [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zaxid.net/home/showSingleNews.do?ukrayina_skorotila_spozshivannya_gazu_na_83&objectId=1268904

¹⁶ Україна знизила споживання газу у 2012 р. на 7,6%, - до 54,7 млрд куб м // РБК Україна: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.rbc.ua/ukr/top/show/ukraina-snizila-potreblenie-gaza-v-2012-g-na-7-6---do-54-7-mlrd-24012013182600

¹⁷ Україна в I-III кварталах 2013 р. скоротила споживання газу на 7,2% - до 34 млрд куб. м // РБК Україна: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.tek.rbc.ua/ukr/ukraina-v-i-iii-kvartalah-2013-g-sokratila-potreblenie-gaza-29102013082900

¹⁸ Росія відновила дію сертифікатів для Крюківського вагон заводу // Українська правда: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.epravda.com.ua/news/2013/12/28/412629/

ВИСНОВКИ

Внаслідок таких напружених економічних відносин з Росією, негативні наслідки матимуть обидві сторони конфлікту. Український експорт залежить від російського ринку, і тому введення санкцій та обмежень на український експорт суттєво вдарить по українській економіці. Найбільше постраждають металургійна, машинобудівна та харчова промисловості, на які припадає близько 44% російського імпорту з України. Окрім того Україна теж має принаймні два види товару, зупинка експорту яких може стати для РФ критичною. Мова йде про титан та цирконій. Від українського титану залежить російська літакобудівна галузь і кращого і дешевшого поставщика даного ресурсу Російська Федерація знайти не зможе.

В разі ж припинення поставки Україною цирконію, Росія не матиме змоги виробляти твели для АЕС, через що атомна галузь Російської Федерації включаючи і ядерну безпеку і обслуговування ядерної зброї може зазнати великих втрат і ще більших витрат.¹⁹

Також суттєвого удару РФ може завдати по енергетичній галузі, так як Україна суттєво залежить від російського газу, а підвищення ціни або зменшення поставок даного ресурсу, вплине не лише на пересічних громадян і економіку країни загалом, але й нашкодить великим підприємствам тієї ж металургійної та машинобудівної галузей, які також дуже залежать від російського газу. Проте це не підтверджує тезису, щодо газової залежності України від Росії, так як за останні роки Україна значно скоротила споживання російського «блакитного» пального.

На це вплинули і ціни на газ, які є занадто високими для нашої країни, і окремо фінансова криза. Забезпечити скорочення споживання російського газу, вдалось за рахунок диверсифікації закупівель газу, впровадження програм з енергоефективності та економії енергоресурсів, а також збільшення власного видобутку газу шляхом освоєння шельфу Чорного та Азовського морів. Зокрема, завдяки реалізації політики щодо зниження залежності від експортованого газу, Україна за рік зекономила понад 2 млрд. дол. США. Тому говорити про те, що Україна дуже сильно залежить від російських енергоносіїв і що не зможе існувати без них було б дуже неправильно, адже Україна залежить від російського газу на тому ж рівні як і більшість країн Європи.

¹⁹ Дубровик А. «Війна». Мобілізація. Наслідки // День kiev.ua: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/viyna-mobilizaciya-naslidki

Значні зміни в цьому році відбулися і в секторі вітчизняного видобутку газу. Вперше в українській історії до його видобутку залучено світових лідерів у цій сфері, таких як Shell, Chevron і ExxonMobil, які зацікавлені в спільному освоєнні Причорноморського шельфу.

Згідно з попередніми підрахунками експертів провідних енергетичних компаній, високо-глибинні гідратні пласти Чорного та Азовського морів зберігають від 4 до 13 трлн. куб. м газу. Після освоєння глибинного буріння за технологіями провідних світових енергетичних корпорацій обсяг видобутку газу на рік досягне 7-9 млрд. куб. м.²⁰

Слід зазначити, що системоутворюючим фактором Енергетичної стратегії України до 2030 року є споживання 50 млрд. куб. м газу на рік, з якого 90% — власного видобутку.²¹

Проте не можна не сказати, що Україна не має і позитивних моментів від економічного тиску з боку Російської Федерації. Тут наголошується саме на українській економіці загалом, а не інтересах влади.

В даному випадку Україна має більш виграшну ситуацію, так як покращивши якість своєї продукції має змогу переорієнтуватись на нові ринки продажу. Звісно переорієнтовуючись на європейський ринок багато українських підприємств не витримають конкуренції і зникнуть, буде втрачено багато робочих місць, проте в загальному економіка України підніметься на новий рівень і стане значно продуктивнішою.

Отже, очевидним є суттєві зусилля Росії з метою вплинути на прийняття рішення щодо Євроінтеграції в Україні. Часто навіть жертвуючи власними раціональними інтересами та руйнуючи добросусідські відносини з Україною.

Проте, останні події засвідчили, що використана стратегія економічного, політичного та інших зовнішніх впливів Російської Федерації на Україну дали свої результати, що й було засвідчено не підписанням Угоди про Асоціацію з ЄС українською стороною.

²⁰ Янукович В.Ф.: Газові домовленості є результатом спільної роботи України та Росії // Прес- служба Президента України Віктора Януковича: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.president.gov.ua/news/29788.html

²¹ З 2014 року для населення не знизять ціну на газ – Вілкул// Коментарі: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.portal.lviv.ua/news/2013/12/26/191900.html

Aneta Romanowska

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa

im. Szymona Szymonowica w Zamościu

Region Kaukazu jako obszar wpływów międzynarodowych

Uwagi wstępne

Kaukaz Południowy od dawna jest regionem o ważnym znaczeniu strategicznym. Od stuleci był to obszar styku różnych cywilizacji, kultur, religii i wpływów politycznych. W obecnej dobie, Zakaukazie stało się regionem kluczowym ze względu na swoje położenie geopolityczne i zasoby surowcowe. Po rozpadzie Związku Radzieckiego w 1991 roku, region dodatkowo zyskał na zainteresowaniu państw trzecich. W „grę o Zakaukazie” zaangażowali się nie tylko gracze regionalni, jak Iran czy Turcja, ale też mocarstwa globalne, takie jak Unia Europejska czy Stany Zjednoczone. To sprawiło, że do dziś obszar ten stanowi pole ścierania się wpływów międzynarodowych oraz rozbieżnych interesów poszczególnych graczy. Najbardziej widoczna stała się rywalizacja między Federacją Rosyjską a Zachodem. Z jednej strony Rosja dąży do utrzymania Zakaukazia w swojej strefie wpływów, z drugiej zaś Zachód, próbując ją powstrzymać, stara się znaleźć swoje miejsce na tych nowych dla siebie terenach¹.

Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych

Kaukaz to obszar położony na styku Europy, Azji i Bliskiego Wschodu. Usytuowany jest między Morzem Czarnym od zachodu i Morzem Kaspijskim od wschodu. Od południa region graniczy z Turcją i Iranem, natomiast od północy zamyka go teren leżący nad Donem i Kuną². Geograficznie region ten składa się z trzech części: Kaukazu Północnego (Przedkaukazie, Przedkaukazja), Kaukazu Południowego (Zakaukazie, Zakaukazja) oraz rozdzielających je

¹ E. Kustra, *Znaczenie Kaukazu Południowego w przesyłce surowców energetycznych*, praca magisterska pod kierunkiem dr hab. S. Bieleń, Warszawa 2009, s. 73., www.kaukaz.pl/pdf/praca_magisterska_e_kustra.pdf.

² Tamże, s. 10.

gór Kaukaz, natomiast politycznie region ten dzielimy na Kaukaz Północny, będący częścią Federacji Rosyjskiej, oraz Kaukaz Południowy, który stał się tematem szerszej analizy w niniejszym tekście³.

Na region Kaukazu Południowego składają się państwa takie jak Gruzja, Armenia i Azerbejdżan. Są to państwa niewielkie zarówno pod względem terytorialnym jak i demograficznym. Usytuowane są między Morzem Czarnym od zachodu i Morzem Kaspijskim od wschodu, odgródzone od reszty regionu kaukaskiego pasmem gór, przez co już od najdawniejszych czasów stanowiły naturalny korytarz dla wędrówek ludów czy wymiany handlowej między Azją a Europą. Położenie tego regionu na pograniczu różnych cywilizacji oraz na trasach migracji ludów dodatkowo sprzyjało rozwojowi handlu, kultury czy wymianie informacji. Obszar Zakaukazia od wieków był dogodnym terenem do transportu przeróżnych dóbr i towarów między kontynentami, o czym świadczy przebieg ważnych szlaków komunikacyjnych przez te tereny, wiodących zarówno ze wschodu na zachód (z Azji Centralnej do Europy Zachodniej) jak i z północy na południe (z Rosji na Bliski Wschód). Wszystkie te elementy czyniły z Kaukazu Południowego atrakcyjny region, który budził zainteresowanie najważniejszych aktorów sceny międzynarodowej i wznagalał w nich chęć podporządkowania go sobie. Jego potencjał sprawiał, że już od najdawniejszych czasów obszar ten był polem rywalizacji największych ówczesnych mocarstw. O tereny dzisiejszej Gruzji już w XIII w. walczyli m.in. Mongołowie, Turcy czy Persowie⁴. W XIII i XIV w. najazdy mongolskie spustoszyły również Armenię, która pod koniec XIV w. została zajęta przez Turków osmańskich⁵. W dalszym okresie o armeńskie ziemie Turcja prowadziła rywalizację z Persją, przez co w XVII w. część tego państwa znalazła się pod zwierzchnictwem Persów⁶. Najazdy mongolskie przetoczyły się również przez ziemie dzisiejszego Azerbejdżanu w XVIII, XIV i XV w., z kolei w XV i XVI w. rywalizacja o azerskie ziemie wybuchła pomiędzy osmańską Turcją i Persją⁷. Na przełomie XVII i XVIII w. na tereny Kaukazu zaczęła zapuszczać się także Rosja. W wyniku rozpoczętej ekspansji na Zakaukaziu, zdołała ona podporządkować sobie znaczną jego część. W 1801 roku przyłączyła do siebie Gruzję (następstwem tego była wojna z Persją, a potem z Turcją), a w kolejnych latach m. in. Abcha-

³ K. Iwańczuk, *Geopolityka Kaukazu*, [w:] *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, T. Kapuśniak, Lublin 2008, s. 15.

⁴ A. Włodkowska- Bagan, *Rywalizacja mocarstw na Kaukazie Południowym w sferze kulturalno- ideologicznej*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo- Wschodniej”, 2012 nr 2, s. 71.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

zję⁸. W 1813 roku, na mocy pokoju w Gulistanie, Rosja przyłączyła do siebie znaczną część północnego Azerbejdżanu⁹. Pięć lat później, w kwietniu 1918 roku, doszło do powstania Zakaukaskiej Federacyjnej Republiki Demokratycznej, państwa, które po miesiącu od powstania rozpadło się na Armenię, Gruzję i Azerbejdżan¹⁰. W lutym 1921 roku ustanowiono Gruzińską SRR, która w grudniu, wraz z Armenią i Azerbejdżańską SRR, stała się częścią Zakaukaskiej Federacyjnej SRR¹¹. Zakaukaska Federacyjna SRR stała się w 1922 roku częścią utworzonego w tym samym roku ZSRR, a następnie w 1936 roku rozwiązana¹². W jej miejsce powołano trzy oddzielne republiki wchodzące w skład Związku Radzieckiego. Stan ten utrzymywał się do rozpadu ZSRR w 1991 roku, w wyniku którego w regionie powstały trzy niepodległe do dziś państwa: Gruzja, Armenia i Azerbejdżan. Fakt iż państwa te nie były już pod bezpośrednim wpływem Rosji sprawił, że obszar stał się bardziej podatny na oddziaływanie i wpływy z zewnątrz, co ponownie wzbudziło zainteresowanie mocarstw tym regionem¹³. Od tego momentu Kaukaz Południowy po raz kolejny stał się „stawką w grze”, w którą angażowały się już nie tylko państwa ościenne, takie jak chociażby Rosja, Iran czy Turcja, ale pojawili się również nowi „gracze”: Unia Europejska oraz Stany Zjednoczone.

Współcześnie przyczyn zainteresowania Zakaukaziem, tak jak i przed wiekami, należy szukać w jego ogromnym znaczeniu tranzytowym oraz znacznych zasobach surowców energetycznych występujących w basenie Morza Kaspijskiego, dla których państwa zakaukaskie są dogodnym obszarem ich przesyłu. To tu przecinają się wspomniane już przeze mnie szlaki komunikacyjne, jednak największe znaczenie mają biegnące przez ten teren arterie energetyczne. Istotna rola surowców energetycznych w gospodarkach poszczególnych państw na świecie kreuje także polityczną i strategiczną ważność tego regionu, który zaczął być postrzegany jako istotny element umożliwiający dostęp do bogactw naturalnych Morza Kaspijskiego i Azji Środkowej. Państwa Kaukazu Południowego mające dostęp do morza, czyli Gruzja (Morze Czarne) i Azerbejdżan (Morze Kaspijskie) postrzegane są jako państwa dysponujące sporymi możliwościami transportowymi surowców energetycznych do ich odbiorców w Stanach Zjednoczonych i Unii Europejskiej.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże, s. 72

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 73.

Polityka Federacji Rosyjskiej wobec regionu Kaukazu

Od rozpadu ZSRR w 1991 r. Rosja dąży do odbudowy swoich wpływów na obszarze Kaukazu Południowego. Dla Federacji Rosyjskiej Zakaukazie jest ważnym obszarem ze względów politycznych, gospodarczych jak i również bezpieczeństwa. Silna obecność Rosji na obszarze poradzieckim jest uznawana za jeden z głównych warunków utrzymania przez nią statusu mocarstwa. Dla Federacji Rosyjskiej region ten jest przede wszystkim „bliską zagranicą”¹⁴ z której nie zamierza się wycofać. Oprócz tego, Zakaukazie ma też duże znaczenie dla bezpieczeństwa na Kaukazie Północnym, leżącym w granicach Federacji Rosyjskiej oraz ze względu na rosyjską politykę związaną z dążeniami do zachowania monopolu na dostarczanie surowców energetycznych na zachód. Podejmowane przez Rosję działania, mające zapewnić jej umocnienie wpływów w regionie, mają wiele wspólnego z polityką imperialną. Federacja Rosyjska stara się umocnić swoją obecność w regionie między innymi przy pomocy takich instrumentów jak własna infrastruktura militarna, ekspansja gospodarcza, wspieranie separatyzmów (nawet poprzez akcje militarne), tworzenie „przyczółków” w postaci kontrolowanych przez siebie separatystycznych republik gruzińskich – Abchazji i Osetii Południowej, a także niedopuszczenie do aktywnej obecności aktorów z zewnątrz¹⁵.

Często w działaniach Rosji można dostrzec zasadę, w myśl której państwa skore do współpracy należy nagradzać, natomiast te sprzeciwiające się jej polityce – karać. Tu Rosja stosuje głównie instrumenty ekonomicznego nacisku, np. blokady handlowe, embarga energetyczne, różnicowanie cen energii w zależności od poziomu zgodności polityki danego państwa z interesami rosyjskimi, przejmowanie infrastruktury (zwłaszcza energetycznej) oraz stosowanie szantażu ekonomicznego¹⁶. Takie działania Rosji były szczególnie widoczne w okresie poprzedzającym szczyt Partnerstwa Wschodniego w Wilnie. Dla przykładu, w lipcu 2013 roku Gazprom, kontrolujący armeńską spółkę gazową ArmRosGazprom, podwyższył ceny gazu dla odbiorców indywidualnych w Armenii o 50%, a następnie strona rosyjska zasugerowała, że w przypadku przystąpienia Armenii do Unii Celnej, możliwe będzie ponowne ob-

¹⁴ Określenie używane w stosunku do państw wchodzących w przeszłości w skład Związku Radzieckiego. Na ich terytorium Rosja nieoficjalnie zastrzega sobie prawo do wyznaczania kierunków polityki zagranicznej i wewnętrznej tych państw zgodnie ze swoją racją stanu oraz dąży do zachowania kontroli i możliwości oddziaływania na sytuację w regionie jako siła dominująca.

¹⁵ W. Górecki, *Obrotowy przyczółek*, „Nowa Europa Wschodnia”, 2012 nr 2, s. 73. www.new.org.pl/downloadmagazine.php?f=new_2_2012_072_obrotowy_przyczolek.pdf.

¹⁶ www.geopolityka.net/region-kaukazu-w-polityce-federacji-rosyjskiej/.

nizienie cen gazu¹⁷. W konsekwencji tych działań, zaproszony do Moskwy 3 września 2013 r. prezydent Armenii, po spotkaniu z prezydentem Władimirem Putinem, podjął decyzję o wstąpieniu Armenii do Unii Celnej Rosji, Białorusi i Kazachstanu, oraz zadeklarował chęć współtworzenia Unii Eurazjatyckiej¹⁸. Rosja stara się również zapobiegać wszelkim przejawom kooperacji w regionie, odbywającym się bez jej przyzwolenia, starając się wywrzeć na państwach przekonanie, że tylko ona jest w stanie pomóc im w rozwiązaniu wszelkich problemów. Warto wspomnieć, że takie podejście Rosji odbija się na postawie państw Zakaukazia, które w przypadku problemów i braku innej opcji wyboru decydują się na współpracę z Rosją, natomiast kiedy te problemy zanikają, ponownie próbują się „usamodzielić”¹⁹.

Federacja Rosyjska chcąc utrzymać swoje wpływy na całym obszarze poradzieckim, stała się również inicjatorką procesów integracyjnych do których stara się wciągnąć państwa Zakaukazia. Celem prowadzonych działań jest zaangażowanie poszczególnych państw do współpracy z Rosją i tym samym stworzenie jak największej liczby powiązań i zależności, co w konsekwencji doprowadzi do utrzymania, a nawet wzmocnienia wpływów na tym istotnym dla niej obszarze. Dodatkową przesłanką motywującą Rosję do podejmowania działań na rzecz kooperacji jest chęć utworzenia struktur integracyjnych, które byłyby alternatywą dla integracji z Zachodem. Udział państw Kaukazu Południowego w strukturach integracyjnych tworzonych przez Rosję pozwoliłby na „odciągnięcie” ich od współpracy z Zachodem i wyparcie zachodnich graczy z regionu, dzięki czemu Rosja mogłaby zachować pozycję lidera w regionie. Na przestrzeni lat, Federacja Rosyjska zainicjowała utworzenie m. in. Wspólnoty Niepodległych Państw, Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym oraz „Kaukaskiej Czwórki”²⁰. We wszystkich wyżej wymienionych organizacjach uczestniczą bądź uczestniczyły państwa Zakaukazia, jednak powstałe struktury integracyjne nie odnoszą zamierzonych skutków. Już w 1999 roku Gruzja i Azerbejdżan wystąpiły z Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, a dodatkowo w 2009 roku Gruzja wystąpiła również z Wspólnoty Niepodległych Państw. Jedynie Armenia, nadal jest członkiem wszystkich wyżej wymienionych organizacji²¹. Współpraca mię-

¹⁷ www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-10-01/rosyjska-ofensywa-przed-wilenskim-szczytem-partnerstwa.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw Zakaukazia*, [w:] *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, T. Kapuśniak, Lublin 2008, s. 252.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

dzy Rosją a wszystkimi państwami Zakaukazia funkcjonuje jeszcze w ramach „Kaukaskiej Czwórki”, jednak tu ogranicza się ona jedynie do rozmów i omawiania istotnych problemów na różnych szczeblach²². Mimo dotychczasowych niepowodzeń w integrowaniu byłych republik radzieckich, Rosja nie poddaje się. Jej najnowszą inicjatywą mającą na celu integrację państw przestrzeni poradzieckiej, w tym państw Kaukazu Południowego, jest Euroazjatycka Unia Gospodarcza. Organizacja utworzona 29 maja 2014 roku, wzorowana jest na Unii Europejskiej i obecnie obejmuje Rosję, Białoruś i Kazachstan. Warto jednak dodać, że coraz częściej można usłyszeć pogłoski mówiące o planowanym przystąpieniu Armenii do tej organizacji.

Dla Federacji Rosyjskiej istotne są również dobre kontakty z elitami rządzącymi trzech krajów Kaukazu Południowego. Rosji zależy więc, aby w poszczególnych państwach przy władzy pozostawały osoby, z którymi rosyjscy decydenci mieliby dobre kontakty personalne. Aby tak się stało, Rosja często akceptuje wyniki wyborów (jeśli są dla niej korzystne) mimo podejrzeń opozycji i niezależnych obserwatorów o ich sfałszowaniu, nie krytykuje metod działania grupy rządzącej kierowanych przeciw opozycji, ani nie zależy jej na wprowadzaniu demokratycznych reform czy poszanowaniu praw człowieka w tych państwach (te kwestie traktuje jako wewnętrzne sprawy poszczególnych państw)²³. Rosja nierzadko też udziela politycznego poparcia zaprzyjaźnionym elitom rządzącym w momentach „kryzysu władzy” czy innych problemowych sytuacjach. Poprzez taki „gest przyjaźni” elity rządzące poszczególnych państw nabierają przekonania, że dzięki Rosji będą mogły nadal zajmować wybrane stanowiska i jednocześnie mogą liczyć na rosyjskie poparcie w razie jakichkolwiek problemów. Ze strony Rosji nie jest to jednak gest bezinteresowny. Dzięki takiemu zagraniu Rosja gwarantuje sobie realizację własnych interesów. W zamian za udzielane poparcie Federacja Rosyjska oczekuje od władz państwowych prowadzenia polityki zgodnej z własnymi oczekiwaniami i interesami, co przełożyłoby się na umocnienie rosyjskich wpływów w regionie. Dodatkowo takie działania Rosji ograniczają ryzyko wybuchu „kolorowych rewolucji” i rozprzestrzeniania się demokracji, co mogłoby poskutkować zmianą polityki tych państw na prozachodnią²⁴. Taka sytuacja miała w przeszłości miejsce w Gruzji (2003 rok), kiedy to na terenie tego państwa wybuchła „rewolucja róż”²⁵. Doprowadziła ona do zastąpienia posowieckich

²² Tamże, s. 253.

²³ Tamże, s. 256.

²⁴ Tamże, s. 255.

²⁵ Tamże.

elit władzy przez władze demokratyczne i obrania zachodniego kursu w polityce. Gruzja spośród wszystkich trzech państw regionu, do dziś pozostaje państwem najbardziej kontestującym politykę Rosji w tym regionie i najbardziej zorientowanym na współpracę z Zachodem. Takie zajścia wzbudzają w Rosji niepokój, dlatego Federacja Rosyjska wszelkimi możliwymi sposobami stara się nie dopuścić do powtórzenia się podobnej sytuacji. Rosja udziela wsparcia elitom rządzącym w sytuacjach kryzysów wewnętrznych w tych krajach oraz w przypadkach wystąpień opozycji przeciwko władzom państwowym. Ma jej to zagwarantować utrzymanie wpływów w regionie.

Również ze względów ekonomicznych Region Zakaukazia jest dla Federacji Rosyjskiej niezwykle istotny. Znaczenie regionu w polityce energetycznej wyraźnie współgra z koncepcją „mocarstwa energetycznego”, wyrażaną przez Kreml w ostatnim dziesięcioleciu²⁶. W ramach tej idei surowce energetyczne i rola Rosji na ich rynku miałyby stanowić jeden z fundamentów jej mocarstwowej pozycji w stosunkach międzynarodowych²⁷. W tej kwestii, priorytetem w polityce Federacji Rosyjskiej, prowadzonej wobec państw Zakaukazia, jest zdobycie kontroli nad tranzytem surowców energetycznych wydobywanych w basenie Morza Kaspijskiego²⁸. Działania te mają prowadzić do podporządkowania eksportu gazu ziemnego i ropy naftowej Rosji, co pozwoliłoby jej na utrzymanie państw regionu w swojej strefie wpływów. Sytuacja ta dotyczy głównie Gruzji i Azerbejdżanu, gdyż to przede wszystkim przez terytoria tych państw przebiegają rurociągi transportujące surowce energetyczne. Wśród obecnie istniejących, do najważniejszych można zaliczyć rurociągi: Baku – Supsa, Baku – Noworosyjsk, Kaukaz Północny – Zakaukazie, Mozdok – Tbilisi, Baku – Tbilisi – Ceyhan, Baku – Tbilisi – Erzurum, przy czym dwa ostatnie są trasami alternatywnymi wobec rosyjskich tras przesyłowych, wpływają więc na stosunkowo zwiększoną niezależność tych państw od Rosji, czym ta jest bardzo zaniepokojona²⁹. Rosja dąży do wyeliminowania zachodnich graczy z regionu, ponieważ mogłoby to zachwiać jej monopol na eksport gazu ziemnego i ropy naftowej z basenu Morza Kaspijskiego. Aby ten cel osiągnąć, Federacja Rosyjska stara się przede wszystkim przeciwdziałać budowie tras przesyłowych omijających jej terytorium³⁰. W sytuacji kiedy nie jest w stanie całkowicie zablokować udziału korporacji z państw trzecich w wydobywaniu i tranzyście tychże surowców, stara się ten udział przynajmniej w jak największym stopniu ograniczyć. Z jednej strony

²⁶ www.geopolityka.net/region-kaukazu-w-polityce-federacji-rosyjskiej/.

²⁷ Tamże.

²⁸ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, s. 264.

²⁹ www.geopolityka.net/region-kaukazu-w-polityce-federacji-rosyjskiej/.

³⁰ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, s. 264.

firmy rosyjskie, przy wsparciu rządu, uczestniczą w większości inwestycji energetycznych na Kaukazie, z drugiej Rosja wykorzystuje kontrowersje prawne, dotyczące statusu Morza Kaspijskiego, tym samym w pewien sposób regulując dostęp inwestorów spoza regionu³¹. Federacja Rosyjska wykorzystuje dostawy gazu ziemnego jako instrument polityki zagranicznej, nacisku oraz wpływu na państwa zakaukaskie (w mniejszym stopniu na Azerbejdżan, gdyż ten posiada własne złoża surowców, co pozwala mu na zachowanie pewnej niezależności)³². Zachowanie monopolu na dostarczanie gazu pozwala Rosji na dyktowanie cen tego surowca, oraz na uzyskanie kontroli nad sieciami gazociągów biegnących przez terytoria tych państw³³.

Kaukaz Południowy jest regionem ważnym dla Federacji Rosyjskiej także ze względów bezpieczeństwa. Określany jest jako część tzw. „miękkiego podbrzusza” Rosji i ma istotny wpływ na zapewnienie bezpieczeństwa tego państwa³⁴. Sytuacja na Kaukazie Północnym jest ściśle związana z sytuacją na Kaukazie Południowym, co ma fundamentalne znaczenie dla kwestii bezpieczeństwa na terytorium rosyjskim³⁵. Zakaukazie jest regionem bardzo niestabilnym, ze sporą ilością nierozwiązanych konfliktów opartych głównie na zaszłościach historycznych, kwestiach etnicznych oraz separatyzmach. Do najważniejszych konfliktów w tym regionie zaliczyć można ormiańsko – azerski spór o Górski Karabach, abchasko – gruziński spór o status Abchazji oraz osetyjsko – gruziński konflikt o status Osetii Południowej. Są one do dziś nieuregulowane, dlatego region stał się podatny na działania zorganizowanej przestępczości, ugrupowań terrorystycznych czy ekstremistycznych. Należy wspomnieć, że we wszystkich wymienionych sporach bierze udział Rosja, przy czym jej aktywność wyraża się przede wszystkim w prowadzeniu mediacji między stronami konfliktu, udziale wojsk rosyjskich w siłach pokojowych oraz oficjalnym bądź nieoficjalnym udzielaniu wsparcia jednej lub obu stronom konfliktu³⁶. Polityka prowadzona przez Federację Rosyjską związana z wymienionymi wyżej konfliktami może budzić jednak pewne kontrowersje, gdyż z jednej strony Rosja jest zainteresowana stabilizacją sytuacji na Kaukazie, w czym niewątpliwie pomogłoby uregulowanie tychże konfliktów, z drugiej zaś strony utrzymywane są one ciągle w stanie „zamrożenia”, dzięki czemu są wygodnymi instrumentami rosyjskiej

³¹ www.geopolityka.net/region-kaukazu-w-polityce-federacji-rosyjskiej/.

³² I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, s. 265.

³³ Tamże.

³⁴ I. Topolski, *Interesy Federacji Rosyjskiej wobec państw Południowego Kaukazu*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo- Wschodniej”, 2012 nr 2, s. 27.

³⁵ www.geopolityka.net/region-kaukazu-w-polityce-federacji-rosyjskiej/.

³⁶ Tamże.

polityki i jednocześnie środkami nacisku na poszczególne państwa³⁷. Rosja zaczęła wykorzystywać separatyzmy jako instrument w geopolitycznej rywalizacji z Zachodem. Przykładem wykorzystywania przez Rosję zaistniałych konfliktów na swoją korzyść są podejmowane przez nią działania. Podczas trwającego konfliktu abchasko – gruzińskiego, Rosja wspierała separatystów z Abchazji, m. in. przez przekazywanie im uzbrojenia i sprzętu czy dostarczanie informacji wywiadowczych, przez co znacząco przyczyniła się do sukcesów Abchazji³⁸. Wtedy też ówczesny prezydent Gruzji E. Szewardnadze, zmuszony możliwością upadku państwa, wystosował do Rosji apel o pomoc w zaprowadzeniu porządku w państwie³⁹. Rosja w zamian za przystąpienie Gruzji do WNP i wyrażenie zgody na obecność militarną na jej terytorium doprowadziła do stabilizacji w państwie, jednocześnie zaprzestając udzielania pomocy separatystom⁴⁰. Kiedy jednak w późniejszym okresie doszło do reorientacji polityki zagranicznej Gruzji na prozachodnią, Rosja ponownie zaczęła wspierać Abchazję⁴¹. Z kolei konflikt o Górski Karabach wykorzystywany jest przez Rosję w jej „rozgrywkach” między Armenią a Azerbejdżanem. Polega to głównie na tym, że Federacja Rosyjska nie opowiada się jednoznacznie za przynależnością enklawy do Azerbejdżanu, ani za przyznaniem Ormianom prawa do samostanowienia, co pozwala jej na „rozgrywanie tej karty” zgodnie z własnymi interesami, natomiast w trakcie trwania samego konfliktu o Górski Karabach, Rosja udzielała wsparcia obu stronom⁴². Również przed zbliżającym się szczytem Partnerstwa Wschodniego w Wilnie, Rosja wykorzystywała konflikt, aby nie dopuścić do ewentualnego parafowania umowy stowarzyszeniowej przez Armenię. Federacja Rosyjska zajmująca przez pewien okres proarmiejskie stanowisko w konflikcie o Górski Karabach, przed wspomnianym szczytem zaczęła podejmować działania sugerujące możliwość zmiany polityki w tej kwestii⁴³. To zagranie przyniosło Rosji zamierzony skutek, Armenia zamiast zacieśniać współpracę z UE podjęła decyzję o wstąpieniu do Unii Celnej Rosji, Białorusi i Kazachstanu i tym samym zwróciła się w kierunku Rosji. Utrzymywanie konfliktów w stanie „zamrożenia” i wykorzystywanie ich we wzajemnych relacjach z tymi państwami pozwala Rosji na realizację własnych interesów w regionie i wywieranie wpływu na państwa regionu.

³⁷ Tamże.

³⁸ I. Topolski, *Polityka Federacji Rosyjskiej...*, s. 259.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże.

⁴³ www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-10-01/rosyjska-ofensywa-przed-wilenskim-szczytem-partnerstwa.

Polityka Zachodu wobec regionu Kaukazu

Od momentu rozpadu ZSRR w 1991 roku, zauważalny stał się wzrost zainteresowania Zachodu terenami Zakaukazia. Zarówno Unia Europejska jak i USA dostrzegały jego potencjał, a moment w którym państwa tego regionu uzyskały niepodległość, stał się dobrą okazją do zaznaczenia swojej obecności na tym obszarze. Wtedy to Zachód zaczął prowadzić aktywną politykę wobec państw Zakaukazia i tym samym rozpoczęła się rywalizacja z Rosją o wpływy w regionie.

Stany Zjednoczone jako jedyne supermocarstwo stara się prowadzić aktywną politykę zagraniczną we wszystkich kluczowych regionach na świecie. Taką też prowadzi wobec Kaukazu Południowego. Dla USA ważne znaczenie mają surowce energetyczne, zarówno same złoża jak i możliwości ich transportu. USA dąży do jak największego zróżnicowania źródeł dostaw surowców energetycznych, co ma uodpornić światową gospodarkę na lokalne kryzysy i w razie pojawienia się takowych zapewnić bezpieczeństwo dostaw⁴⁴. W tej kwestii region Kaukazu Południowego ma kluczowe znaczenie. Dla Stanów Zjednoczonych istotnym celem jest umożliwienie wolnego, niekontrolowanego przez Rosję dostępu do kaspijskich złóż ropy naftowej i gazu ziemnego, dlatego też priorytetem w polityce zagranicznej USA wobec tego obszaru jest budowa rurociągów, które omijałyby terytorium Rosji. Budowa ropociągu Baku – Tbilisi – Ceyhan oraz gazociągu Baku – Tbilisi – Erzurum współgrała z celami USA dlatego też była przez nie aktywnie popierana na arenie międzynarodowej⁴⁵. Są one strategicznie ważne dla Stanów Zjednoczonych, gdyż omijają terytorium Rosji i tym samym przeciwdziałają odbudowie rosyjskich wpływów na Zakaukaziu, co również jest jednym z priorytetów w polityce USA wobec tego obszaru. Duży wpływ na amerykańską politykę wobec Zakaukazia ma też fakt, że państwa tego regionu nie są powiązane z OPEC. Mimo że zasoby surowców energetycznych w tym regionie nie są tak imponujące jak początkowo zakładano, to stanowią one alternatywne źródło energii oraz zmniejszają strategiczne znaczenie Zatoki Perskiej jako źródła ropy naftowej dla Stanów Zjednoczonych⁴⁶.

Zakaukazie jest istotnym regionem w polityce Stanów Zjednoczonych nie tylko ze względu na swój potencjał surowcowo – energetyczny, ale także w wymiarze bezpieczeństwa. Warto jednak dodać, że na tym strategicz-

⁴⁴ O. Pliszczyńska, *Polityka zagraniczna Stanów Zjednoczonych wobec regionu Kaukazu Południowego*, [w:] *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, T. Kapuśniak, Lublin 2008, s. 291.

⁴⁵ E. Kustra, *Znaczenie Kaukazu Południowego w przesyłce surowców...*, s. 57.

⁴⁶ O. Pliszczyńska, *Polityka zagraniczna Stanów Zjednoczonych...*, s. 291.

nie ważnym obszarze, tradycyjnie pojmowane bezpieczeństwo militarne jest ściśle związane z bezpieczeństwem energetycznym, dlatego jest ono również istotnym komponentem polityki Stanów Zjednoczonych wobec tego regionu. USA dążą do zintegrowania regionu z zachodnim systemem bezpieczeństwa poprzez zacieśnianie więzów z NATO. Tu podstawowym instrumentem działania jest przede wszystkim inicjatywa Partnerstwo dla Pokoju, która jest podstawowym mechanizmem współpracy NATO z państwami spoza sojuszu⁴⁷. Gruzja, Armenia oraz Azerbejdżan przystąpiły do programu w kwietniu 1994 roku⁴⁸. W ramach programu każde państwo partnerskie indywidualnie określa zakres swojej współpracy z Sojuszem. Cele strategiczne Partnerstwa dla Pokoju to: zapewnienie dostępu do surowców kaspjskich, zwalczanie nietypowych zagrożeń (np. terroryzmu międzynarodowego, handlu narkotykami, proliferacji broni masowego rażenia), niedopuszczenie do odbudowy wpływów Rosji kosztem niepodległości lub integralności terytorialnej Gruzji czy Azerbejdżanu⁴⁹. Oprócz tradycyjnych działań militarnych, NATO oraz USA prowadzą także szeroko zakrojoną współpracę z państwami regionu oraz organizacjami międzynarodowymi w zakresie „promocji demokracji”⁵⁰. W dziedzinie bezpieczeństwa nadrzędnym celem dla Amerykanów jest stabilizacja regionu, która według nich nie zostanie osiągnięta dopóki państwa Zakaukazia nie będą funkcjonować w oparciu o demokratyczne zasady. Stany Zjednoczone podejmują więc działania na rzecz szeroko rozumianej demokratyzacji regionu. Podstawowym celem jest wspieranie reform demokratycznych, ekonomicznych i społecznych, uniezależnienie państw tego regionu od Rosji oraz stworzenie lepszego klimatu inwestycyjnego⁵¹. W swych dążeniach do realizacji założonych celów USA wykorzystują różnorodne instrumenty. Są to m. in. granty na reformy demokratyczne przyznawane przez National Endowment for Democracy i inne organizacje non – profit, a także specjalnie utworzone komórki w amerykańskiej administracji mające na celu udzielanie wsparcia finansowego (np. Millenium Challenge Corporation), implementację udzielanej pomocy (np. USAID) czy nadzorowanie programów pomocowych (np. Biuro ds. Europy i Eurazji, w tym koordynator ds. amerykańskiej pomocy dla Europy i Eura-

⁴⁷ Tamże, s. 292.

⁴⁸ Tamże, s. 293.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ J. Olchowski, *Interesy Sojuszu Północnoatlantyckiego w regionie czarnomorsko – kaspjskim*, [w:] *Obszar czarnomorsko – kaspjski w stosunkach międzynarodowych*, red. B. Bojarczyk, T. Kapuśniak, Lublin 2011.

⁵¹ O. Pliszczyńska, *Polityka zagraniczna Stanów Zjednoczonych...*, s. 298.

zji)⁵². Wśród amerykańskich elit rządzących demokratyzacja jest postrzegana również jako kluczowy element w walce z terroryzmem, dlatego także w tej kwestii region Zakaukazia ma dla USA istotne znaczenie. W tej płaszczyźnie Stanom Zjednoczonym udało się nawiązać współpracę z państwami Kaukazu Południowego, a jako jej przykład można podać chociażby wspólną amerykańsko – gruzińską akcję w Wąwozie Pankisi w 2002 roku, mającą na celu wyeliminowanie potencjalnych baz terroryzmu, a także działania Azerbejdżanu, który podobnie jak Gruzja, włączył się w międzynarodową wojnę z terroryzmem i wysłał swoich żołnierzy do Iraku i Afganistanu oraz razem z NATO i USA włączył się w ochronę swoich granic⁵³. Spośród państw Kaukazu Południowego to Gruzja najbardziej zacieśniła swoją współpracę z USA i NATO. Elity rządzące tego państwa otwarcie mówią o dążeniach Gruzji do członkostwa w Sojuszu, natomiast NATO poczyniło już pierwsze formalne kroki w tej sprawie, przygotowując dla Gruzji konkretny pakiet, który ma doprowadzić do jej zbliżenia z Sojuszem⁵⁴.

Własną politykę wobec regionu zakaukaskiego prowadzi też Unia Europejska. O ile w latach 90. XX wieku region ten był raczej poza zasięgiem geograficznym unijnych decydentów, to już w XXI wieku sytuacja wygląda zupełnie inaczej. Rozszerzenie Unii Europejskiej w kierunku wschodnim w 2004 i 2007 roku zwróciło uwagę UE na nowe wyzwania i problemy, którym musi stawić czoła. Członkostwo państw Europy Wschodniej w UE spowodowało, że zmieniło się sąsiedztwo Unii i sprawy dotyczące nowych wschodnich sąsiadów (Ukrainy, Mołdawii, Białorusi) oraz państw Kaukazu Południowego, dotychczas mające dla Wspólnoty raczej marginalne znaczenie (m.in. kwestie migracji czy bezpieczeństwa), stały się bardzo istotne, gdyż zaczęły oddziaływać na sytuację wewnętrzną samej Unii Europejskiej. Dodatkowo, podobnie jak dla Stanów Zjednoczonych tak i dla UE istotną kwestią stanowi bezpieczeństwo energetyczne. Państwom europejskim zależy na znalezieniu alternatywnych dostawców surowców energetycznych ze względu na ich zależność od dostaw z Rosji. W tym zakresie region Kaukazu Południowego ma kluczowe znaczenie jako obszar tranzytowy dla surowców wydobywanych z basenu Morza Kaspijskiego, dlatego też UE stara się nawiązać bliską współpracę z państwami regionu i nie dopuścić do umacniania obecności Rosji na tym obszarze.

UE swoje działania wobec Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu prowadzi głównie w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz w ramach wyłonio-

⁵² Tamże, s. 298.

⁵³ E. Kustra, *Znaczenie Kaukazu Południowego w przesyłce surowców...*, s. 56.

⁵⁴ www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1160969,Gruzja-w-NATO-Rasmussen-szykuje-dla-Tbilisi-konkretny-pakiet.

nej z EPS inicjatywy Partnerstwa Wschodniego. Programem unijnego Partnerstwa, oprócz Ukrainy, Mołdawii i Białorusi, objęte są także trzy państwa zakaukaskie. W ramach tej inicjatywy, Unia Europejska chce zachęcić byłe republiki radzieckie do zacieśnienia wzajemnej współpracy oraz do przyjęcia zachodnio centrycznego modelu rozwoju cywilizacyjnego, unijnych zasad i systemu wartości. Z tym związane są podejmowane przez UE działania na rzecz szeroko rozumianej demokratyzacji regionu. Aby w pewien sposób przekonać decydentów krajów zakaukaskich do reformowania państw w oparciu o demokratyczne normy i zasady, Unia zaczęła roztaczać przed nimi perspektywę korzyści jakie mogą osiągnąć w zamian za przeprowadzenie wspomnianych reform. UE przyjęła założenie, że im większe będzie zaangażowanie państw w proces demokratyzacji, tym większe korzyści państwa będą mogły w zamian osiągnąć. W unijnym pakiecie korzyści zawarta jest m. in. możliwość przygotowania umów stowarzyszeniowych, prowadzących do zacieśnienia więzów politycznych z państwami unijnymi oraz wprowadzających szereg ułatwień w sferze gospodarczej i obszarze wizowym, a także stopniowa liberalizacja systemu wizowego, czy nawet ruch bezwizowy między UE a państwami objętymi programem. Oprócz tego, UE prowadzi również działania mające na celu pomoc w sektorze przedsiębiorstw, uruchamiając różne projekty (np. projekt East Invest) mające na celu poprawę możliwości inwestycyjnych w państwach partnerskich oraz stworzenie sieci kontaktów biznesowych pomiędzy państwami unijnymi a ich wschodnimi partnerami. Unia Europejska stara się dotrzeć także do zwykłych obywateli poszczególnych zakaukaskich państw, tworząc programy i projekty oferujące im wymiany młodzieżowe, różne formy wolontariatu europejskiego, finansowanie inicjatyw młodzieżowych czy przedsięwzięć mających zachęcić młodzież z krajów Partnerstwa Wschodniego do aktywizacji. Wszystkie podejmowane działania mają zachęcić państwa Kaukazu Południowego do obrania prozachodniego kierunku w polityce oraz „wyrwać je” z objęć Rosji. Warto dodać, że inicjatywa Partnerstwa nie pozostała bez odzewu ze strony adresatów. 17 czerwca 2010 roku, dzięki współpracy w ramach programu, UE i Gruzja podpisały umowę o ułatwieniach wizowych, natomiast 27 czerwca 2014 roku umowę stowarzyszeniową. Należy też wspomnieć, że także w przypadku Armenii i Azerbejdżanu powoli uwidoczniają się efekty współpracy, o czym dowodzą trwające rozmowy nad wynegocjowaniem korzystnych porozumień dotyczących umów o ułatwieniach wizowych.

Uwagi końcowe

Kaukaz Południowy przez całe wieki stanowił atrakcyjny region, który jednocześnie był polem rozgrywek pomiędzy poszczególnymi aktorami sceny międzynarodowej, dążącymi do podporządkowania go sobie. Również w czasach współczesnych region ten ma kluczowe znaczenie w międzynarodowej polityce i jest obszarem ścierania się wpływów międzynarodowych. O wadze tego regionu świadczy liczba zainteresowanych nim stron, w tym światowych mocarstw takich jak USA, Unia Europejska czy Rosja. Obecnie atrakcyjność regionu kaukaskiego, podobnie jak przed wiekami, również związana jest z transportem i komunikacją, jednak zmienił się charakter przewożonych towarów⁵⁵. Dawniej transportowane towary takie jak jedwab, papier czy żelazo zostały zastąpione przez ropę naftową i gaz ziemny⁵⁶. Rosnący popyt światowy na te surowce, coraz mniejsza liczba odnajdywanych złóż oraz związane z tym potencjalne ryzyko konfliktów o dostęp do surowców energetycznych sprawia, że poszczególne państwa kładą coraz większy nacisk na bezpieczeństwo energetyczne. Kaukaz Południowy może więc zająć znaczącą pozycję w globalnym transporcie surowców energetycznych, stanowi bowiem alternatywą wobec Rosji i państw OPEC drogę ich dostaw⁵⁷. Daje to nadzieję państwom Zakaukazia na korzystny dla nich rozwój sytuacji i możliwość odgrywania znaczącej roli w światowej polityce energetycznej. Odnosi się to przede wszystkim do Gruzji i Azerbejdżanu, gdyż Armenia jako lojalny sojusznik Rosji z punktu widzenia dostaw energii nie jest tak atrakcyjna dla zachodnich graczy, którym przecież zależy na niekontrolowanym przez Rosję dostępie do kaspijskich surowców i ograniczeniu rosyjskich wpływów w regionie.

Niewątpliwie położenie geopolityczne państw regionu może być dla nich szansą na zapewnienie sobie niezależności i dalszego rozwoju. Należy jednak też zaznaczyć, że wszystkie kraje Kaukazu Południowego borykają się z problemami wewnętrznymi oraz napięciami regionalnymi, co samo w sobie jest dla nich wyzwaniem i jednocześnie zwiększa ich podatność na presję z zewnątrz, która z kolei może im osiągnięcie tej niezależności utrudnić⁵⁸. Problemy państw Kaukazu Południowego stanowią także niemałe wyzwanie dla graczy z zewnątrz, którzy chcą mieć wpływ na politykę poszczególnych państw oraz na ogólną sytuację w regionie. Zarówno Federacja Rosyjska jak i mocarstwa

⁵⁵ www.geopolityka.net/region-kaukazu-w-polityce-federacji-rosyjskiej/.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ E. Kustra, *Znaczenie Kaukazu Południowego w przesyłce surowców...*, s. 75.

⁵⁸ www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-05-22/kaukaz-poludniowy-polem-rosyjskich-rozgrywek.

zachodnie dążą do podporządkowania sobie tego regionu, jednak każde z nich chce to osiągnąć innymi metodami. O ile Zachód nastawiony jest na wywieranie wpływu przez „miękką siłę”, siłę wpływu ekonomicznego i kulturowego, o tyle Federacja Rosyjska kładzie coraz większy nacisk na tradycyjną politykę siły oraz „petropolitykę”. Mimo iż Rosja w swojej polityce sięga po „ciężkie argumenty” to obecność zachodnich aktorów sprawia, że Zakaukazie staje się coraz bardziej niezależne i otwarte na inne mocarstwa.

Taras Pavshuk

*Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. Szymona Szymonowica w Zamościu*

Енергетичні ресурси як інструмент політики впливу Європейського Союзу та США

Вступ

Сучасні міжнародні стосунки характеризуються конкуренцією держав і організацій у різних сферах. Мабуть найбільш помітно це простежуються у сфері енергетики, адже енергетичні ресурси доволі обмежені, а контролювання над ними означає розвиток і науковий поступ для країни.

Енергетичні ресурси можна поділити на дві великі групи – невідновлювальні (вугілля, нафта, газ, гідроенергія, атомна енергія) та відновлювальні ресурси (енергія сонячних променів, енергія вітру, енергія гідроресурсів, енергія геотермальних вод, енергія земних надр, енергія біомаси).

У XIX столітті основним рушієм індустріального світу стало викопне паливо – вугілля. Держави чітко диференціювались за основною ознакою – індустріальним розвитком. Найсильніші гравці того часу – Велика Британія, США, Франція та Німеччина конкурували в основному не за доступ до ресурсів, а за технології парових машин, що працювали за рахунок цих ресурсів та за доступ до нових ринків збуту (оскільки доступ до ринків сильних гравців були закриті протекціоністськими мірами, то ринками збуту ставали колонії).

До початку Першої Світової війни контроль над енергоресурсами став однією із пріоритетних цілей у міжнародній політиці. Тиск Німеччини на південь (*Drang nach suden*) і одіозні плани із побудови залізниці Берлін -Багдад, посилення свого впливу на Близькому сході пояснювалось новими викликами, що ставали перед економікою Німеччини, що уже не могла базуватись на власних ресурсах, а вимагала їх пошуку за

кордонами. Саме гонка озброєнь перед Першою Світовою війною стала основною причиною початків політики впливу, інструментами якої стали енергоресурси.

Політика впливу на Російську імперію можна відзначити як таку, що велася не із інших країн, а безпосередньо із території самої країни. В 1887-1913 рр. європейські країни інвестували в Росію 1783 млн. золотих рублів. Головною мірою у підприємства із видобутку вугілля на Донбасі, що став найбільш розвиненим регіоном завдяки коштам європейських інвесторів. За цей же період із Росії було вивезено - 2326 млн. золотих рублів¹, ціна на вугілля диктувалась самими власниками і імперська влада мусила купувати вугілля за збільшеними цінами, що ставило у залежність державу від великих власників.

У міжвоєнний період структура використання енергоресурсів значно розширилась і ускладнилась. Еру вугілля замінила ера нафти. Індустріалізація вимагала різкого підвищення швидкості добування енергії з природного середовища і, особливо, якості споживаної енергії².

Потреби освітлення, використання нафти у автомобілебудуванні і як топлива для човнів (в першу чергу - військових) пред'являли все більш високі вимоги до керованості і концентрації енергоносіїв, створюючи сприятливі умови для розширення використання рідкого палива замість твердого. Частка нафти в світовому виробництві енергоресурсів збільшилась з 11% до 47% в 1975-му році. виробництва.

В 1950-2000 видобуток і споживання нафти в світі зросли в 6 разів, газу – в 11 разів, виробництво електроенергії, включаючи атомну – в 12 разів. В цей період видобуток і споживання вугілля збільшилось лише в 2,6 рази.

Наприкінці століття нафта була основою безпеки, процвітання та існування цивілізації³. І в теперішній час нафта залишається одним з головних факторів розвитку суспільства. Від неї залежать вдосконалення технічного прогресу, розвиток всіх галузей промисловості, паливно-енергетичного комплексу, безперебійної роботи всіх видів транспорту, а також комфорт та безпека в житті сучасної людини.

Однак неможливо охарактеризувати вплив держав у міжнародній політиці без характеристики інструментів цього впливу, а саме

¹ О.Д. Кузнецова О.Д. и И.Н. Шапкина (Под ред.), *История экономики*, М.: ИНФРА-М, 2002, ст. 184.

² А.А. Makarov, *Quality of Energy: Way to the Global Problems*, CEES, Princeton University 1990, ст. 24.

³ Д. Ергин, *Добыча. Всемирная история борьбы за нефть, деньги и власть*, Альпина Паблишер, Москва 2011, ст.19.

енергоресурсів якими користуються політичні гравці. У структурі їх використання на планеті переважає нафта (35%), вугілля посідає друге місце (25%) на третьому місці знаходиться природний газ (21%).

Серед головних продуцентів нафти і газу слід виділити Російську Федерацію, США та Саудівську Аравію.

Енергетична політика США

Енергетичну політику США варто розглядати через призму специфічної позиції даної країни на ринку енергоносіїв. США – найбільший споживач енергоносіїв у світі. Окрім того США є лідером в розробці і координації загальної енергетичної політики промислово розвинених країн.

Головним завданням для себе і для розвинених країн світу США визначає бесперешкодне і постійне постачання енергоресурсами. Після нафтової кризи 1973 року, США мусила зробити висновки із нафтової війни, що закінчила еру швидкого індустріального розвитку - ціна за барель нафти зросла з 3 до 11,65 дол. (“нафтовий шок”). Окрім того націоналізація американських компаній в Іраці, Лівії та Алжирі поклали край пануванню американського капіталу на ринку енергоносіїв у цих країнах⁴.

США задля уникнення таких ситуацій у майбутньому мусила використати свої важелі впливу на міжнародній арені – позицію в ООН, підтримку союзників та економічні гарантії. Надавши Саудівській Аравії статус регіонального гравця США отримала гарантії безпеки у постачанні нафти. Саудівська Аравія не дарма була обраною країною -партнером США у регіоні. Порівняно із опальними режимами в Лівії і Алжирі, військовий конфлікт між Іраком і Іраном, Саудівська Аравія володіла достатньо сильним авторитетом між країнами ОПЕК і серед арабського світу.

Сьогодні між Саудівською Аравією та США існує взаємовигідний зв'язок., який полягає в тому, що Америка імпортує приблизно 20% всієї нафти з нафтового королівства. Натомість Саудівська Аравія отримує статус регіональної сили та гарантії безпеки, хоча експорт нафти до США для неї менш вигідний, ніж до Європи чи Південно-Східної Азії.

Пріоритет в регіональній енергетичній політиці США віддають

⁴ О. Вітер, “Енергетичний шантаж” – старі прогнози і нові правила, “Політика і час” 2007, № 6, ст. 36.

співробітництву в рамках створеної у 1994 р. Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА), куди увійшли США, Канада і Мексика. В Латинській Америці енергетичні інтереси США полягають у забезпеченні надійних постачань енергоресурсів, а також у зміцненні регіональних позицій американських компаній. Ця організація якісно відрізняється від свого “аналога” ЄС, основні інтеграційні процеси у НАФТА ініціюються знизу, компаніями та підприємствами. Багато спеціалістів стверджує, що лобіювання інтересів великих компаній мало на меті контроль над ринком всієї Північної Америки. Останнє твердження звісно піддається критиці, але той факт, що США має величезні впливи у НАФТА – ні.

Президентство Джорджа Буша не змінило пріоритети енергетичної політики США, яка продовжує залежати від імпорту нафти з Близького Сходу (передусім, Саудівської Аравії), Венесуели, Мексики, Анголи та Нігерії. А це – передумова подальшої консервації авторитарних режимів у цих державах. За прогнозами Міністерства енергетики США, енергозалежність Америки від поставок нафти з Близького Сходу збільшиться до 2020 року удвічі.

Однак Джордж Буш розуміючи залежність своєї країни від постачання енергоносіїв у 2006 році виступив із ініціативою до 2025 року скоротити імпорт енергоносіїв на 75%, завдяки розширенню заходів енергозбереження⁵. Одночасно із цим було розпочато процес субсидіювання переходу автомобільного транспорту на нові види комбінованого пального. У січні 2007 року, виступаючи перед Конгресом, Джордж Буш декларував зменшення споживання бензину на 20% за 10 років.

Наступний президент США Барак Обама став чемпіоном політики розширення виробництва відновлювальної енергії, як наприклад енергія вітру чи сонця за якими, на його переконання, стоїть майбутнє: «Нові технології ніколи не були настільки обіцяючими», - говорить президент США. Ми повинні дивитись у майбутнє. Саме тому ми подвоїли стандарти економічності для автомобілів. Це означає, що у середині наступного десятиліття ви зможете проїхати на галоні бензину у двічі більшу відстань. Саме тому ми подвоїли виробництво відновлювальної енергії, таких як енергія вітру та сонця. Ця політика дала нам можливість зменшити імпорт нафти до найнижчого за останні 16 років рівня»⁶.

⁵ Д. А. Удалов, *Підходи к енергетике нового президента США*, «США-Канада. Экономика, политика, культура» 2009, №2, ст. 79.

⁶ *Енергетична політика наступного президента США*, www.ukrainian.voanews.com/content/article/1539102.html

Велика увага приділяється також розвитку енергетичного співробітництва з Росією та країнами Каспійського басейну. Тут особлива увага приділяється сприянню ринковим перетворенням, а також зміцненню позицій американських компаній у цих країнах. Каспійський регіон поряд з Перською затокою офіційно трактується Держдепартаментом США як сфера життєво важливих інтересів Вашингтону, які стосуються національної безпеки країни.

Основна мотивація американської енергетичної дипломатії у відносинах з Росією і країнами СНД визначається просуванням інтересів великих компаній, що базуються в США, а також використанням можливостей американської участі в енергетичному співробітництві з пострадянськими країнами для посилення зовнішньополітичних позицій США на території колишнього СРСР.

Тепер США, домінуючи в Афганістані і Центральній Азії, можуть самі визначати напрямки газопроводів і нафтопроводів. Просуваючись далі у Закавказзя, вони можуть фактично узяти у свої руки процес формування “Великого шовкового шляху”, яким підуть енергетичні ресурси Каспію⁷. Вже сьогодні США намагаються перейти від слів до діла в будівництві нафтопроводу Баку - Джейхан з підключенням до нього нафти Казахстану й інших країн регіону. Одночасно в американських політичних колах і в конгресі обговорюється питання щодо проведення однієї гілки цього нафтопроводу через Вірменію, щоб економічною та енергетичною залежністю об'єднати під своїм крилом усі країни як Центральної Азії, так і Закавказзя.

“Сланцева революція” в США призвела до поступового заміщення вугілля газом. Впродовж декількох останніх років, частка вугілля в теплогенерації країни зменшилась з 50% до нинішніх 31-32%⁸. Як результат, США збільшили обсяги експорту вугілля до Європи, що у свою чергу призвело до обвалу цін на вугілля в ЄС, зменшення обсягів експорту газу із Росії та збільшення в Європі викидів CO₂ в атмосферу в результаті більш інтенсивного використання вугільного палива. Так, внаслідок цих перетворень, США вже у 2015 році стане найбільшим виробником газу у світі.

США залишає поле для маневрів у світовій економіці. Маючи доволі великі запаси нафти, США може “випустити” її у ринок тим самим призвівши до обвалу цін. Вже у першому кварталі 2014 року США

⁷ К. В. Соколов, *Геополитика и углеводороды*, «Бурение & нефть» 2008, № 10, ст. 8-9.

⁸ С. С. Жильцов, *Сланцевый газ: факты, оценки, прогнозы*, Симферополь 2012, ст.136.

добували 11 млн барелів за добу (РФ – 10,5 млн барелів, Саудівська Аравія 9,45 млн) головним чином завдяки законсервованим запасам в Техасі та Північній Дакоті та завдяки новим методам, що витягують нафту із гірських порід під високим тиском⁹.

Російська концепція енергетичного впливу на близьке зарубіжжя і ЄС

Основні пріоритети сучасної енергетичної дипломатії Російської Федерації, сформульовані в «Енергетичній стратегії Росії на період до 2030 року», у значній мірі обумовлені місцем Росії у світовій енергетиці та світовій енергетичній політиці. З одного боку, Росія багато років була активним учасником «Великої вісімки», більшість держав-учасниць якої є імпортерами енергетичних ресурсів¹⁰.

Насправді, основу енергетичної дипломатії Російської Федерації становить поєднання економічних і політичних чинників. Упродовж останніх років Росія одночасно з націоналізацією енергетичного комплексу активно застосовує так звану енергетичну дипломатію, тобто використовує своє виключне положення на енергетичному ринку для досягнення геополітичних цілей, а також Російська енергетична політика: європейський вектор просування власних інтересів в енергетичній сфері. Якщо ще 20 років тому Росія намагалася впливати на європейські держави за допомогою ідеологічного чинника, то зараз Російська Федерація демонструє абсолютно іншу концепцію власної зовнішньої політики, активно використовуючи енергетичний козир у великій політичній грі.

Для багатьох членів ЄС і таких країн, як Україна, Білорусь, Молдова така позиція Росії вже давно не є новиною. Ще 1990 року Москва використала «енергетичну зброю» щодо країн Балтії, намагаючись придушити там рух за незалежність¹¹. Американський експерт російського походження Михайло Корчемкін, який працює в Institute of East European Gas Analyses в США, прийшов до наступних висновків: «Nord Stream і South Stream створюються не для того, щоб збільшити поставки природного газу з Росії і підвищити енергетичну безпеку в

⁹ США обогнали РФ и Саудовскую Аравию по добыче нефти, www.itar-tass.com/ekonomika/1299189

¹⁰ Энергетическая стратегия России на период до 2030 г. утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации № 1715-р от 13 ноября 2009 года, www.energohelp.net/articles/law/62403

¹¹ М. Гончар, Російська енергетична політика: обриси експансії, «Політика і час» 2007, №2, ст. 11

Європі. Нові проекти дадуть можливість Росії вибіркового припинення поставок газу в Білорусь, Німеччину, Польщу, Угорщину, Румунію, Болгарію та Грецію. Отже, енергетична безпека цих країн погіршується”.

- В останнє десятиліття, Росія використовувала цю політику багато разів:
- Обмеження поставок газу “Газпромом” в Білорусь взимку 2004 і 2006 років.
- “Газпром” також обмежував поставки газу в Україну та країни ЄС взимку 2006 та 2009 років.
- Компанія “Транснефть” зупинила поставки нафти в Литву в липні 2006 року в якості помсти за приватизацію литовського НПЗ компанією з Польщі, а не з Росії.
- Повне припинення транзиту нафти через Латвію з 1 січня 2003 року, яке було відповіддю “Транснефть” на “дискримінаційну політику щодо російської меншини.”
- У 2006 році російська нафтотранспортна компанія перекрила нафтопровід для блокування поставок казахської нафти в сторону Литви. Цим російська державна монополія намагалася запобігти участі казахстанської компанії КазМунайГаз в тендері з приватизації нафтової компанії в Литві.

Сьогодні ж саме Євросоюз є ключовим партнером Російської Федерації у сфері видобування, транспортування та збуту вуглеводневого палива, торгівлі електроенергією, у питаннях енергоефективності та енергозбереження, забезпечення безпеки життєво важливої енергетичної інфраструктури, а також у сфері розв’язання проблем зміни клімату та стійкого розвитку. З економічної точки зору взаємодія у сфері енергетики між двома сторонами здійснюється в межах Енергодіалогу Росія-ЄС, який було започатковано 2001 року на основі так званого «плану Проді», розробленого тодішнім головою Єврокомісії Р. Проді¹².

Однак між цими гравцями панує взаємозалежність. Якщо Росія домагається стабільності у експорті своїх енергоносів, що дає прибутки, то ЄС постачає для Росії новітнє обладнання, спеціалістів, інвестує у нові проекти і купує облігації і забор’язання. Ці чинники обумовили запуск в 2000 р енергетичного діалогу між Євросоюзом і Росією, який

¹² В.А. Чижов, *Сотрудничество в сфере энергетики – важная составная часть взаимоотношений России и ЕС*, «Нефть России» 2011, №1, ст. 3.

перетворився на невід'ємний елемент переговорів, що проводяться на регулярній основі самітів «Росія - ЄС». Необхідно відзначити, що взаємодія з цих питань в політичному форматі тепер переходить в ділову площину у зв'язку з ініціативою формування постійно діючого Ділового енергетичного форуму «Росія - ЄС», в якому передбачається участь найбільших «гравців» російського ПЕК і провідних європейських паливних компаній.

Важливе значення для формування правових рамок енергетичної співпраці на євроазійському просторі має також Договір до Енергетичної Хартії (ДЕХ) і пов'язані з ним документи. Росія підписала ДЕХ, і хоча вона не ратифікувала цей договір, російські делегації беруть участь у заходах Конференції з Енергетичної Хартії, найбільш важливими з яких є переговори з розробки Транзитного протоколу до Хартії. Однак питання про двосторонню співпрацю двох гравців під питанням, у зв'язку із запровадженими проти Росії санкціями¹³.

Залежність деяких Європейських країн, зокрема країн Центральної та Східної Європи від поставок російських носіїв обмежує їх поле для дипломатичного маневру у вирішенні важливих питань. Така залежність призводить до опосередкованого контролю над урядами Словаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії. Багато експертів зазначають, що Росія користується надприбутками із продажу енергоносіїв для фінансування радикальних політичних партій у Європі, що є маргінальними силами у своїх країнах.

Однак, впливи Росії обмежуються не лише країнами ЄС і близьким зарубіжжям. Енергетичні інтереси Росії в Каспійському регіоні нерозривно пов'язані з геополітичними інтересами, а також інтересами в транспортній сфері та інших економічних сферах країни в цьому регіоні. У відносинах Росії з ресурсними країнами Каспійського регіону та Центральної Азії важливе місце займають питання розвитку співробітництва в сфері транзиту і транспортування каспійських нафтогазових ресурсів на ринки збуту, а також врегулювання правового статусу Каспійського моря¹⁴. Враховуючи доктрину "руського миру" тиск на південні країни, із використанням політичних і економічних важелів стає логічним.

¹³ Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue, www.ec.europa.eu/energy/international/bilateral_cooperation/russia/doc/reports/2009_11_16_ewm_signed_en.pdf

¹⁴ А. И. Уткин, *Энергетические ресурсы и геополитика*, Полис, Москва 2010, ст. 22

Цікавою але суперечливою є питання впливу Росії на Китай (чи Китаю на Росію). У травні 2014 року Путін підписав із Китаєм контракт, ціна якого є комерційною таємницею. Експерти вважають, що оскільки Китай отримує відносно дешевий газ із Туркменістану, Катару, Австралії та Узбекистану за ціною, що не перевищує 145 дол. За 1000 кубометрів, то Росія продаватиме свій газ Китаю не набагато дорожче. В Китай газ доставлятимуть з Іркутського і Чаяндінського родовищ, які ще не розвідані, по газопроводу «Сила Сибіру», який ще не побудований. Всі факти свідчать про те, що цей проект буде надзвичайно затратним для Росії. Очевидно, що натхненні політикою євразійства, політичні еліти повернули сферу своїх зацікавленостей у бік Китаю.

Енергетична політика ЄС – безпека та впливовість

Особливістю ЄС на міжнародній арені є повна залежність від поставок енергоносіїв із Росії та країн Азії. Тому важко говорити про впливовість ЄС на міжнародному ринкові енергоносіїв.

ЄС усвідомлюючи тяжку ситуацію на міжнародній арені, пов'язану із нестачею власних енергоносіїв розробила доктрину, згідно із якою задля звільнення від газової залежності потрібно підвищити ефективність використання енергії, та на максимальну потужність використати потенціал альтернативних джерел енергії. Європейська комісія в 2010 році поставила цілі Європейського союзу щодо скорочення зміни клімату та сталого розвитку енергетики, які спрямовані на скорочення викидів парникових газів на 20% від всіх первинних джерел енергії порівняно з 1990 роком, отримання 20% потреби в енергії з поновлюваних джерел, підвищення на 20% ефективності використання енергії¹⁵.

Таким чином ЄС став флагманом у розробці альтернативних джерел енергії. У цій галузі енергетиці, очевидно, простежується вплив і досвід європейських держав, перед усім північних – Данії, Норвегії, Швеції і Фінляндії.

Енергетичні стосунки з Росією є однією з перешкод європейської енергетичної політики. На фоні здешевлення цін на енергоносії в США і процес реіндустріалізації, ЄС має несприятливі умови для розвитку промисловості, адже на сьогодні ціни на природний газ в ЄС у 3-5 разів вище, ніж в США чи Китаї¹⁶

¹⁵ *Energy infrastructure priorities for 2020 and beyond*, www.ec.europa.eu/energy/infrastructure/strategy/2020_en.htm

¹⁶ Дж. Шерр, *Європа і газова криза: хто винний і що робити?*, «Дзеркало тижня» 2006, № 3(582), ст. 6

Окрім того, серйозною проблемою для ЄС є невирішеність і нечітка позиція союзу. Кожна країна у такому важливому рішенні, як енергетика має свою позицію. Це можна прослідкувати на прикладі бажанні Росії побудувати Північний потік. Країни Балтії і Польща активно виступають проти побудови газопроводу і пропонують прокласти його по суходолу, а не по дну Балтійського моря. В той же час, головний партнер Росії в цьому проєкті Німеччина заявляє, що він є не німецьким а загальноєвропейським.

Заступник федерального міністра закордонних справ Німеччини Гернот Ерлер відзначив на енергетичній конференції IFRI: “Це європейський, а не німецький проєкт, оскільки багато країн-членів ЄС дістануть від нього вигоду; вже сьогодні французька, голландська, британська, датська і німецька компанії замовили великі обсяги газу, який поставлять через Nord Stream”¹⁷.

На думку європейських експертів, у відносинах між ЄС і Росією в сфері енергетики є дві концепції. Перша з них базується на винятково економічних міркуваннях і полягає у рівномірній енергетичній взаємозалежності двох сторін. Тобто ЄС залежить від імпорту енергоносіїв із Росії так само, як і Росія залежить від їх експорту до Європи. До того ж, Росія потребує європейських інвестицій і енергетичних технологій, щоб видобувати газ у північних регіонах і на великій глибині.

Друга базується на геополітичних засадах: Росія має намір максимально використати свої резерви нафти й газу для здобуття значних політичних дивідендів. Тобто вона використовує “енергетичну зброю” для досягнення геостратегічних цілей¹⁸.

Таким чином, Європа намагається забезпечити собі безперешкодне постачання енергоресурсів, що є гарантією безпеки для країн-членів ЄС.

Розуміючи, однак, що Росія виступає не надто надійним партнером у міжнародній торгівлі, ЄС прагне шукати інші розв'язання проблеми енергобезпеки.

На протигагу Російського Південного потоку, ЄС створив проєкт Nabucco. Проєктований магістральний газопровід мусить бути 3,3 тис. км завдовжки, та проходити в обхід України та Росії з Центральної Азії до країн ЄС, перш за все Австрії й Німеччини. Проєктна потужність — 26-32 млрд. кубометрів газу на рік.

¹⁷ *Nord Stream: Neue Sorgen for Europe*, www.europeanenergyreview.eu/site/pagina.php?id=3237

¹⁸ К. Смит, *Безопасность Европы и российская энергетическая политика*, Центр європейських політичних досліджень – Російська енергетична політика: європейський вектор 2006. – Бюлетень № 90.

Спочатку проект газопроводу Nabucco, презентований у 2004 році, передбачав постачання газу з родовищ Ірану в Перській затоці. У 2006 році через конфлікт навколо іранської ядерної програми було вирішено змінити проект так, щоб мати можливість постачати газ з Туркменістану, Узбекистану й Азербайджану.

Головною проблемою проекту газопроводу є відсутність достатньої кількості газу для наповнення. Туркменія пов'язана контрактами з Газпромом і Китаєм, співробітництво з Іраном обмежено через політичні причини, а газу Азербайджану замало для економічно обґрунтованої роботи. В березні 2009 Nabucco був виключений зі списку пріоритетних завдань Євросоюзу, але через кілька днів за наполяганням східноєвропейських країн повернутий до переліку пріоритетних проектів ЄС.

Застосовуючи політичні важелі впливу на країни Азії, зокрема, на Іран, ЄС із новими силами планує взятись за проект. Газ для наповнення і продажі в ЄС може знайтись в Ірані¹⁹.

Крім того, існують уже налагоджені шляхи поставок енергоносіїв в обхід території Росії. Це трубопроводи Баку-Тбілісі-Джейхан, Баку-Супса та Баку-Тбілісі-Ерзурум, які проходять територією Грузії та напряму впливають на монопольне становище Росії як основного постачальника енергоносіїв до Європи. Чимало експертів пов'язують російсько-грузинський конфлікт 2008 року саме з намаганнями РФ нівелювати імідж Грузії як надійного постачальника енергоресурсів з Каспію та Центральної Азії до Європи, адже будь-яке загострення ситуації чи воєнні дії загрожують повним припиненням постачань²⁰.

Цікавим є той факт, що ЄС має зв'язані руки у питанні енергетичної безпеки, якщо справа стосується окремих країн. Відсутність сильного центру, наприклад призвела до викупу російською компанією «Юкос» словацького «Транспетрола», 49% акцій якого контролюється російською компанією. Починаючи з 2003 року, російська сторона блокує спроби українських експортерів у транспортуванні нафти неросійського походження, зокрема, каспійської, для потреб чеської нафтопереробки²¹. Таким чином, ЄС втрачає позиції, а Російський бізнес починає діяти уже на території інших держав, просто викуплюючи компанії конкурентів.

¹⁹ Газ для Набукко нашелся в северном Ираке, www.sd.net.ua/2009/05/17/gaz_dlja_nabukko_nashelsja_v_severnoj_iraqe, www.sd.net.ua/2009/05/17/gaz_dlja_nabukko_nashelsja_v_severnoj_iraqe_obespecheno_pochti_50_ot_neobkhodimogo.html.

²⁰ Р. Гутаренко, *Енергетичний вимір війни у Південній Осетії*, www.dialogs.org.ua/issue_full.php?m_id=13338.

²¹ М. Гончар, *Російська енергетична політика: обриси експансії*, «Політика і час» 2007, №2, ст. 9.

Непрозорість російської сторони у двосторонніх відносинах змушує СЄ подавати позови на російську сторону, однак справи затягуються, а вирішення їх не змінює існуючого «статуса кво» - залежності ЄС від поставок енергоносіїв.

Висновки

США є одночасно державою впливовою на міжнародній арені у сфері енергетики, що ефективно використовує такі інструменти впливу: позиція в ООН (політична гегемонія у світі), військова присутність, економічні важелі, та державою, що піддається впливові. На користь останнього факту говорить той факт, що США є залежними від імпорту енергоносіїв із країн Азії.

Росія, використовуючи енергетичну «зброю», прагне вплинути на країни близького зарубіжжя. Історія цього явища почалась ще у 1990р. і триває дотепер, що проявляється у «газових війнах». Росія вдало поєднало у енергетичній дипломатії власне енергетику та політичні інтереси. Відносини Росії з головним споживачем енергоносіїв і головним джерелом новітніх технологій у геологорозвідці – ЄС – важко назвати цілком дружніми та прозорими. Розуміючи свою позицію на ринку енергоносіїв Росія намагається контролювати ГТС, та будувати їх таким чином, аби їх розташування впливало на країни Східної Європи. Нами було приділено найбільше уваги двостороннім відносинам цих двох гравців на міжнародній арені, адже проблема залишається актуальною для Польщі і України, геополітичне розташування яких зумовлює у деякій мірі безвихідь наших країн.

Цікавим є той факт, що у глобалізованому світі важко помітити чітку закономірність конкретного впливу конкретним інструментом на конкретну державу. Тому поняття вплив є досить нечітким. У випадку впливу однієї державу на іншу, інколи виникають треті проблеми, незаплановані та непередбачувані. Тому, це вкотре доводить, що міжнародні відносини є поняттям, яке не піддається плануванню та передбаченню.

Andrij Homeniuk
Uniwersytet Narodowy
„Akademia Ostrogska” w Ostrogu

Угода про асоціацію Україна – Європейський Союз та стосунки між Україною, Європейським Союзом і Російською Федерацією

Дослідження зумовлене актуальністю міжнародної інтеграції України, оскільки ще досі не визначено з вектором: ЄС чи Митний союз. Було визначено позитивні та негативні наслідки євроінтеграції для України в аспекті її відносин з ЄС та Росією, які дають зрозуміти чому керівництво країни відклало підписання Угоди про асоціацію. Для вирішення дослідницької проблеми було охарактеризовано загальний процес інтеграції України до ЄС, визначено як євроінтеграція вплинула на міжнародні відносини України з членами ЄС та Росією та пояснено стан міжнародних відносин в трикутнику Україна-ЄС-Росія на 29.11.13. Як було з'ясовано, відносини у цьому трикутнику погіршилися через політику «максимального відтягування» з боку керівництва України. Також ще одним фактором, який вплинув на рішення, став економічний тиск Росії.

Ключові слова: міжнародні відносини, євроінтеграція, економічний тиск, Угода про асоціацію.

Исследования обусловлено актуальностью международной интеграции Украины, поскольку до сих пор не определено с вектором: ЕС или Таможенный союз. Было определено положительные и отрицательные последствия евроинтеграции для Украины в аспекте ее отношений с ЕС и Россией, которые дают понять, почему руководство страны отложило подписание Соглашения об ассоциации. Для решения исследовательской проблемы был охарактеризован общий процесс интеграции Украины в ЕС, определено как евроинтеграция повлияла на международные отношения Украины с членами ЕС и Россией и объяснено состояние международных отношений в треугольнике Украина-ЕС-Россия на 29.11.13. Как оказалось, отношения в этом треугольнике ухудшились

из-за политики «максимального оттягивания» со стороны руководства Украины. Также еще одним фактором, который повлиял на решение, стало экономическое давление России.

Ключевые слова: международные отношения, евроинтеграция, экономическое давление, Соглашение об ассоциации.

The research is caused by relevance of international integration of Ukraine because the vector is not defined yet: The EU or The Customs Union. All of the positives and negatives of European integration for Ukraine were determined in the aspect of relations with the EU and Russia, which gives us understanding why the leadership has postponed the signing of the Agreement. To solve the research problem I characterized the overall process of Ukraine's integration into the EU, determined the impact of Ukraine's integration on international relations of Ukraine with the EU and Russia and also explained the state of international relations in the triangle of EU-Ukraine-Russia 29.11.13. As it was figured out this triangle relationship had deteriorated due to a policy of 'maximum procrastination' by the government of Ukraine. Additionally, another factor that influenced on the decision became economic pressure of Russia.

Key words: international relations, European integration, economic pressure, Association Agreement.

У статті буде визначено наслідки для України від активізації євроінтеграції (підписання Угоди про асоціацію) в період з 30.03.2012 (парафування угоди) по 29.11.2013 (саміт у Вільнюсі). Ми охарактеризуємо міжнародні відносини між Україною з однієї сторони та Росією і країнами ЄС з другої в цей період.

Дослідження зумовлене актуальністю міжнародної інтеграції України до ЄС. Ми ж хочемо визначити той вплив, який мала підготовка до підписання Угоди про асоціацію на Україну, та пояснити який характер він мав. Можливо, саме негативні наслідки зможуть пояснити зрив підписання з боку України.

Зазначимо, що деякі правові аспекти політики Східного партнерства Європейського Союзу стали предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. У першу чергу варто виділити праці Гладенка О., Костюченка Я., Мовчан Ю., Трещенкова Є., Трубачової К., Халаджи В., Шишкіної О., Яковюка І., Сауляк Т., що безпосередньо присвячені досліджуваній тематиці.

Для того, щоб визначити позитивні та негативні наслідки євроінтеграції для України в аспекті її відносин з ЄС та Росією було поставлено наступні

завдання: охарактеризовано загальний процес інтеграції України до ЄС, визначено як євроінтеграція вплинула на міжнародні відносини у трикутнику Україна-ЄС-Росія, пояснено стан міжнародних відносин в цьому трикутнику на момент Вільнюського саміту.

Ця робота поділена на декілька тематичних частин. Перша частина описує загальні інформацію про євроінтеграцію України до ЄС. У другій частині розповідається про відносини Україна-Росія. У третій – відносини Україна-ЄС.

Інтеграція України до ЄС

Звичайно не можна вести дискусію, не ввівши читача в основи даної тематики. Саме для цього у цій частині буде розповідатися про міжнародні відносини між Україною та ЄС з початку їх існування.

Відповідно до статті 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» одним з напрямків зовнішньої політики є забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі¹

Сьогодні правовою основою такої інтеграції є Угода про партнерство та співробітництво від 14.06.1994 р. Головними цілями цієї угоди є:

- забезпечення у відповідних рамках політичного діалогу між сторонами, який сприятиме розвитку тісних політичних відносин;
- сприяння розвитку торгівлі, інвестицій і гармонійних економічних відносин між сторонами і таким чином прискорення їхнього сталого розвитку;
- створення основ взаємовигідного економічного, соціального та фінансового, науково-технічного та культурного співробітництва;
- підтримка зусиль України щодо зміцнення демократії і розвитку її економіки та завершення переходу до ринкової економіки².

Однак, ідея про укладення договору про асоціацію була заявлена під час першого засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС 9-10 червня 1998 року.

11 червня 1998 року Указом Президента України «Стратегія

¹ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01 липня 2010 р. № 2411-VI [Електронний ресурс] // Верховна рада України. – Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17

² Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Угода від 14 червня 1994 р. (зі змінами від 22 листопада 2010 р.) [Електронний ресурс] // Верховна рада України. – Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_012

інтеграції України до Європейського Союзу» стратегічною метою було проголошено набуття Україною повноправного членства в ЄС, а головним зовнішньополітичним пріоритетом у середньостроковому часі – отримання статусу асоційованого члена³

ЄС тоді утримався від такої оптимістичної стратегії натомість наполягав на активній роботі по вже існуючим домовленостям. На зміну Угоди про партнерство, здійснюється підготовка до підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Ця угода повинна оновити спільні інституційні рамки співпраці України та ЄС; сприяти поглибленню стосунків у всіх сферах; посилити політичну асоціацію й економічну інтеграцію на основі взаємних прав та обов'язків. 30 березня 2012 року ця Угода була парафрована Україною та ЄС. Саме підписання повинно було відбутися на саміті «Східного партнерства» у Вільнюсі 28-29 грудня 2013 року. Однак, за тиждень до цього саміту Кабінет Міністрів України на засіданні 21 листопада 2013 р. прийняв розпорядження, згідно з яким в інтересах національної безпеки України процес підготовки до укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС призупинено⁴. На саміті Східного партнерства 28-29 листопада 2013 р. Угоду не підписали, що викликало бурхливі негативні реакції Заходу та України. Через це почалися акції підтримки курсу України до ЄС у багатьох країнах світу та України. Сторона ЄС говорить, що готова підписати Асоціацію в будь-який момент, все залежить від України.

Отож, як ми бачимо відносини між Україною та ЄС напередодні подій, які ми будемо описувати далі, були партнерськими. І, незважаючи на певні конфліктні питання, ЄС був готовий підписати Угоду про асоціацію.

Як ці події відбилися на міжнародних відносинах України з країнами ЄС та Росією? Саме це і буде розглянуто в статті.

Міжнародні відносини України та Росії

Росія, як один з головних лідерів Східноєвропейського регіону, не могла просто так втратити контроль над Україною. Підписання

³ Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Наказ Президента України від 11 червня 1998 р. № 615/98 [Електронний ресурс] // Верховна рада України. – Режим доступу: www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/615/98

⁴ Уряд прийняв розпорядження про призупинення процесу підготовки до укладання Угоди про асоціацію з ЄС [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246864953&cat_id=244276429

Угоди, означало для Росії втрати впливу над Україною та програш на міжнародній арені для ЄС.

Росія та Україна пов'язані історично та економічно. Україна протягом тривалого часу знаходилася під впливом РФ. З часу розпаду Радянського Союзу відносини між двома країнами часто були складними і зараз перебувають у стані погіршення, головним прикладом чого є ринкова війна котру Росія веде проти України.

Уряд РФ виступає категорично проти того, щоб Україна підписала Угоду про асоціацію. Офіційно, підписання Угоди загрожує економічними проблемами для України. Однак, таку позицію можна пояснити через призму геополітики, де РФ не хоче втрачати важелі впливу на Україну, зокрема приєднати її до своїх проєктів, таких як Митний союз⁵. Проте умови Митного союзу менш вигідні Україні. Приєднання до МС гарантує, що українські підприємства продаватимуть свої товари у Росії. Також це сприятиме торгівлі з Китаєм. Прискорення і здешевлення транспортування товарів з Китаю та інших країн Азії через скасування внутрішніх кордонів між країнами МС. Проте мито на китайські товари збільшиться.

Ще у 2012 році політологи відзначали, що російський президент буде жорстко тиснути на Україну, домагаючись економічних і політичних поступок від Києва. «Не лише тому, що стиль В. Путіна є доволі жорстким. А ще й тому, що Росія зараз перебуває у скрутній економічній ситуації. Через проблеми в економіці Кремль намагатиметься увійти в різні сектори української економіки. При цьому стикатимуться інтереси Росії і української влади та її оточення», — зазначав експерт Палій О.⁶

Відповідно до досліджень, при збільшенні експорту Росії на 1% ВВП України зростає на 0,13%. Також при збільшенні імпорту України на 1% ВВП Росії зростає на 0,33%, а при збільшенні ВВП України на 1% ВВП України ВВП Росії зменшується на 0,3%⁷. Тому механізм торгівельних воєн може бути використано як інструмент міжнародного тиску.

Дуже негативно на відносини обох країн впливали «торгівельні війни», які спровоковані Росією. За період активізації євроінтеграції

⁵ Energy infrastructure priorities for 2020 and beyond, www.ec.europa.eu/energy/infrastructure/strategy/2020_en.htm.

⁶ Н.Тарасенко, 2012 рік у політичних прогнозах / Н. Тарасенко // Україна: події, факти, коментарі: інформаційно-аналітичний журнал / гол. ред. О. Онищенко. – К., 2011. – С. 4-11.

⁷ Роздайбіда Г. Формування економічних відносин України та Росії / Г. Роздайбіда // Економічні проблеми модернізації та інноваційний розвиток регіонів : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15-16 березня 2013 р.) / ГО «Центр економічних досліджень та розвитку». – О., 2013. – С. 26..

відбулося декілька таких воєн: торговельна експортна блокада України 2013, шоколадна війна 2013. Пропоную розглянути це детальніше.

З 20-х чисел липня 2013 року російські митники розпочали безпричинну тотальну перевірку всіх транспортних засобів, які перевозили продукцію українських товаровиробників. Це призвело до того, що вантажі простоювали на кордоні⁸.

14 серпня 2013 року митна служба РФ внесла до переліку «ризикових» усіх українських імпортерів. Такі дії спричинили фактичну блокаду поставок товарів з України до Росії. На прикордонних перепускних пунктах з України до Росії стали утворюватися черги із сотень фур та залізничних вагонів з українськими товарами⁹. 18 серпня 2013 року радник президента РФ Глазьев С. заявив, що у разі підписання Україною угоди про асоціацію з Європейським Союзом митне адміністрування з боку Росії може бути посилене¹⁰.

20 серпня 2013 року Міністерство доходів і зборів України та Федеральна митна служба Росії оголосили про закінчення торговельної війни¹¹.

Але 12 листопада 2013 року Росія запровадила нові правила перевезення вантажів, через що на українсько-російському кордоні в бік Росії знову стали утворюватись черги з фур.

Якою ж була реакція Європи на ці події. Адже таку торгівельну блокаду розцінювали як політичний тиск для зриву підписання Угоди про асоціацію.

25 вересня 2013 року Європейський парламент у відповідь на тиск Росії на країни Східного партнерства підтримав запровадження обмежень на імпорт російських товарів у відповідь на такі самі дії Росії проти країн Східного партнерства. У разі запровадження Росією візових обмежень щодо громадян цих країн — отримає аналогічні заходи щодо власних громадян. Окрім того, Комітет закордонних справ Європейського парламенту попросив домогтися того, аби російські компанії діяли цілком

⁸ Україна поскаржиться у Євразійську комісію на «торговельну блокаду» Росії [Електронний ресурс] // ZN,UA. – Режим доступу: www.dt.ua/ECONOMICS/ukrayina-poskarzhitsya-u-yevraziysku-komisiyu-na-torgovelnu-blokadu-rosiyi-126788_.html

⁹ Росія оголосила Україні торговельну війну [Електронний ресурс] // GROM.TV. – Режим доступу: www.gromtv.net/22768-voina-rossiya-voina

¹⁰ Росія готує реакцію на «самовбивчу» асоціацію України з ЄС [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/news/2013/08/18/6996231/

¹¹ Азаров заспокоїв країни МС: Ризики від асоціації України можна звести до нуля [Електронний ресурс] // Zik. – Режим доступу: www.zik.ua/ua/news/2013/08/30/426968

відповідно до європейських законів¹². Український політолог Карасьов В. вважає: «Причинами таких дій Російської Федерації є наміри України підписати Угоду про Асоціацію і зону вільної торгівлі з Європейським Союзом. Тобто про економічну інтеграцію з Європейським Союзом. Тому Росія для того, щоб якщо не зірвати, то ускладнити процес підписання Угоди про Асоціацію України і ЄС на Вільнюському саміті в листопаді 2013 року, переходить від локальних, тимчасових торгових конфліктів і війн, до повномасштабної економічної блокади України»¹³.

Економічними наслідками даної блокади стали втрати України від зриву експорту до Росії в розмірі 2-2,5 млрд. доларів США¹⁴.

Ще одним проявом економічно-політичного тиску з боку Росії на Україну стала «Шоколадна війна», яка розпочалася влітку 2013 року. Приводом до початку «Шоколадної війни» стала заява про низьку якість шоколаду та цукерок виробництва компанії «Roshen», виголошена головним державним санітарним лікарем РФ Онищенком Г.

29 липня Онищенко Г. повідомив про введення заборони на імпорт шоколаду та іншої продукції української компанії «Roshen». За його словами, це було зроблено через систематичні порушення вимог якості та безпеки. 1 серпня міністр аграрної політики і продовольства Присяжнюк М. підтвердив: всі експертизи проведені, якість цукерок і кондитерської продукції відповідає стандартам і претензій в української влади до «Roshen» немає. Присяжнюк М. також повідомив, що переговори про припинення заборони можуть розпочатися вже 5 серпня. Одразу після цієї заяви з Москви надійшло повідомлення, що жодних домовленостей про переговори на 5 серпня не існує¹⁵.

6 серпня Білорусь заявила, що не знайшла бензопирен в українському шоколаді «Roshen». Раніше подібні висновки зробили Казахстан, Таджикистан і Молдова¹⁶. Цього ж дня було заявлено, що

¹² ЄС закликає блокувати російський імпорт [Електронний ресурс] // ТВі. – Режим доступу: www.tv.ua/new/2013/09/25/yes_zaklykaye_blokovaty_rosiyskyy_import

¹³ Б.Хворостяний Росія не зможе зірвати інтеграцію України в ЄС економічними важеями [Електронний ресурс] / Богдан Хворостяний // UNN. – Режим доступу: www.unn.com.ua/uk/exclusive/1240689-rosiya-ne-zmozhe-zirvati-integratsiyu-ukrayini-v-yes-ekonomichnimi-vazhelyami-v-karasov

¹⁴ Росія блокує український експорт [Електронний ресурс] // Федерація роботодавців України. – Режим доступу: www.ua.fru.org.ua/rosiya-blokuye-ukrainskij-eksport/

¹⁵ Д. Андреева, Баланс недели: Россия объявила Украине шоколадную войну, экономика по-прежнему в минусе, аграрии готовы больше экспортировать, новые правила оценки имущества отложили на осень [Електронний ресурс] / Дарина Андреева // УНІАН. – Режим доступу: www.economics.unian.net/rus/news/173869-balans-nedeli-rossiya-obyavila-ukraine-shokoladnuyu-voynu-ekonomika-po-prejnemu-v-minusе-agrarii-gotovy-bolshe-eksportirovat-novyie-pravila-otsenki-imuschestva-otlojili-na-osen.html

¹⁶ Белоруссия не нашла бензопирен в украинском шоколаде «Росен» [Електронний ресурс] // NR2 New Russia L.P. News Agency. – Режим доступу: nr2.ru/kiev/452995.html

Росспоживнагляд не виявив порушень показників безпеки та якості продукції кондитерської корпорації «Roshen», а всі претензії відомства стосуються маркування харчової цінності кондитерських виробів компанії. Відповідно до законодавства Росії зауваження до маркування не можуть призводити до заборони імпорту продукції.

За час цієї торгівельної війни, яка ще не завершилася, компанія «Roshen» втратила 540 млн. гривень¹⁷.

Отож, можна стверджувати, що за період активізації євроінтеграції з боку України міжнародні відносини між Україною та РФ були напруженими. Постійний торговельний тиск, похолодання у відносинах між вищими чинами (зниження рівня двосторонніх відносин), критика російських політиків та ЗМІ європейського вектору розвитку України постійно супроводжували даний період.

Міжнародні відносини України з ЄС

Варто звернути увагу на відносини України та ЄС, адже після парафування Угоди про асоціацію 30 березня 2012 року ці відносини повинні були тільки покращуватися. Однак, не все було так просто.

На хід підготовки до підписання вплинуло загострення ситуації з ув'язненням Тимошенко Ю. По-перше, рішення вищих судових інстанцій викликали розчарування в очільників ЄС¹⁸. По-друге, Комітет Ради Європи з питань запобігання катуванням опублікував звіт за результатами візиту до Тимошенко Ю. в грудні 2012. Висновки делегації Комітету підтвердили, що права Тимошенко Ю. були порушені за кількома статтями Європейської конвенції з прав людини, зокрема за заборона тортур та право на повагу до приватного і сімейного життя¹⁹. Українська сторона ніяк не реагувала на такі заяви.

19 липня 2012 року було парафровано поглиблену та всеохоплюючу угоду про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Це дало можливість стверджувати, що Угода про асоціацію таки буде підписана. 23 липня

¹⁷ Д. Андреева, Баланс недели: Россия объявила Украине шоколадную войну, экономика по-прежнему в минусе, аграрии готовы больше экспортировать, новые правила оценки имущества отложили на осень [Електронний ресурс] / Дарина Андреева // УНІАН. – Режим доступу: www.economics.unian.net/rus/news/173869-balans-nedeli-rossiya-obyavila-ukraine-shokoladnuyu-voynu-ekonomika-po-prejnému-v-minusе-agrarii-gotovyi-bolshe-eksportirovat-novyie-pravila-otsenki-imuschestva-otlojili-na-osen.html

¹⁸ ЄС розчарований рішенням Вищого спецсуду щодо касації Тимошенко [Електронний ресурс] // Тиждень.ua. – Режим доступу: www.tyzhden.ua/News/58782

¹⁹ Доповідь Уряду України за наслідками візиту до України Європейського комітету по запобігання тортурам та нелюдському, або такому, що принижує гідність, поводженню чи покарання. – 2012.

Україна та ЄС підписали зміни до Угоди про спрощення оформлення віз.

Але після цього поступили нові заяви зі сторони ЄС, які показують, що відносини знову погіршилися²⁰. На той час здавалося, що Українська влада тікає та не збирається підписувати Угоду про асоціацію, виконувати усі вимоги. А ЄС все більше спрощує умови. Ставить їх не настільки жорсткими. Прикладом може служити «список Фюле», в якому спершу було 15 пунктів, а потім поступово їхня кількість зменшувалася²¹.

У щорічному Звітові щодо України, ЄС зазначило, що реформи мають двоякий характер. Деякі аспекти були виконані, а на деякі навіть не було звернено уваги. ЄС вкотре підтвердив ідею підписання Угоди про асоціацію зі свого боку, але «не бачить відповідного бажання української сторони»²².

Весь 2013 рік характеризувався тільки тим, що ЄС давав можливість Україні підписати угоди, попри будь-які застереження щодо виконання вимог. Було відкинута обов'язкову умову про звільнення Тимошенко Ю. Але 21 листопада 2013 року Уряд прийняв розпорядження про призупинення процесу підготовки до укладання Угоди про асоціацію з ЄС²³. Речники ЄС сприйняли заяву з розчаруванням. Міністр закордонних справ Литви, Лінкявічус Л. заявила, що: «Беручи до уваги скільки вже було зроблено на цьому шляху, ми шкодуємо про рішення Уряду України». Верховний представник ЄС зі справ зовнішньої політики і безпеки Ештон К. так прокоментувала це: «Україна багато втратила, відмовившись підписувати з ЄС Угоду про асоціацію. В ЄС розуміють, що пауза у відносинах з Києвом може тривати дуже довго». Інші ж висловили свої переживання щодо зриву та заявили, що двері для підписання залишаються відкритими²⁴.

Однак, деякі експерти заявляли, що шанси на підписання все ще є. І що Янукович В. тільки «торгується» щодо більшої суми компенсації

²⁰ Висновки Ради ЄС по Україні (11/12/2012) [Електронний ресурс] // Представництво ЄС в Україні. – Режим доступу: www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2012/2012_12_11_1_uk.htm

²¹ ЕС сделал Украине поблажку: «список Фюле» сократился до 5-ти пунктов [Електронний ресурс] // Главком. – Режим доступу: www.glavcom.ua/news/144449.html

²² Доповідь Уряду України за наслідками візиту до України Європейського комітету по запобіганню тортурам та нелюдському, або такому, що принижує гідність, поводженню чи покарання. – 2012.

²³ Уряд прийняв розпорядження про призупинення процесу підготовки до укладання Угоди про асоціацію з ЄС [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246864953&cat_id=244276429

²⁴ Реакція США та ЄС на призупинення євроінтеграції України [Електронний ресурс] // Политком. – Режим доступу: www.politcom.org.ua/?p=5751

після підписання²⁵. Також важливим фактором, який ще давав надії, був Євромайдан. Коли незгідні з рішенням Уряду громадяни України вийшли в Києві на акції протесту. Поступово їхня кількість росла. Європейські політики висловлювали надії, що такі події змусять Януковича В. підписати домовленість. Але на Вільнюському Саміті Угоди так і не було підписано.

Отож, відносини з ЄС за цей час можна охарактеризувати як непослідовні. Від покращення, до критики. Потім ситуація змінилася і ЄС почав «полегшувати» умови підписання для України. Янукович В. весь час перевіряв, на скільки далеко зайде ЄС для підписання. Але Угоди не підписали і відносини з ЄС остаточно погіршилися. В доказ цього можна привести пізніші заяви єврокомісара з питань розширення та політики сусідства Фюле Ш. про те, що ЄС призупиняє роботу з Україною та міністра закордонних справ Польщі Сікорського Р. про те, що ЄС та Україні потрібна пауза у відносинах²⁶.

²⁵ Источник в АП: Янукович торгуется с Брюсселем за \$20 млрд [Електронний ресурс] // MIGnews. – Режим доступу: www.mignews.com.ua/ru/articles/149478.html

²⁶ ЄС відкладає роботу з Україною щодо угоди про асоціацію – Фюле [Електронний ресурс] // ТСН. – Режим доступу: www.tsn.ua/politika/yes-prizupinyaye-robotu-z-ukrayinoyu-schodo-ugodi-pro-asociaciyu-fyule-325566.html, Польща пропонує поставити на паузу відносини Україна – ЄС [Електронний ресурс] // ТСН. – Режим доступу: www.tsn.ua/svit/polscha-proponuye-postaviti-na-pauzu-vidnosini-ukrayina-yes-325702.html

Висновки

Отож, одним з результатів активізації євроінтеграції в період підготовки до підписання Угоди про асоціацію стало погіршення міжнародних відносин з ЄС та Росією. Можна зробити висновок, що відносини України з ЄС та Росією погіршилися внаслідок політики максимального відтягування точної відповіді. ЄС зменшував вимоги до України для того, щоб не зірвати підписання Угоди про асоціацію. Адже і ЄС, так як і Україна, також отримував від Угоди переваги: скасування ввізного та вивізного мита, обмеження зборів на товари, захист європейських товарів на території України, заборона на обмеження експорту та імпорту, скасування обмежень на інвестиції в Україну. Росія спершу тиснула на Україну через економічні чинники, вела агресивну політику щодо неї. І як результат – Угода не була підписана. Політикум ЄС виглядає розчарованим та виснаженим «битвою за Україну». В ЄС почали говорити про «паузу» і повернення до підписання Угоди тільки після президентських виборів 2015 р. З Росією ще й досі не вирішені усі торгівельні конфлікти. Росія частково досягла своєї мети – зірвала підписання.

Marta Zwolan

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa

im. Szymona Szymonowica w Zamościu

Cywilizacja europejska a tożsamość europejska Federacji Rosyjskiej

Uwagi wstępne

Po rozpadzie ZSRR, minione dwie dekady oznaczały próbę zdefiniowania tożsamości odbudowującej się Federacji Rosyjskiej w systemie międzynarodowym. Przedsięwzięcie to jest jednak o tyle utrudnione, że mamy do czynienia ze zmieniającą się rzeczywistością międzynarodową i procesem dynamicznych przemian jakie mają miejsce w środowisku międzynarodowym. Współczesna tożsamość Rosji jest budowana w oparciu o przeobrażenia polityczne, gospodarcze, ideowe i doktrynalne zarówno dotyczące sfery wewnętrznej jak i zewnętrznej. Trudno jest jednak zrozumieć tendencje w procesie przemian co pokazuje dobitnie miniony rok. Spoglądając na tożsamość obecnej Rosji trzeba zwrócić uwagę na złożoności uwarunkowań, które na nią wpływają.

Z pewnością cywilizacyjno – kulturowa tożsamość Rosji stanowi zespół wewnętrznych wyznaczników polityki zagranicznej państwa. Przede wszystkim ogromną rolę odgrywa religia, ideologia, kultura i tradycja narodowa oraz historyczne doświadczenia narodu. One z kolei wpływają na tzw. wyznaczniki subiektywne bezpośrednio wpływające na charakter percepcji rzeczywistości międzynarodowej przez ośrodek decyzyjny. Tak więc z punktu widzenia przedstawianego tematu istotna jest odpowiedź na pytanie jak własna tożsamość jest postrzegana w samej Rosji. Czy jest to oryginalna cywilizacja zbudowana na bazie europejskości i azjatyckości czy też może stanowi część cywilizacji europejskiej. Na powyższe kwestie postaram się odpowiedzieć w poniższym tekście przedstawiając istotę cywilizacji europejskiej, charakteryzując naturę reżimu politycznego współczesnej Rosji oraz analizując rolę i miejsce Rosji na kontynencie europejskim.

Istota cywilizacji europejskiej

Rozpoczynając rozważania na temat istoty cywilizacji europejskiej należy wyjaśnić dwa pojęcia z tym związane, cywilizacja i kultura. Ich właściwa interpretacja pozwala na lepsze zrozumienie czym jest cywilizacja europejska.

Etymologicznie słowo cywilizacja wywodzi się od łacińskiego słowa *civilitas* co oznacza poczucie obywatelskie czy też uprzejmość¹. Tak więc cywilizacja oznacza „stan rozwoju społeczeństwa w danym okresie historycznym, uwarunkowany stopniem opanowania przyrody przez człowieka; ogół dóbr materialnych, środków i umiejętności produkcyjnych oraz instytucji społecznych”². Pojęcie kultura wywodzi się również z języka łacińskiego od słowa *cultura* co oznacza uprawiać, zdobić³. Kultura jest to „całością materialnego i duchowego dorobku ludzkości gromadzony, utrwalany i wzbogacany w ciągu jej dziejów, przekazywany z pokolenia na pokolenie”⁴.

Przedstawione przeze mnie pojęcia mogą wydawać się tożsame jednak po bliższym spojrzeniu możemy zauważyć występujące między nimi różnice, które choć nie ostre, to jednak występują. Możemy się spotkać z kilkoma podziałami na kulturę i cywilizację, dla jednych to podział na kulturę duchową i materialną. Inni uważają, że kultura to wartości a cywilizacja to wytwory człowieka. W jeszcze innym spojrzeniu na te dwa terminy kultura jest rozumiana jako doskonalenie człowieka i jego otoczenia a cywilizacja jako efekt tych ulepszeń. Ostatnim z najbardziej popularnych rozgraniczeń tych pojęć jest odnoszenie kultury do człowieka a cywilizacji do jego otoczenia. Tak więc nie ma jednego konkretnego podziału na to czym jest kultura a czym cywilizacja, gdyż pojęcia te są tak sobie bliskie, że trudne jest znalezienie klarownej granicy pomiędzy nimi. Występują jednocześnie i wzajemnie się uzupełniają, jednak nie oznaczają tego samego⁵.

Początki cywilizacji europejskiej sięgają czasów starożytnych a wpływ na jej wartości miała starożytna Grecja, Rzym oraz średniowieczne idee chrześcijaństwa. Starożytna Grecja ukształtowała załączki demokracji, stworzyła antyczny system wartości co znalazło odbicie w dziedzictwie kulturowym Europy. Również Starożytny Rzym, którego granice sięgały daleko w głąb Europy, pozostawił swój ślad w rozwoju tej cywilizacji. Możemy to zauważyć patrząc na różnice w prędkości rozwoju państw będących w starożytności w granicach

¹ M. Chmaj, W. Sokół, *Mała encyklopedia wiedzy politycznej*, Toruń 1997, s. 46.

² M. Szymczak, *Słownik Języka Polskiego*, Warszawa 1983, t. I, str. 325.

³ M. Chmaj, W. Sokół, *Mała encyklopedia...*, s. 145.

⁴ M. Szymczak, *Słownik...*, s. 1083.

⁵ H. Grabowski, *Trzy eseje o kulturze*, www.lider.szs.pl/biblioteka/download.php?plik_id=1186&f=artykul_1186.doc

cesarstwa rzymskiego a państw, które były poza jego granicami. I wreszcie chrześcijaństwo, które stało się jednym z głównych komponentów cywilizacji europejskiej⁶. Europa, jej obyczajowość, kultura opiera się na chrześcijaństwie, jest ono dla niej fundamentalne. Dało ono podwaliny pod europejski system wartości, obyczaje, rozwój kultury ale też i samych państw. I choć bez wątpienia wpływ na cywilizację europejską miały również czasy późniejsze i chociażby idea „Europy mocarstw”⁷, to uważam że największy wkład w powstanie i rozwój cywilizacji miały trzy przeze mnie wymienione.

W cywilizacji europejskiej najważniejsza jest różnorodność i różnorodność. To one głównie tworzą cywilizację europejską, która jest zbiorem wielu odmiennych kultur. Choć to kultury takie jak grecka, łacińska, francuska oraz angielska wywarły największy wpływ na kształt tej cywilizacji to również pozostałe kultury europejskie zasługują na naszą uwagę. Dla potwierdzenia spójrzmy na kulturę włoską, to ona przyczyniła się do umocnienia pozycji języków narodowych na kontynencie europejskim na długo przed tym jak języki Francji, Anglii czy Niemiec osiągnęły swoją ostateczną formę⁸.

Podsumowując, na cywilizację europejską składa się kilka komponentów, wartości zaczerpnięte ze starożytnej Grecji, organizacja wewnątrz państwa ze starożytnego Rzymu czy tradycje i wartości chrześcijaństwa. Ponadto cywilizacja jest zbiorem wielu kultur, gdzie każda z osobna miała i ma swój wkład w jej rozwój. Cechuje się ona również obecnym multikulturalizmem, w ramach cywilizacji Europy zauważamy przenikanie się kultur ale również i pluralizm kulturowy. Natomiast europejski konserwatyzm, przywiązanie do tradycji wiąże się z religią chrześcijańską, która dawała podwaliny pod wartości wielu państw europejskich, stanowiła potwierdzenie władzy monarchów i pomagała im rządzić a niejednokrotnie była przyczyną konfliktów, które również odcisnęły swoje piętno na obecnym kształcie dziedzictwa kulturowego Europy. Widzimy więc, że trudno jest znaleźć wyraźne różnice pomiędzy kulturą a cywilizacją, równie trudno jest zdefiniować i przybliżyć czym tak naprawdę jest cywilizacja europejska. Dla jednych będzie ona cywilizacją Zachodu, dla innych cywilizacją państw mocarstw, a dla innych tak jak dla mnie będzie cywilizacją całego kontynentu europejskiego, gdyż nie tylko państwa silne miały wpływ na jej kształt, ale również inne państwa, w okresach swojej świetności.

⁶ N. Davies, *Europa. Rozprawa historyka z historią*, Kraków 2006, str. 48.

⁷ Idea przełomu XVIII i XIXw., w której podstawową zasadą w stosunkach międzynarodowych była równowaga sił, w stosunkach międzynarodowych brały udział jedynie te państwa, które rywalizowały w sferze militarnej i politycznej, pozostałe były biernymi podmiotami decyzji mocarstw.

⁸ N. Davies, *Europa między wschodem a zachodem*, Kraków 2007, str. 66.

Natura reżimu politycznego współczesnej Rosji

Odpowiednia interpretacja pojęcia reżim polityczny sprawia, że ustalenie jaka jest natura reżimu politycznego współczesnej Rosji jest łatwiejsze. Odwołując się do definicji reżimu politycznego można stwierdzić, że jest to układ formalnych jak i nieformalnych zasad i mechanizmów regulujących funkcjonowanie centrum oraz sposobów jego powiązania ze społeczeństwem⁹. W tym rozdziale postaram się przybliżyć co warunkuje i cechuje reżim polityczny Federacji Rosyjskiej.

Nie ulega wątpliwości, że na reżim polityczny państwa składa się wiele czynników, w przypadku Rosji wyodrębniłam czynniki takie jak: geopolityczny, historyczny, ekonomiczny, militarny, społeczno – kulturowy a także religijny.

Nietypowe położenie geopolityczne Federacji Rosyjskiej ma istotne znaczenie, powiązane są z nim pozostałe czynniki więc jest on niejako determinantą systemu politycznego Rosji a poniekąd także jego pozostałych uwarunkowań. Państwo jest położone na dwóch sąsiadujących kontynentach, Europie i Azji¹⁰ i graniczy z większością najlepiej rozwiniętych regionów świata. Różnorodność klimatyczna na kontynencie oraz duża ilość zasobów naturalnych wpływa znacząco na kształt reżimu politycznego tego państwa. Poza zasobami naturalnymi, które są pozytywnym aspektem pozostałe są obszarami problematycznymi jak obszar Syberii lub Dalekiego Wschodu trudne do zagospodarowania i rozwoju. Wyzwaniem jest sprawowanie władzy w państwie tak zróżnicowanym pod względem chociażby ukształtowania terenu, obszaru sąsiedztwa z innymi państwami czy różnorodności kulturowej. Czynnikiem ten ma istotne znaczenie dla pozycji Rosji, jej zamożności, jakości życia obywateli i poziomu kapitału. Wśród czynnika geopolitycznego znaczenie miał również rozpad ZSRR, który zakończył system sojuszy polityczno – wojskowych i gospodarczych oraz sprawowaną kontrolę nad częścią Europy¹¹.

Historia wywiera znaczny wpływ zarówno na obecną sytuację na świecie, kształt systemów politycznych ale i tożsamość narodów. Jej skutki znajdujemy również w reżimie politycznym Federacji Rosyjskiej. Jednym z historycznych wydarzeń, które uważane jest za kluczowe w historii Rosji, to okres Rusi Moskiewskiej, w którym doszło do najazdu Mongołów oraz jego następstwa tzw.

⁹ A. Antoszewski, R. Herbut, *Leksykon politologii*, Wrocław 1998, s. 362.

¹⁰ W Europie Rosja zajmuje ponad 40% kontynentu, w Azji około 30%, graniczy z 14 państwami, długość jej granic wynosi prawie 59 tys. kilometrów.

¹¹ M. Raś, *Wyznaczniki polityki zagranicznej Rosji*, [w:] Unia Europejska i Rosja w kierunku nowego otwarcia, red. B. Piskorska, Lublin 2012, s. 67..

niewola tatarska¹². Wyróżnikiem sprawowania władzy na Rusi po tym okresie stała się centralizacja władzy oraz nasilona przemoc i zniewolenie ludności. Taki system sprawowania władzy rosyjscy autorzy określają mianem samodzięzawia¹³. Punkt szczytowy samodzięzawie osiągnęło w czasie władzy bolszewików, który jest kolejnym okresem w historii, znacznie wpływającym na kształt ówczesnego systemu politycznego. Jako inne przykłady okresów historycznych, które mają swój wkład w tworzenie systemu politycznego Federacji Rosyjskiej przytoczę przykład rządów Iwana Groźnego, który jako pierwszy koronował się na cara Rosji (XVI w.) co znacznie zmieniło ówczesny system polityczny w państwie.

Kolejnym przykładem jest osoba cara Piotra I, którego reformy mające unowocześnić państwo na wzór europejski pociągnęły za sobą setki ofiar co za skutkowało niechęcią do Zachodu, umocnieniem despotyzmu, zniszczeniem przesłanek społecznego i politycznego pluralizmu. Następczyni Piotra I, caryca Katarzyna II wzmocniła potęgę państwa, władzy centralnej i absolutyzmu panującego co również odbiło się na obecnej formie systemu politycznego Rosji.

Ostatnim najbardziej obrazowym przykładem mogą być rządy, bardzo cenionych przez Rosjan postaci a mianowicie Włodzimierza Lenina, Józefa Stalina oraz jako całość rządów czasy ZSRR. Rosja Lenina była państwem opartym na marksistowskiej zasadzie dyktatury proletariatu polegającej na rządach terroru, w gospodarce na tzw. komunizmie wojennym. Stalin po objęciu władzy w ZSRR podporządkował sobie służby bezpieczeństwa, do władz partii wprowadził swoich ludzi co pozwoliło mu na stopniowe zdobycie władzy absolutnej. Wprowadził masowy terror i represje, na terenie ZSRR stworzył system obozów pracy przymusowej, wprowadził program industrializacji i kolektywizacji rolnictwa, wywołało to wielką falę głodu w państwie. Prowadził czystki wśród komunistów. Pomimo wszystkich swoich działań stał się obiektem kultu obywateli. Poprzez II wojnę światową chciał ekspansji komunizmu na Zachód, co nie zostało zrealizowane.

Czynnik ekonomiczny, ma znaczenie w wielu dziedzinach dotyczących państwa, również jeśli chodzi o reżim polityczny. Określa on potęgę państwa na arenie międzynarodowej ale również kształtuje system polityczny państwa, który przyczynia się do pozycji państwa. Po rozpadzie ZSRR pojawił się ogromny kryzys ekonomiczny skutkujący załamaniem gospodarki Rosji, co przyniosło poważne rozwarstwienie społeczeństwa spowodowane wzrostem przestęp-

¹² A. Czarnocki, *Cywilizacyjno- kulturowa tożsamość Rosji*, [w:] Federacja Rosyjska w stosunkach międzynarodowych, red. A. Czarnocki, I. Topolski, Lublin 2006, s. 31.

¹³ Tamże, s. 32.

czości, pogorszenia warunków życia, podniesieniem poziomu zachorowalności i umieralności i brak funduszy potrzebnych do funkcjonowania gospodarki. W tak skrajnych warunkach Rosja budowała nową gospodarkę kapitalistyczną i odbudowywała swoją pozycję na arenie międzynarodowej. Przy okazji budowy nowej gospodarki nie obyło się bez aktów korupcji i przemocy podczas prywatyzacji gospodarki co spotkało się z negatywnym odbiorem społeczeństwa zarówno ekonomicznego liberalizmu jak i demokracji. To jednak nie przeszkodziło Rosjanom w stworzeniu ogromnego kapitału, który efektywnie wykorzystują na arenie światowej. Tak stworzona gospodarka oparta na własnym kapitale, eksploatacji i eksporcie surowców naturalnych pozwoliła na wzmocnienie pozycji państwa, poprawę jakości życia obywateli. Obecna w kontekście ekonomicznym Federacji Rosyjskiej korupcja, ułatwiła funkcjonowanie kapitałów krajowych, a utrudniła je kapitałom zagranicznym co uważam za kolejny wpływ na system polityczny tego państwa.

Potencjał militarny od wieków stanowi istotny wyznacznik siły państwa i choć przez lata był on jednym z najważniejszych uwarunkowań od czasu postanowień westfalskich stracił on na znaczeniu. Nadal jest istotny jednak w mniejszym stopniu niż kiedyś. Obronność Federacji Rosyjskiej obecnie nakierowana jest na zapobieganie globalnym i regionalnym konfliktom oraz zdolności strategicznego powstrzymywania dla zapewnienia bezpieczeństwa wojskowego państwa¹⁴. Podstawą bezpieczeństwa militarnego Rosji są jej siły zbrojne, które mają za zadanie zapewnienie bezpieczeństwa państwu jak i jego interesom¹⁵. Znaczenie ma również społeczeństwo wychowywane w systemie wojskowo - patriotycznym, które w połączeniu z odrobiną manipulacji jest łatwiejsze dla sterowania przez ekipy rządzące. Federacja Rosyjska swój system polityczny opiera na wielu filarach również i na militarnym, możemy to zauważyć na przykładzie wojny z Gruzją czy obecnej sytuacji na Ukrainie¹⁶.

Rosja to państwo wielokulturowe i wielonarodowościowe, które posiada liczne skupiska swoich obywateli rozsianych po całym świecie. Mniejszości narodowe i etniczne w Rosji mają niewielki wpływ na jej politykę, gdyż nie otrzymują należnego wsparcia od krajów pochodzenia, całkiem inaczej przedstawia się sytuacja mniejszości rosyjskiej w innych państwach, która otrzymuje duże poparcie swojego kraju. Duża pomoc państwa swojej mniejszości daje

¹⁴ Strategiczne powstrzymywanie rozumiane jako kompleks działań o charakterze politycznym, wojskowym, dyplomatycznym, ekonomicznym, informacyjnym, etc., który ma zapobiegać działaniom ewentualnego agresora.

¹⁵ M. Raś, *Wyznaczniki ...*, s. 72.

¹⁶ Wojna z Gruzją – sierpień 2008r., konflikt zbrojny między siłami wojskowymi Gruzji a wojskami separatystycznej Osetii Południowej, Abchazji i Rosji oraz konflikt na Ukrainie- kryzys polityczny zapoczątkowany w 2014 roku na Półwyspie Krymskim na Ukrainie, będący efektem rewolucji tzw. Euromajdanu w tym państwie.